

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФУРМАН ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 340.12:342.727

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /В.В. Фурман/

Науковий керівник: **Турченко Ольга Григорівна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Фурман В.В. Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням правового забезпечення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

У розділі 1 *«Загальнотеоретичні основи правового забезпечення конституційного права людини на інформацію в умовах особливих правових режимів»* досліджені зміст та нормативне забезпечення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

Зокрема, вперше запропоновано поняття конституційного права на інформацію як сукупності правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини та обґрунтовано, що за своєю природою конституційне право на інформацію є комплексним правом, яке є одночасно самостійним конституційним правом, складовою права на свободу думки і слова та вільного вираження своїх поглядів і переконань та підґрунтям реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Виділені основні риси конституційних правових режимів та додатково обґрунтовано, що для забезпечення захисту загальнонаціональних інтересів,

державної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод людини можуть бути введені особливі правові режими, в яких переважно застосовується спеціально-дозвільний тип правового регулювання, заснований на принципі «заборонено все, крім того, що дозволено».

Враховуючи причини, динаміку, швидкий розвиток та характер перебігу надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру, що вимагає оперативного реагування, запропоновано надати право введення режиму надзвичайного стану на відповідних територіях обласним державним адміністраціям (військовим обласним адміністраціям).

У розділі 2 «Особливості здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів» виявлені та охарактеризовані особливості реалізації права збирати, зберігати, поширювати і використовувати інформацію в умовах особливих правових режимів.

Зокрема, уточнено поняття права на доступ до інформації як складової права на інформацію та окремого права людини, що включає в себе гарантовану можливість вільно шукати, збирати інформацію у будь-який не заборонений законодавством спосіб, одержувати від інших суб'єктів інформацію, що отримана / створена ними в процесі реалізації передбачених законом повноважень та/або знаходиться у їх володінні, та зберігати її з можливістю використання її в подальшому.

Виділені та охарактеризовані відмінності між правом на звернення та право на доступ до публічної інформації за порядком оформлення, процедурою реєстрації та обліку, порядком отримання інформації. Уточнені поняття цифрових платформ і чат-ботів, обґрунтовано, що в сучасних умовах соціальні мережі виступають не тільки засобом комунікації, а й формою здійснення права на доступ до інформації, зокрема до офіційної, публічної інформації, способом поширення, використання та обміну інформаційними ресурсами з метою впливу на суспільну думку, процес прийняття важливих суспільно значущих рішень. Охарактеризовані

специфічні способи поширення дезінформації в умовах воєнного стану та запропоновано оцінювати дезінформацію за аналогією з критеріями аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН 2012 року, за контекстом, суб'єктом, який поширює дезінформацію, наміри поширення, зміст, форма, ступінь публічності та соціальних і політичних обставин, за яких було вжито такі висловлювання, ймовірність реалізації заклику до виправдовування, підтримки агресії, дії агресора тощо.

У розділі 3 *«Обмеження здійснення конституційного права на інформацію та відповідальність за його порушення в умовах особливих правових режимів»* обґрунтовано, що при встановленні обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного або воєнного стану повинні застосовуватися жорсткіші законодавчі вимоги щодо визначення їх підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень, відповідальності за їх порушення, відповідно обмеження права особи на інформацію можуть встановлюватися через пряму заборону певних дій, вилучення тієї чи іншої правомочності зі змісту даного права, визначення спеціального порядку реалізації права, за умови збереження його сутнісного змісту та з врахуванням принципу презумпції відкритості публічної інформації.

Доведено, що публічні заперечення або публічні заклики є діями з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні, доведенні до відома невизначеного кола осіб певної інформації у будь-який спосіб та у будь-яких формах (через соціальні мережі, засоби масової інформації, публічні виступи, розповсюдження звернень, листівок тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних діянь.

Додатково обґрунтовано, що при кваліфікації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 та 6 статті 111-1 необхідним вбачається урахування положень статей 50, 51, 56 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час

війни 1949 р. та статті 63 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., в контексті обов'язку держави-окупанта підтримувати нормальні умови життя на окупованій території.

Ключові слова: Конституція, права людини, (правова) держава, право на інформацію, право на доступ до інформації, обмеження прав і свобод, втручання держави, юридична (адміністративна, кримінальна) відповідальність, цифрове / інформаційне / digital суспільство, інформаційна діяльність, інформація, захист прав та свобод людини та громадянина, агресія, поширення, воєнний стан, надзвичайний стан, публічне заперечення, публічні заклики, колабораціонізм, пропаганда, правовий режим.

ABSTRACT

Furman V.V. Legal support for the exercise of the constitutional right to information under special legal regimes. – Qualification scientific work in the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 “Law” in the field of knowledge 08 “Law”. – Vasyl Stus Donetsk National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2025.

The dissertation is a comprehensive study of the legal support of the constitutional right to information in the conditions of special legal regimes.

In section 1 “General theoretical foundations of the legal support of the constitutional human right to information in the conditions of special legal regimes” the content and normative support of the constitutional right to information in the conditions of special legal regimes are investigated.

In particular, for the first time, the concept of the constitutional right to information was proposed as a set of powers to search, create, collect, receive, store, use, distribute, protect and defend any type of information in accordance with the procedure established by law, in compliance with the requirements of national security, information security of the state, society and the individual in order to ensure fundamental constitutional rights, freedoms and interests of a person, and it was substantiated that by its nature the constitutional right to information is a complex right, which is simultaneously an independent constitutional right, a component of the right to freedom of thought and speech and free expression of one's views and beliefs, and the basis for the implementation of other constitutional rights and freedoms of a person and a citizen.

The main features of constitutional legal regimes are highlighted and it is additionally substantiated that to ensure the protection of national interests, state security, state sovereignty, territorial integrity, constitutional rights and human

freedoms, special legal regimes can be introduced, in which a special permissive type of legal regulation is mainly used, based on the principle of "everything is prohibited except what is permitted."

Taking into account the causes, dynamics, rapid development and nature of the course of emergencies of a natural and technological nature, which require an operational response, it is proposed to grant the right to introduce a state of emergency in the relevant territories to regional state administrations (military regional administrations).

In section 2 "Features of the implementation of the constitutional right to information under special legal regimes", the features of the implementation of the right to collect, store, distribute and use information under special legal regimes are identified and characterized.

In particular, the concept of the right to access information as a component of the right to information and a separate human right is clarified, which includes the guaranteed opportunity to freely search, collect information in any way not prohibited by law, to receive from other subjects information that is obtained / created by them in the process of exercising their powers provided for by law and / or is in their possession, and to store it with the possibility of using it in the future.

The differences between the right to appeal and the right to access public information are highlighted and characterized in terms of the procedure for registration, the procedure for registration and accounting, and the procedure for obtaining information. The concepts of digital platforms and chatbots are clarified, and it is substantiated that in modern conditions social networks are not only a means of communication, but also a form of exercising the right to access information, in particular to official, public information, a way of distributing, using and exchanging information resources in order to influence public opinion and the process of making important socially significant decisions. Specific methods of disinformation dissemination under martial law are described and it is proposed to assess disinformation

by analogy with the criteria for analyzing hate speech defined by the 2012 UN Rabat Plan of Action on the Prohibition of Advocacy for National, Racial or Religious Hatred, based on the context, the subject spreading disinformation, the intentions of dissemination, the content, form, degree of publicity and the social and political circumstances under which such statements were made, the likelihood of implementing a call for justification, support for aggression, the actions of the aggressor, etc.

In Section 3, “Restrictions on the exercise of the constitutional right to information and liability for its violation under special legal regimes,” it is substantiated that when establishing restrictions on human rights and freedoms under a state of emergency or martial law, stricter legislative requirements should be applied to determine their grounds, temporary nature, compliance with the procedural form of imposing restrictions, and liability for their violation. Accordingly, restrictions on a person’s right to information can be established through a direct prohibition of certain actions, the removal of a particular authority from the content of this right, and the determination of a special procedure for implementing the right, provided that its essential content is preserved and taking into account the principle of the presumption of openness of public information.

It is proven that public objections or public appeals are actions with a clearly expressed informational nature, the main content of which is the transmission, dissemination, bringing to the attention of an unspecified circle of persons of certain information in any way and in any form (through social networks, mass media, public speeches, distribution of appeals, leaflets, etc.) in order to incite them to commit certain acts.

It is additionally substantiated that when qualifying the acts provided for in parts 2, 4, 5 and 6 of Article 111-1, it is considered necessary to take into account the provisions of Articles 50, 51, 56 of the Geneva Convention IV relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 1949. and Article 63 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions of 12 August 1949, relating to the protection of victims of

international armed conflicts of 1977, in the context of the obligation of the occupying power to maintain normal living conditions in the occupied territory.

Keywords: Constitution, human rights, (rule of law) state, right to information, right to access to information, restriction of rights and freedoms, state intervention, legal (administrative, criminal) liability, digital / information / digital society, information activity, information, protection of human and civil rights and freedoms, aggression, proliferation, martial law, state of emergency, public denial, public appeals, collaborationism, propaganda, legal regime.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Турченко О.Г., Фурман В.В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №5. С.107-113. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/22.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.20>
2. Фурман В.В. Право на інформацію в системі конституційних прав людини і громадянина. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. №1. С. 100-110. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/16164/16058>. DOI [10.31558/2786-5835.2024.1.11](https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.11)
3. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за поширення певних видів інформації в умовах режиму воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18: Право : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 41. С. 94-103. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/46114>. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.13>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Фурман В. В. Звернення громадян як реалізація права на інформацію: проблемні питання. *Права людини – пріоритет сучасної держави*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА». Одеса, 2021. С. 398-400. URL: <http://surl.li/trgfag>

2. Фурман В. В. Відповідальність за порушення права на інформацію. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки (м. Вінниця, 28 квітня 2022 року)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 161-164. URL: <https://cutt.ly/THFLLRd>

3. Фурман В. В. Обмеження щодо оприлюднення певних видів інформації в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 565-570.. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24522>*

4. Фурман В.В. Поняття та зміст конституційного права на інформацію. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Весняні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Вінниця, 20 квітня 2023 року)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 206-208. URL: <https://law.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/16/2023/05/zbirnyk-vesnyani-chytannya-2023.pdf>

5. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації як обмеження права на інформацію. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 26 травня 2023 року)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.157-161.

6. Фурман В.В. Право на інформацію в системі прав людини. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2023» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки (м. Вінниця, 23 листопада 2023 року)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.228-231.

7. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за інформаційну діяльність у співпраці з державою-агресором. *Україна в умовах сучасного турбулентного світу*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (XXXVI Харків. політол. читання, м. Харків, 18 черв. 2024 р.) / [редкол.: Требін М. П. (голова), Бліхар В. С., Герасіна Л. М. та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. політологів. – Харків : Право, 2024. С. 36-39.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ	27
1.1. Зміст конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів	27
1.2. Нормативне забезпечення права на інформацію в умовах особливих правових режимів	49
Висновки до Розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ	82
2.1. Право збирати та зберігати інформацію в умовах особливих правових режимів	82
2.2. Право використовувати та поширювати інформацію в умовах особливих правових режимів	101
Висновки до Розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ	127
3.1. Обмеження здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів	127
3.2. Відповідальність за порушення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів	164
Висновки до Розділу 3	184
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	221

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інформація є одним із найважливіших чинників сучасної цивілізації. ХХІ століття називають інформаційною ерою, а термін «інформація» втратив суто технічне чи суто філософське значення. Сьогодні все частіше зустрічається і використовується новий термін «інфоноосфера», що свідчить про те, що так званий світовий інформаційний простір створено зусиллями людини. Сучасні вчені навіть вважають, що виникає новий тип цивілізації – інформаційний (перший – аграрний, другий – індустріальний).

Інформація – обов'язковий компонент спілкування людей, тому її якість, правдивість є не лише моральними категоріями. Достовірність інформації – основа рівноправних, результативних відносин людей і на сучасному етапі розвитку інформація, що передається людьми один одному, - це засіб досягнення сприятливих умов розвитку окремої особистості та всього суспільства загалом.

Інформаційне суспільство якісно перетворює соціально-правові аспекти життєдіяльності соціуму та ставить на порядок денний проблему доступу до інформації та свободи її поширення. Тенденція до зростання ролі інформації у житті суспільства забезпечує рівень розвитку держави, який залежить від можливості освоєння інформації, ефективності її використання на благо людини.

Здатність людини отримувати, використовувати, переробляти, зберігати інформацію - важлива передумова її існування у суспільстві. Проникнення інформації у всі сфері життя, значення міжнародного обміну інформацією, розвиток нових засобів зв'язку та інформації ставлять проблему регулювання права на інформацію, свободи інформації в один ряд з іншими глобальними проблемами, у зв'язку з чим актуалізується і питання дослідження правового забезпечення права на інформацію, зокрема, в умовах дії особливих правових режимів.

Основний Закон нашої держави не використовує термін «право на інформацію», проте зміст норми ч.2 ст.34 Конституції передбачає право людини вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Відсутність у тексті Основного Закону України окремого права на інформацію створює певні складнощі у процесі правозастосування, зокрема, з огляду на його реалізацію, яка можлива у вигляді здійснення особою дій, пов'язаних із пошуком і (чи) отриманням інформації, що взаємно доповнюють одна одну та позначають дві сторони одного й того ж відношення, а в сукупності складають намір та результат, який забезпечується правом однієї сторони шукати та обов'язком іншої сторони надати, забезпечити отримання інформації.

Системне оновлення законодавства актуалізує розробку нових конституційно-правових підходів та удосконалення існуючого порядку забезпечення та здійснення права на інформацію, враховуюче те, що досліджуване право є важливим аспектом демократичного режиму здійснення державної влади, тому діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб у контексті змісту права на інформацію відповідає принципу інформаційної відкритості, покликаному забезпечити доступність інформації, яка представляє суспільний інтерес або стосується особистих інтересів людини, систематичного інформування суспільства, громадян про рішення, що готуються чи прийняті. Незаконне та необґрунтоване обмеження цього права може послабити механізм його забезпечення в цілому, тому необхідно розширювати його та робити більш надійним у реалізації, що сприятиме зміцненню юридичного статусу особи, підвищуватиме впевненість людини у власних силах, сприятиме найбільш повному задоволенню її інтересів, у чому, власне, і полягає головна цінність прав і свобод.

Останнім часом у науковому середовищі спостерігається значне підвищення інтересу до свободи інформації, її реалізації, забезпечення та захисту, у той же час

аналіз наукової літератури призводить до висновку, що комплексне дослідження конституційного права на інформацію, зокрема, в умовах дії особливих правових режимів, ще не стало об'єктом спеціальних досліджень.

Аналіз наукової літератури свідчить про необхідність теоретичного переосмислення наявних досліджень, особливо враховуючи, критерії обмеження свободи інформації, що набуває дедалі більшої актуальності у XXI столітті – столітті інформаційного суспільства. Зростання ролі інформації, інформаційних технологій у суспільстві, поява нових, більш доступних форм поширення інформації, з одного боку, відкрили нові перспективи розвитку суспільства, з іншого боку, зробили інформацію найсильнішим інструментом впливу на суспільство, що може використовуватись як на благо, так і у протиправних цілях. Поряд із суспільно-значущою роллю все більшого поширення набуває інформація, яка несе загрози безпеці суспільства та держави, тому дослідження, пов'язані з юридичним аспектом права на інформацію, підвищує актуальність обраної теми, особливо в аспекті реалізації та забезпечення прав людини.

Теоретичне підґрунтя дослідження складають наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників з питань забезпечення, охорони та захисту прав людини, зокрема, таких як В. Букач, О. Буханевич, С. Грицкевич, В. Демиденко, Є. Єдаменко, Н. Задорожня, Н. Камінська, Н. Карпачова, М. Ковалів, А. Колодій, О. Легка, В. Лутковська, О. Марцеляк, О. Назарчук, А. Олійник, Б. Параховський, В. Свердліченко, Г. Яворська та ін.

Інформаційні права людини досліджувалися такими науковцями, як І. Алексеєнко, І. Арістова, К. Беляков, В. Брижко, В. Вітів, Ж. Вірна, Р. Калюжний, Т. Костецька, О. Кохановська, А. Марущак, Л. Орел, В. Пилипчук, О. Селезньова, О. Тихомиров, В. Ткаченко, Н. Ткачук, К. Токарева та ін.

Окремі питання забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану знайшли свій вияв у працях таких науковців, як О. Гавриленко, Х. Маркович, Р. Мельник, Н. Петечел, Г. Петрова, О. Скрипнюк, Т Чубко та ін.

Питання обмеження прав людини загалом та під час дії воєнного стану досліджували багато науковців, зокрема: О. Андрієвська, О. Арсентьєва, К. Артеменко, М. Афанасьєва, Н. Безсмертна, Л. Васечко, Н. Вороніна, С. Головатий, О. Гончар, Ю. Гоцуляк, Д. Гудима, О. Гуляєва, Ю. Ірха, М. Козюбра, С. Кузніченко, А. Кучук, Н. Кушакова, В. Лемак, С. Максименко, А. Мерник, Б. Мойс, В. Обушко, Н. Опанасюк, О. Осинська, В. Полякова, Я. Приходько, І. Проць, С. Рабінович, Н. Раданович, Ю. Рижук, Н. Савінова, М. Савчин, А. Самотуга, М. Селівон, Б. Сидорець, А. Славко, М. Смуш-Кулеш, Є. Стоян, О. Турченко, А. Федорова, В. Філатов, Ю. Фігель, І. Щebetун та інші.

Проблематику заборони поширення певних видів інформації, зокрема спрямованої на пропаганду війни висвітлювали Р. Валєєв, О. Дудоров, Н. Зелінська, Т. Ісакова, О. Костенко, У. Коруц, П. Пекарь, О. Радутний, І. Сафіуліна, В. Свинцова, М. Хавронюк.

В контексті даної дослідження інтерес представляють праці науковців, які працюють над тематикою кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, основ національної безпеки, зокрема, праці таких вчених, як В. Базов, В. Батиргарєєва, Ю. Баулін, І. Берднік, Ю. Даник, Н. Зелінська, В. Лисик, Р. Мовчан, С. Мохончук, О. Наден, А. Орлеан, Є. Письменський, О. Радутний, М. Рубашенко, О. Рябчинська, Н. Стефанів, М. Хавронюк.

Емпірично-правову базу дисертаційного дослідження складають Конституція України, акти законодавства України, рішення Конституційного суду України, Європейського суду з прав людини, узагальнена практика Верховного Суду, судова практика судів України, узагальнені статистичні дані щодо порушення права на інформацію та щодо притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності осіб за порушення встановлених законодавством обмежень на здійснення права на інформацію в умовах воєнного та надзвичайного станів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна наукова робота виконувалася відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, схваленої Указом Президента України від 24 березня 2021 року, Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140) та кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права за темами «Правові механізми забезпечення, охорони і захисту прав людини» (держ. номер: 0122U002369), «Права людини в умовах воєнного стану: реалізація, гарантії та захист» (держ. номер: 0124U004605), в межах яких автором досліджені особливості здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів (надзвичайного і воєнного стану) та запропоновані відповідні зміни до законодавства України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка нових науково-обґрунтованих положень щодо теоретичних та практичних аспектів здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів, а також пропозицій з удосконалення законодавства з питань з реалізації права на інформацію.

На досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання дослідження:

- проаналізувати наукові підходи до визначення поняття, ознак та видів особливих правових режимів з обґрунтуванням авторського підходу до виділення їх особливих рис;
- охарактеризувати особливості правового забезпечення конституційного права людини на інформацію в умовах особливих правових режимів та виявити

основні системні проблеми його здійснення в умовах надзвичайного і воєнного стану;

- виявити та охарактеризувати особливості здійснення права збирати та зберігати інформацію, права на доступ до окремих видів інформації в умовах особливих правових режимів;

- виявити та охарактеризувати особливості здійснення права на використання та поширення інформації в умовах особливих правових режимів;

- систематизувати встановлені законодавчі обмеження щодо здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів;

- виявити особливості притягнення до відповідальності за порушення конституційного права на інформацію, законодавчих обмежень його здійснення в умовах особливих правових режимів;

- розробити практичні рекомендації з удосконалення законодавства з питань здійснення права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

Об'єкт дослідження: правове забезпечення здійснення конституційних прав і свобод людини. *Предмет дослідження:* правове забезпечення здійснення права на інформацію в умовах особливих правових режимів.

Методологія дослідження. Визначальними методологіями дослідження є діалектична та системна методології. Використання діалектичної методології дозволило уточнити поняття конституційного права на інформацію, права на доступ до інформації, їх взаємозв'язок (п.п. 1.1, 2.1), виділити характерні риси особливих правових режимів (п. 1.1.), законодавчі зміни щодо визначення підстав відповідальності за порушення конституційного права на інформацію в умовах воєнного стану (п. 3.2).

Застосовуючи системний метод, була обґрунтована доцільність виділення окремого конституційного права на інформацію (п. 1.1), сформоване комплексне розуміння підстав і способів обмеження права на інформацію в умовах особливих правових режимів (п. 3.1).

Історичний метод використовувався при дослідженні становлення і розвитку нормативних засад права на інформацію в умовах особливих правових режимів (п.1.2.).

Порівняльно-правовий та спеціально-юридичний методи використовувалися для встановлення відповідності положень національного законодавства про доступ до інформації міжнародним стандартам; системно-структурний метод - для аналізу особливостей реалізації права збирати та зберігати (п. 2.1.), поширювати та використовувати (п. 2.2) інформацію.

З використанням прийомів та засобів техніко-юридичного аналізу (юридичної термінології, юридичних конструкцій) проаналізовані наявні законодавчі положення щодо здійснення права на інформацію та розроблені відповідні зміни до Конституції України та поточного законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні правового забезпечення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у наступному:

вперше

- запропоновано визначення поняття конституційного права на інформацію як сукупності правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини. Відповідно пропонується внести зміни до статті 34 Конституції України;

- враховуючи причини, динаміку, швидкий розвиток та характер перебігу надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру, що вимагає

оперативного реагування, запропоновано надати право введення режиму надзвичайного стану на відповідних територіях обласним державним адміністраціям (військовим обласним адміністраціям) з внесенням відповідних змін до статті 5 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану»;

вдосконалено:

- положення про характерні риси особливих конституційних правових режимів, зокрема: 1) можливість їх запровадження прямо чи опосередковано передбачається Основним Законом і конкретизується в поточному законодавстві; 2) фактичною підставою їх введення є ситуація екстраординарного характеру, що загрожує нормальному існуванню, розвитку суспільства та держави і несе загрозу правам і свободам населення; юридичною – прийняття законодавчого акту про їх введення; 3) мають тимчасовий характер: безумовно визначений або умовно невизначений, з обов'язковою вказівкою на необхідність усунення умов, що послужили підставою їх введення; 4) метою їх запровадження є не обмеження прав і свобод людини, а їх охорона, захист, створення умов для відновлення правопорядку, нормалізації обстановки в країні;

- розуміння соціальних мереж одночасно як засобу комунікації, форми здійснення права на доступ до інформації, способу поширення, використання та обміну інформаційними ресурсами з метою впливу на суспільну думку, процес прийняття важливих суспільно значущих рішень;

- положення щодо способів поширення дезінформації в умовах воєнного стану, зокрема щодо віднесення до них розповсюдження фейків (перекручених новин, сфабрикованих журналістських матеріалів, замаскованих під новини, статті, аналітику тощо, які переважно поширюються через медіа та соціальні мережі у формі постів (зазвичай, від імені очевидців певної події), фото (світлин, що були оброблені в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію), відеоматеріалів, що містять підтвердження псевдофактів, з метою введення в оману, посіяння сумнівів, паніки) та діпфейків як їх різновиду

(реалістичних відео- чи аудіозаписів, створених за допомогою штучного інтелекту, в яких замінений візуальний і звуковий контент створює ілюзію реальності);

- положення щодо способів встановлення обмежень права особи на інформацію в умовах особливих правових режимів, а саме через пряму заборону певних дій, вилучення тієї чи іншої правомочності зі змісту даного права, визначення спеціального порядку реалізації права, за умови збереження його сутнісного змісту та з врахуванням принципу презумпції відкритості публічної інформації;

набули подальшого розвитку положення щодо:

- застосування спеціально-дозвільного типу правового регулювання, заснованого на принципі «заборонено все, крім того, що дозволено» для забезпечення захисту загальнонаціональних інтересів, державної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод людини в умовах надзвичайного стану;

- розгляду права на доступ до інформації як складової права на інформацію та окремого права людини, що включає в себе гарантовану можливість вільно шукати, збирати інформацію у будь-який не заборонений законодавством спосіб, одержувати від інших суб'єктів інформацію, що отримана / створена ними в процесі реалізації передбачених законом повноважень та/або знаходиться у їх володінні, та зберігати її з можливістю використання її в подальшому;

- розуміння цифрових платформ (багатопрфільних онлайн-сервісів) як програмних / програмно-технічних засобів, сукупності інформаційних технологій та / або інформаційних систем, що забезпечують доступ до цифрового середовища та розміщеної в ньому інформації, можливість спільного використання їх активів через мережу Інтернет одночасно необмеженою кількістю осіб. До обов'язків оператора платформи належить надання всім зацікавленим особам послуги онлайн

комунікації, застосовуючи ранжування або індексацію контенту, товарів або послуг, пропонуваніх або надаваних онлайн третіми особами; або об'єднання декількох осіб з метою обміну контентом, послугами;

- доцільності оцінювання дезінформації за аналогією з критеріями аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН 2012 року, зокрема, за контекстом, суб'єктом, який поширює дезінформацію, наміри поширення, зміст, форма, ступінь публічності та соціальних і політичних обставин, за яких було вжито такі висловлювання, ймовірність реалізації заклику до виправдовування, підтримки агресії, дії агресора тощо.

- розуміння публічних заперечень та публічних закликів як дій з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні, доведенні до відома невизначеного кола осіб певної інформації у будь-який спосіб та у будь-яких формах (через соціальні мережі, засоби масової інформації, публічні виступи, розповсюдження звернень, листівок тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних діянь;

- необхідності врахування при кваліфікації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 та 6 статті 111-1 положень статей 50, 51, 56 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та статті 63 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., в контексті обов'язку держави-окупанта підтримувати нормальні умови життя на окупованій території.

Задля вдосконалення порядку висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні представниками медіа, уточнення компетенції цих органів під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях

розроблено законопроект про внесення змін до статті 119 Закону України «Про медіа».

Практичне значення отриманих результатів. Одержані в результаті дослідження положення та висновки можуть бути застосовані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань правового забезпечення здійснення конституційних прав і свобод людини в умовах особливих правових режимів;

- у законотворчій діяльності – для удосконалення законодавчих положень щодо здійснення права на інформацію;

- у правозастосовній діяльності – для вироблення рекомендацій щодо реалізації права на доступ до інформації;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр), «Міжнародний захист прав людини» (ОПП Право (Law), СО Бакалавр).

Результати дисертаційного дослідження використовуються при підготовці та наданні методичної допомоги в проведенні навчань та оперативних нарад для суддів та працівників апаратів судів, при здійсненні судочинства, при розробці проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на доступ до публічної інформації (довідка № 01-21/5/2023 від 16.01.2025 р.).

Результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Конституційне право України» (тема 6 «Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні», ОС «Бакалавр», ОПП Право, 1 курс, 2 години лекцій); «Міжнародний захист прав людини» (тема 6 «Практика ЄСПЛ щодо гарантованих Конвенцією 1950 р. прав», ОС «Бакалавр», ОПП Право, 4 курс, 2 години лекцій у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України (акт впровадження № 03-25/12.0-24 від 15.01.2025 року).

Результати дослідження представлені як пропозиції з удосконалення норм чинного законодавства у вигляді проєктів Закону України «Про внесення змін до статті 34 Конституції України (щодо права на інформацію)» та Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про медіа» (щодо обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію)», пояснювальних записок до них.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовані особистими дослідженнями автора. У спільній статті з О. Турченко «Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану» (Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №5. С.107-113.) особистий внесок дисертанта полягає у визначенні підстав, умов обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану загалом, та до публічної інформації, що знаходиться в розпорядженні судів, Державної судової адміністрації України, зокрема.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні висновки розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса. Основні положення дослідження, висновки та пропозиції викладено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от, Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Права людини – пріоритет сучасної держави» (10 грудня 2021 р., м. Одеса), «Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (28 квітня 2022 р., м. Вінниця), «Весняні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми

законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (20 квітня 2023 р., м. Вінниця), «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми» (26 травня 2023 р., м. Вінниця), «Осінні юридичні читання – 2023» Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. (23 листопада 2023 р. м. Вінниця), «Україна в умовах сучасного турбулентного світу» (18 червня 2024 р., м. Харків); Міжнародні науково-практичні конференції «Права людини в період збройних конфліктів» (18 листопада 2022 р., м. Одеса).

Публікації. Основні наукові результати дисертації опубліковано у 3 наукових статтях, розміщених у наукових фахових виданнях України.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою і задачами дослідження і складається зі вступу, 3 розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить – 230 сторінок, з яких основний текст становить 177 сторінок. Список використаних джерел міститься на 29 сторінках й налічує 256 найменувань. Додатки до дисертації розміщені на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

1.1. Зміст конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів

Існування людини неможливе без постійного обміну інформацією з навколишнім світом, тому право на інформацію у найзагальнішому розумінні є природним правом людини та необхідною умовою її існування.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про те, що на національному рівні перша згадка про право на інформацію містилася в Законі про свободу інформації (1766 рік, Швеція), який мав назву «Закон про свободу преси та право на доступ до публічних актів» [1]. Пізніше на рівні національного законодавства було визнано право на інформацію більш ніж у 100 державах світу (причому близько 70 держав внесли такі закони або зміни до законодавства вже у 21 столітті).

Не буде перебільшенням стверджувати, що реалізація права людини і громадянина на інформацію, забезпечення вільного доступу до інформації, що має суспільне значення, інформаційна відкритість органів влади є найважливішими умовами та критеріями функціонування правової держави. Саме реалізація цього конституційного права забезпечує реальну, а не формальну участь громадян у житті держави.

Слід підкреслити особливе значення цього права: воно виступає з'єднуючим елементом всієї системи основних прав і свобод людини і громадянина. Тільки за умови його дотримання можна говорити про фактичну реалізацію особистих, політичних, соціальних, економічних, екологічних та культурних прав і свобод людини і громадянина. Звідси випливає, що: «за відсутності вільного доступу людини і громадянина до інформації, за інформаційної закритості, «непрозорості»

органів державної влади та місцевого самоврядування весь комплекс демократичних інститутів легко може набути декларативного характеру, тому дуже показово, що дискусії про подальший розвиток громадянського суспільства та політичного процесу в Україні, значною мірою сфокусовані на проблемах реалізації прав людини і громадянина на інформацію» [235, с.110].

Спробуємо визначити, що розуміється під «правом на інформацію» та який його зміст, враховуючи те, що Основний Закон нашої держави не використовує термін «право на інформацію», проте зміст норми ч.2 ст.34 говорить: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [98].

«Право на інформацію – комплексне поняття, що включає сукупність прав з пошуку, отримання, зберігання, виробництва, використання, передачі, поширення та охорони інформації, надає широку можливість вільно вчиняти з нею будь-які не заборонені законом дії, за умови наявності інформаційної безпеки держави, суспільства та людини.

Право на інформацію характеризується не лише різноманітністю видів дозволеної поведінки, а й суб'єктивним складом такого права. Суб'єктивне право на інформацію можуть мати людина, держава, юридичні особи та організації, які не мають статусу юридичної особи. Зазначимо, що кожній категорії суб'єктів властиві певні суб'єктивні права на інформацію. Наприклад, право на інформацію, що становить державну таємницю, може мати тільки держава, якій не може належати комерційна таємниця, а власником особистої таємниці може бути лише фізична особа» [235, с. 102].

Відсутність словосполучення «право на інформацію» у тексті Конституції України створює певні складнощі у процесі правозастосування. Буквальний аналіз конституційних положень призводить до висновку, що єдиною до змісту досліджуваного права є норма ч. 2 ст. 34 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно,

письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [98], яка дозволяє виокремити структурні елементи права на інформацію: право збирати, право зберігати, право використовувати та право поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на свій вибір, які, у свою чергу, структуруються в інші численні інформаційні права.

У юридичній літературі існує два основних підходи до визначення права на інформацію – вузький та широкий. У вузькому значенні під правом на інформацію розуміється лише право на отримання чи доступ до інформації. У широкому значенні – не лише отримання чи доступ до інформації, а й інші суб'єктивні права, спрямовані на інформацію чи будь-які дії з нею (зберігання, отримання, збирання, поширення, використання, охорону та інші дії).

Відповідно, прибічники першого підходу розглядають це право: «у площині проблематики відкритості, гласності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування». Прихильники другого підходу право на інформацію сприймають як: «комплексне суб'єктивне право людини, що складається з можливості вільно здійснювати будь-які операції з інформацією, як правило, безвідносно до її призначення та змісту» [144, с.14].

Так, наприклад, Р. Тарасенко ототожнює право на доступ до інформації та право на інформацію та тлумачить його як: «гарантовану можливість кожної особи отримувати безпосередньо від органів публічної влади, їх установ та організацій інформацію про їхню діяльність, події в державі, суспільстві чи навколишньому середовищі, від приватноправових юридичних осіб суспільно значущу інформацію про їхню діяльність і можливість знайомитися з відомостями про себе» [219, с.123].

У свою чергу, Б. Гоголь тлумачить його ширше як: «право знати про створення і функціонування всіх конкретних інформаційних систем, що стосуються особистого життя громадянина: право надавати згоду на збирання інформації, що має особистий характер; право перевіряти достовірність такої

інформації і спростовувати недостовірну інформацію; право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища тощо» [60, с. 66].

А. Цибульська вказує: «право на інформацію - це самостійне конституційне право, що дозволяє людині вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним засобом» [241, с. 52].

На думку О. Ларіна під цим правом необхідно розуміти: «гарантовані та врегульовані на національному і міжнародному правових рівнях можливості кожного, визнані природними та невід'ємними, вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, що знаходиться у суспільному обігу, про будь-які процеси та явища об'єктивної дійсності за умови, що такі дії не спричиняють шкоду інформаційній безпеці суспільства, держави та не порушують права, свободи і законні інтереси інших осіб» [109, с. 65].

Як відомо, традиційно виділяють три покоління прав людини. Дослідження наукових праць дало можливість сформулювати три групи позицій науковців щодо питання віднесення права на інформацію до певного покоління прав людини. Перша група вчених наголошує на специфіці інформаційної безпеки особи, яка передбачає чіткі та дієві гарантії прав та свобод людини у цій сфері, зауважуючи, що до прав «першого покоління» (громадянські та політичні права), які є невід'ємною частиною людської особистості, права на свободу інформації, свободу думки і слова визначають не лише умови існування особистості, а й долю політичного устрою держави, тож їх слід розглядати як безумовну складову цих прав.

Позицію представників цієї групи науковців ми не поділяємо, оскільки хоча «права першого покоління» виникли разом із появою перших буржуазних революцій у Франції, Англії та США, що відображено у текстах відповідних декларацій, проте в них немає жодної згадки про інформаційні права та свободи.

Друга група вказує, що за періодизацією досліджуване право можна віднести до прав «третього покоління», так звані «колективні права народів (націй)», які

пов'язані з солідарністю людей, їх належністю до певної спільноти (асоціації), тобто до прав всього людства (право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище, на соціальний і економічний розвиток), але право на інформацію є, перш за все, індивідуальним правом, тому навряд чи його можна віднести до цього покоління прав.

Третя група науковців, думку яких ми підтримуємо, зазначає, що у сучасному інформаційному суспільстві проходить складний і багатогранний процес становлення четвертого покоління прав людини, до якого слід віднести інформаційні права.

«Становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права в правових системах різних країн є наслідком виникнення інформаційних відносин як особливого виду суспільних відносин, що вимагають правового регулювання. Постіндустріальне суспільство, як відомо, базується на знаннях, інформації. Саме інформаційні ресурси стають рушійною силою для всіх сфер суспільства» [236, с.229-230].

У даний час в юридичній літературі можна виділити також і два погляди до визначення родової приналежності права людини та громадянина на інформацію. Згідно з першим, який ми підтримуємо: «право людини і громадянина на інформацію є складовою свободи слова, обґрунтовуючи тим, що свобода слова складається з правочинів, які охоплюють різні форми поширення думок та інформації і є прямим наслідком розвитку теорії та практики свободи слова.

Отже, право на інформацію - це право повідомляти про щось шляхом здійснення інформаційної діяльності, право розповсюдження, володіння, отримання, збирання, зберігання, використання, переробки будь-яких відомостей» [235, с.104].

Конституція України кожному гарантує: «право на свободу думки і слова та право на інформацію в будь-якій формі» (ч. 1 та 2 ст. 34), тому воно, безумовно, є

правом кожної особи, що повністю збігається із позиціями Європейського суду з прав людини, який визнає за кожною особою (незалежно від мети - користь, політична пропаганда, релігійна діяльність та інш.) право на його реалізацію.

«Вважаємо, що застосувати право на освіту (ст.53 Конституції України) та свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (ст. 54 Конституції України) неможливо за відсутності певної інформації, тому право на інформацію в контексті реалізації вказаних прав можна розглядати і як культурне право. Навряд чи можна реалізувати такі конституційні та суто політичні права як право на об'єднання у політичні партії (ст. 36 Конституції України), «право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ст.38 Конституції України), «право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації» (ст.39 Конституції України), без можливості доступу до відповідної інформації, тому саме в цьому контексті право на інформацію відноситься до політичних прав громадян» [235, с. 106].

Право на інформацію: «є основоположним правом по відношенню до всіх інших конституційних прав і свобод, з точки зору їх використання та застосування, адже їх забезпечення та реалізація неможливі без повної, достовірної інформації щодо змісту, особливостей кожного окремо взятого права та свободи» [235, с. 107].

На підтвердження даної тези, можна навести і позицію Н. Ткачук, яка зазначає, що право на інформацію у тому чи іншому вигляді присутнє й в інших статтях Конституції України, а саме:

«- свобода від цензури (ст. 15);

- право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);

- право на недоторканість особистого і сімейного життя (ст. 32);

- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34);
- право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35);
- право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41);
- право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23);
- право на повагу до гідності (ст. 28);
- право на свободу об'єднання (ст. 36);
- право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38);
- право на зібрання (ст. 39);
- право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 40);
- свобода літературної, художньої, наукової творчості (ст. 54);
- право знати свої права та обов'язки (ст. 57) та інші» [222, с. 25].

Проблема законності, меж здійснення та обмеження прав і свобод людини за умов особливих правових режимів - одна із найактуальніших проблем. У контексті представленого дослідження вважаємо доцільним зупинитися не лише на загальній характеристиці досліджуваного конституційного права, а й дослідити інститут особливих правових (конституційних) правових режимів, його зміст, сутність та специфіку реалізації окремих конституційних прав і свобод людини, зокрема, права на інформацію, в умовах дії цих режимів.

Установлення особливих порядків правового регулювання завжди пов'язано з певними умовами, специфічними цілями, які має досягти законодавець, тимчасовими і просторовими чинниками, що впливають на застосування спеціальних заходів реагування.

Дефініція «правовий режим» використовується в різних нормативних правових актах із зазначенням тих сфер та об'єктів, щодо яких вона застосовується, але в жодному з них немає чіткого визначення цього терміну.

Причини такої ситуації вбачаються, насамперед, у відсутності єдності думок щодо загальнотеоретичної сутності та змісту правових режимів, тому потрібно визначитися з поняттям і юридичною природою правового режиму, і навіть його роллю.

Неоднозначність думок щодо сутності правового режиму в юриспруденції породжує багатозначність підходів до розуміння цього засобу правового регулювання.

У монографічній та періодичній літературі правовий режим розуміється як: «соціальний режим певного об'єкта, що закріплюється правовими нормами та забезпечується сукупністю юридичних засобів» [56, с. 14]. Цей підхід сьогодні набув найбільшого поширення серед учених-цивілістів. Разом із цим, правовий режим як загально-правова категорія залишається малодослідженою, внаслідок чого відсутня загальноприйнята дефініція, трапляються розбіжності щодо цілей, структури, рівня врегульованих правовідносин.

На наш погляд, формування цілісного уявлення про сутність та зміст правового режиму як елемента правового регулювання сприяло б розвитку правознавства в цілому завдяки переоцінці потенціалу механізмів та засобів права як регулятора суспільних відносин; вдосконалення організаційно-правових механізмів контролю за досягненням цілей правового регулювання та відповідністю засобів впливу на ситуації, що склалися (громадському запиту, інтересам держави); розвитку механізму вдосконалення законодавства шляхом об'єднання оптимальних правових засобів (що враховують специфіку об'єкта та суб'єктів права) у комплексі правового регулювання.

Розуміння терміну «режим» від первинного значення до сучасного трактування відрізняється. Етимологія походить від французького «regime» та латинського «regimen», і у перекладі з латинської означає: «управління, командування, керівництво, керування».

З боку онтологічного підходу «режимом» є: «1) державний лад, сукупність засобів та методів здійснення влади; 2) строго встановлений порядок життя (праці, відпочинку, лікування, сну тощо); 3) система обов'язкових правил, вимог, норм, принципів, встановлених для будь-якої діяльності (наприклад, землекористування, мореплавства, рибальства та ін.); 4) певний стан, положення, статус кого-небудь чи чого-небудь (звідси вираз «режимне виробництво») [122, с. 124].

Вважається, що «термін «правовий режим» як конституційно-правову категорію, увів у правовий обіг французький юрист Л. Дюгі, ототожнюючи його з поняттям «законність» [77, с. 44].

Як було зазначено раніше, термін «режим» (франц. *régime* – порядок, від лат. *regimen* – управління, керівництво) має декілька різних тлумачень, проте, ми схилиємося до наступного, визначеного Великим тлумачним словником сучасної української мови: «це система заходів, правил, запроваджених для досягнення певної мети та певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь» [49, с. 1208].

Автори юридичної енциклопедії зауважують, що: «правовий режим, визначається правовою доктриною як особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому» [255, с. 44].

Деякі вчені вважають, що правовий режим є системою юридичних норм, які: «регулюють суспільні відносини між людьми з приводу тих чи інших об'єктів» або розглядають його «як сукупність правових актів, які належать до того чи іншого аспекту забезпечення безпеки та мають необхідний організаційно-технічний механізм для їхньої неухильної реалізації» [81, с. 411–413]. Безумовно, нормативні приписи закладено в основу правового режиму як певні правила поведінки у регульованій сфері соціальних зв'язків. Отже, правовий режим можна розглядати як прояв нормативності права, але на більш високому рівні. Разом із тим, лише юридичними нормами правовий режим не обмежується. До нього входять такі структурні елементи як система гарантій, правові принципи тощо.

Аналогічним чином можна поставити під сумнів визначення правового режиму через сукупність правових актів. Дійсно, правовий режим встановлюється нормативними актами, проте повністю його зміст не може бути покладений у межі «чистого» тексту закону.

Окремі представники наукової спільноти відзначають, що поняття «режим» можна тлумачити у широкому та вузькому значенні.

Галузі права окремо спрямовані на використання вузького поняття правового режиму, що більше відповідає їх специфіці. Поняття правового режиму формується у світлі двох начал. У першому ключі, як зазначає В. Сухонос: «розглядається правове регулювання суспільних відносин у виняткових ситуаціях (наприклад, військовий стан). Тут правовий режим реалізується як комплекс правового, адміністративного, організаційного впливу відповідних органів та їх посадових осіб органів влади (зокрема обмеження права і свободи громадян), які неможливо застосовувати у звичайній ситуації. У цьому випадку правовий режим представляється як особливий порядок функціонування суб'єктів права, спрямований на подолання негативних явищ у сфері державного управління і розглядається як встановлена в законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведінки громадян та юридичних осіб, а також порядок реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуаціях) забезпечення та підтримки суверенітету та оборони держави, інтересів безпеки та охорони громадського порядку спеціально створеними з цією метою службами управління» [218, с. 536].

На думку С. Олейникова: «правовий режим є логічним продовженням державного режиму та вищим ступенем організованості й органічного поєднання з державним режимом, а поняття «правового режиму» виступає явищем багатомірним, багатоаспектним і має бути розподілене на режим законності, режим державної дисципліни і режим правопорядку. Тому правовий режим, передусім, виражається в системі діючого законодавства, сукупності методів правового регулювання, процесах правотворчості і реалізації права, правовій

свідомості суспільства й одним із важливих показників якості правового режиму є законність» [41, с. 175]. Загалом поділяючи думку автора, вважаємо за потрібне зазначити, що у такому разі показниками правового режиму разом із законністю слід визначити також державну дисципліну і правовий порядок.

Цілком виправданою можна вважати позицію Л. Томаша, що: «цілісна концепція правового режиму має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє: 1) науці - побачити глибину і можливості як правового регулювання, так і права в цілому; 2) законодавцю, - враховуючи всі обставини, поклавши в основу необхідне поєднання юридичних засобів, що створюють оптимальні умови щодо конкретного об'єкта (чи суб'єкта діяльності), піддати виникаючі відносини особливій, специфічній регуляції; 3) правозастосовувачу - застосовувати закони й інші нормативно-правові акти, чітко знаючи, що покладено в основу будь-якого поєднання юридичних засобів і чи досягаються цілі специфічного регулювання; 4) правоохоронцю - забезпечити контроль і нагляд законної та правильної (на основі принципів пріоритету прав і свобод і т.п.) дії механізмів реалізації» [223, с. 25].

О. Петришин та В. Ткаченко під правовим режимом розуміють: «певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів і типів правового регулювання» [81, с. 410].

Отже, правовий режим поєднується з певним порядком не державного, а правового регулювання і забезпечується відповідними способами, методами і типами правового регулювання.

Вищевказане свідчить, що вчені по-різному сприймають саме поняття «право», і як зауважив Н. Гетьманцев: «залежно від того, прихильниками яких шкіл вони є (природної чи позитивістської), тому і бачать різну сутність у даному понятті» [59, с. 327].

С. Кузніченко правовий режим розглядає в аспекті: «результату регулятивного впливу на суспільні відносини системи (певного набору) юридичних засобів, властивих конкретній галузі права, що забезпечують оптимальне функціонування зазначених суспільних відносин» [106, с. 123].

Варто підтримати позицію Д. Коссе, який зауважив: «якщо механізм правового регулювання – це юридична категорія, що визначає як здійснюється правове регулювання, то правовий режим – це змістовна характеристика конкретних нормативних засобів, які повинні організувати визначену частину життєдіяльності людини. Правовий режим може передбачати специфічний механізм правового регулювання, його особливий порядок, який направлений на конкретні види суб'єктів та/або об'єктів права, пов'язаний не стільки з конкретними ситуаціями, скільки з більш широкими соціальними процесами, в рамках яких ці суб'єкти та об'єкти взаємодіють. Існуючий механізм правового регулювання зорієнтований насамперед на вирішення конкретних життєвих ситуацій. Останні виступають у правовому регулюванні як юридичні факти, що породжують відповідно до чинного законодавства різні правові наслідки. Регулювання тривалого соціального процесу не можна звести до врегулювання окремих ситуацій. Воно потребує специфічних юридичних форм, однією з яких виступає правовий режим» [101].

У підході до визначення сутності правового режиму немає єдиної позиції. Так, одна група дослідників визначає сутність правового режиму як юридичного (правового) засобу, який використовується державою з метою забезпечення безпеки громадян та захисту конституційного ладу, тобто спеціалізований порядок діяльності суб'єктів права, призначений для вирішення специфічних завдань чи функціонування публічно-правових суб'єктів у особливих обставинах, та як складний комплексний юридичний засіб, призначений для регулювання, охорони суспільних відносин та впливу на поведінку суб'єктів.

Інша група вчених визначає правовий режим через особливий порядок законодавчого регулювання діяльності суб'єктів права із врахуванням сфер суспільних відносин та конкретних об'єктів, який включає механізм закріплення реальної системи стимулів, нормативів, гарантій, заборон, зобов'язань, обмежень, а також їх виконання, застосування примусових заходів та притягнення винних до відповідальності, тобто сутність досліджуваного поняття визначається через коло прав та обов'язків суб'єктів правовідносин та засоби забезпечення виконання ними положень нормативних актів.

Інше уявлення про сутність правового режиму пропонують ті фахівці, які стверджують, що вона проявляється у специфіці юридичного регулювання певної сфери суспільних відносин за допомогою різних юридичних засобів.

Їхні опоненти роблять висновок про те, що за допомогою правових режимів регулюється як звичайна життєдіяльність, звичайний правовий стан об'єктів правовідносин, так і вводяться винятки із загального правила.

Вирішує наведене протиріччя, на наш погляд, важливе уточнення: правовий режим вводиться щодо предметів, громадське значення (цінність) яких потребує особливого підходу у регулюванні пов'язаних із ними правовідносин як у звичайній, так і у винятковій ситуації. Із наведеного вище випливає, що переважним підходом є трактування правового режиму як категорії, спрямованої на регулювання певних суспільних відносин, що дозволяє розглядати його як елемент правового регулювання.

Загалом, на сьогоднішній день поширення набули кілька підходів, що визначають правовий режим як:

- порядок регулювання;
- систему регулювання;
- соціальний режим об'єкта;
- результат регулятивного впливу;

– засіб захисту чинного ладу, регулювання, охорони відносин, впливу на поведінку суб'єктів;

– спеціалізований порядок діяльності суб'єктів права.

Всі наведені вище думки представляють загально-теоретичне розуміння правового режиму, яке відрізняється від галузевого завдяки специфіці методів регулювання, що переважає в кожному з них.

Вищенаведене дозволяє зробити наступні висновки:

- правовий режим є самостійною правовою категорією, який встановлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом;

- існування у науці різних підходів стосовно дефініції поняття «правовий режим» дозволяє виокремити декілька напрямків його визначення: в якості різновиду соціального режиму; як порядку регулювання, представленого системою правових засобів (дозволів, заборон, позитивних зобов'язань), які створюють особливий напрямок спрямованість регулювання; як своєрідної збільшеної частини у загального правового інструментарію, що представляє єдину конструкцію певного комплексу правових засобів;

- правовий режим необхідно розглядати з точки зору його онтологічного зв'язку з іншими елементами правової системи (правовими принципами, нормами права, правовідносинами) з точки зору впливу механізму права на суспільні відносини;

- не можна ототожнювати поняття «правовий режим» із поняттям «механізм правового регулювання», адже механізм правового регулювання – юридична категорія, що відображає процес правового регулювання, а правовий режим відображає цю реалізацію і є змістовною його характеристикою, який реалізується через механізм правового регулювання, який є загальним порядком, процесом дії та реалізації права.

Одним із ключових аспектів проблематики правового режиму виступає його класифікація за різними критеріями, що дозволяє виділити окремі види та надати порівняльну характеристику.

Автори робіт, присвячених вивченню окремих правових режимів певних об'єктів, характеризують їх фрагментарно і представляють загальний аналіз різновидів юридичних режимів, що дозволяє визначити як специфічні особливості кожного з них та охарактеризувати взаємозв'язок між ними, проте, питання класифікації правових режимів викликає певні дискусії у наукових колах.

Так, О. Яковлєв пропонує класифікувати їх: «за специфікою поєднання способів, методів і типів правового регулювання і виділяти галузеві, підгалузеві та інституційні правові режими; за об'єктом правового регулювання можна вести мову про матеріальні і процесуальні режими; за сферою дії правові режими можна поділити на приватно-правові і публічно-правові; з точки зору функціонального призначення режими класифікуються на регулятивні і охоронні» [256, с. 83].

Водночас цей автор відстоює думку щодо неприпустимості: «протиставляти такі режими один одному, оскільки одні і ті самі режими можуть підпадати під певні види різних класифікацій. Наприклад, охоронний режим є одночасно і процесуальним, і публічно-правовим, а матеріально-правовий режим є також і регулятивним» [256, с. 83].

І. Соколова наполягає на: «поділу правових режимів на загальні й спеціальні, які можуть бути преференційними або обмежувальними. Якщо нормою права буде встановлено інше, але водночас однакове коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків певних суб'єктів права стосовно одного й того ж об'єкта правового регулювання, то виникає новий вид правового режиму – спеціальний» [211, с. 11].

Її думку поділяють, зокрема, Л. Крупа та Л. Таран, зауважуючи: «загальний режим передбачає порядок регулювання, який поширюється на всіх суб'єктів права, які перебувають у сфері правового регулювання та охоплює і загально-дозволений, і дозвільний режими в цілому, а спеціальний правовий режим

базується на нормі права, якою встановлено інше, але в той же час однакове коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних суб'єктів права відносно одного і того ж об'єкта правового регулювання, тобто можна говорити, що цей режим - особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється стосовно конкретного кола об'єктів або сфери їх діяльності і який відрізняється від загального режиму пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, що обумовлено публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності» [103, с. 12].

Отже, за підсумками вивчення теоретичних джерел можемо говорити про існування таких видів правових режимів:

– «первинний – комплекс правових засобів, що виражають загальне співвідношення способів правового регулювання у певній сфері соціального життя;

– вторинний – передбачає або особливі пільги та переваги, що відображаються у додаткових правах, або особливі обмеження, що відображаються у додаткових заборонах чи позитивних зобов'язаннях» [57, с. 123];

-«загально-дозвільний – який поєднує певний набір дозволів та заборон за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом»;

– спеціально-дозвільний – який поєднує певний набір дозволів та заборон за принципом «заборонено все, крім того, що дозволено» [188, с. 152].

Теоретично можуть існувати стільки спеціальних правових режимів, скільком суб'єктам та об'єктам він надається, а їх розмежування можна провести лише за ознакою пільгової спрямованості правового регулювання як одного з критеріїв розмежування. Окремим видом спеціального правового режиму є передбачені Конституцією надзвичайний та військовий стан.

Крім того, існує думка щодо можливості класифікації правових режимів за такими ознаками:

- предмет правового регулювання (адміністративні, земельні, конституційні правові режими);
- зміст правового регулювання (валютні режими, режими оподаткування);
- суб'єкти, щодо яких здійснюється регулювання (іноземці, біженці, переселенці). На користь такого підходу свідчить широке використання відповідних визначень у дослідженнях сучасних дослідників.

Як особливий порядок правового регулювання, правовий режим має свою структуру. На підставі аналізу юридичної літератури можна говорити про широкий і вузький підходи до розуміння структури правового режиму.

Так, О. Яковлев вважає: «загально-дозвільні та спеціально-дозвільні є типами правового регулювання, що входять до структури правового режиму як його засоби» [256, с. 83].

Структура правового режиму включає такі елементи: носій режиму, правові засоби режиму, правила режиму, правові статуси суб'єктів режимного регулювання, система організаційно-юридичних гарантій.

В якості носія режиму, тобто певного об'єкта, виступають певні території (режим закритої адміністративно-територіальної одиниці, режим виключної економічної зони), правові інститути (режим законодавства, режим галузі), організації (режим атомної електростанції, військового об'єкта, виправно-трудова установа), соціальні та природно-техногенні процеси (режими праці та відпочинку, надзвичайної ситуації), предмети матеріального світу (режими майна, природних ресурсів, документів), адміністративна діяльність (режим таємності, митні режими). При цьому можливість бути носієм того чи іншого режиму підлягає об'єктивному виявленню, оскільки він покликаний сприяти розкриттю соціального призначення об'єкта.

Виходячи з вищезазначеного та особливостей правового режиму, нам представляється можливим, найзагальнішим чином визначити його як сукупність методів правового регулювання поведінки людей, комплекс правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, розпоряджень, заборон і створюють особливу спрямованість правового регулювання.

На вибір способів і методів як засобів правового режиму безпосередньо впливає специфіка галузі права, а домінування чи комбіноване поєднання певних способів, методів і типів правового регулювання зумовлено метою, яку визначив законодавець.

Варто погодитись із думкою Д. Коссе, що: «особливі правові режими є адекватною формою діяльності в нестандартних умовах, що дає можливість, з одного боку, застосовувати надзвичайні заходи, а з іншого, гарантувати їх відповідність конституційному статусу» [100, с. 26].

Приєднуємось до позицій тих дослідників, які: «визначають правовий режим як певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання, особливе поєднання і співвідношення яких визначається різним ступенем домінування одних і допоміжної ролі інших, що є проявом ступеня жорсткості регулювання, наявності певних обмежень і пільг, меж правової самостійності суб'єктів» [80, с. 217; 83, с. 101].

Не можна погодитися з думкою окремих учених, які: «ототожнюють структуру правового режиму і механізму правового регулювання, включаючи такі елементи: норми права, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації прав і обов'язків, правозастосування, суб'єкти права і їх правові статуси, об'єкти права, методи взаємозв'язку конкретних видів суб'єктів з об'єктами, систему гарантій (передусім юридичну відповідальність за порушення режиму)» [223, с. 25].

Якщо розглядати правові режими в контексті суто конституційного права, варто відзначити, що переважно для конституційно-правової політики притаманний загальний режим, який характеризується загально-дозвільним типом правового регулювання для забезпечення можливостей як громадян, так і їх об'єднань реалізовувати свої конституційні права та законні інтереси, і лише для вирішення питань, щодо загально-національних інтересів, державної безпеки і державного суверенітету мають бути застосовані особливі правові режими, в яких переважно застосовуються заборони і зобов'язання, імперативний метод і спеціально-дозвільний тип правового регулювання.

Як слушно підкреслив О. Харитонов: «загальний і особливий правові режими діють у сфері публічного права, для якого характерним є жорстка окресленість поведінки суб'єктів, застосування так званого «позитивного зобов'язання», застосування заборони дій як методу формування поведінки громадян і організацій, використання таких стимулів (методів, засобів), як примус і переконання» [239, с. 7].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що до структури правового режиму включаються правові засоби різного складу та рівня (прості та комплексні): елементи механізму правового регулювання (правові норми, відносини, акти реалізації права, юридичні факти тощо), гарантії реалізації правового режиму (у тому числі юридична відповідальність за порушення режимних вимог), правові засади, цілі та способи правового регулювання. Цей підхід дозволяє стверджувати, що така структура (склад) правового режиму найбільш оптимальна, оскільки у ній чітко представлені складові (компоненти) досліджуваної категорії, і вона повною мірою відповідає його змісту.

На наш погляд, елементи структури правового режиму можна класифікувати за такими групами:

– способи правового регулювання, що впливають на правосуб'єктність учасників відносин та визначають спрямованість та зміст їх дій;

- методи правового регулювання, які визначають характер відносин, взаємодію, поведінку суб'єктів;
- типи правового регулювання - визначають коло суб'єктів впливу у сфері відносин.

Необхідно відзначити, що наведений підхід повною мірою може розглядатися як комплексний, оскільки представляє значення та спеціальний характер правового режиму для врегулювання суспільних відносин. Особливу актуальність має розкриття рівнів формування правового режиму, які представляють його як елемент системи правового впливу на життєдіяльність соціуму.

Якщо перейти до аналізу чинного вітчизняного законодавства, врахувавши думки дослідників щодо питання правового режиму, можна виділити загальні та особливі правові режими, які визначені в Україні.

Так, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст.1) [178], а згідно Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»: «Надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загально-державного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат,

створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст. 1) [179], тобто законодавцем введено в обіг поняття «особливий правовий режим».

Ю. Жванко зазначає: «такий особливий порядок правового регулювання, зумовлений сформованими особливими обставинами, передбачає наділення органів державної влади спеціальними владними повноваженнями, що проявляються у встановленні певних тимчасових правових засобів, спрямованих на усунення тих обставин, що стали підставою для їхнього застосування (введення), з метою забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від загроз та негативного впливу зовнішнього та внутрішнього характеру» [77, с. 47].

Представники школи адміністративного права, характеризуючи особливі режими в Україні і, зокрема, вищевказані, також використовують і інші терміни. Так, С. Кузніченко вживає такий термін як «надзвичайний адміністративно-правовий режим», під яким розуміє: «особливий порядок правового регулювання, який тимчасово запроваджується на певній території або на території всієї країни як крайній захід для ліквідації глобальної небезпеки, встановлює визначені Конституцією, міжнародними актами й законами найсуттєвіші обмеження прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також передбачає найширші повноваження органів державної влади, визначає особливий порядок діяльності юридичних осіб, та про введення якого обов'язково інформується світова спільнота» [104, с. 24],

проте, ми не поділяємо такий підхід щодо використання представленої дефініції, оскільки вищевказане безпосередньо стосується саме особливих конституційних правових режимів прямо передбачених Основним Законом України, а саме – надзвичайного та воєнного, і розвивається у відповідних законах.

Особливі конституційні режими, воєнний та надзвичайний, засновані на певних обмеженнях, по суті, - це особливий порядок правового регулювання суспільних відносин, що полягає у певному поєднанні правових засобів - загальних заборон та позитивних зобов'язань (зупинень, обов'язків, цензів, лімітів, заходів державного примусу та покарання тощо), гарантій та принципів, спрямований на створення особливих умов щодо задоволення інтересів суб'єктів права на досягнення оптимального результату та досягнення визначеної мети. Правовий режим, заснований на обмеженнях, більшою мірою встановлюється та функціонує щодо держави, органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Природі правової держави найбільше відповідає законодавчий порядок оголошення про запровадження надзвичайного стану, але у зв'язку з тим, що надзвичайні ситуації криміногенного та природно-техногенного характеру відрізняються один від одного з причин і динаміки виникнення, розвитку та характеру перебігу, запровадження надзвичайного стану на підставах природно-техногенного характеру може здійснюватися, на нашу думку, й органами виконавчої влади, а запровадження надзвичайного стану при виникненні соціальних конфліктів криміногенного характеру має перебувати у компетенції органів законодавчої влади.

Окрім цього, ми вважаємо, що на організаційному рівні має бути створена єдина державна система запобігання та реагування на надзвичайні ситуації криміногенного та природно-техногенного характеру, в основі діяльності якої мають лежати принципи, передбачені Стратегією національної безпеки.

Отже, формування цілісного уявлення про сутність та зміст правового режиму як елемента правового регулювання сприяє розвитку правознавства в цілому завдяки переоцінці потенціалу механізмів та засобів права як регулятора суспільних відносин; вдосконалення організаційно-правових механізмів контролю за досягненням цілей правового регулювання та відповідністю засобів впливу на ситуації, що склалися (громадському запиту, інтересам держави); розвитку механізму вдосконалення законодавства шляхом об'єднання оптимальних правових засобів (що враховують специфіку об'єкта та суб'єктів права) у комплексі правового регулювання.

1.2. Нормативне забезпечення права на інформацію в умовах особливих правових режимів

Становлення та розвиток держави – це складний процес із безліччю проблем як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Суверенна держава повинна мати можливість самостійно вирішити будь-які внутрішні проблеми та забезпечити безпеку від зовнішніх загроз. Будь-яка держава може зіткнутися з соціальними загостреннями, з техногенними та природними катастрофами, що буде завдавати значних збитків особистості, суспільству і державі, тому для вирішення глобальних проблем, що виникають перед державою, чи то зовнішнє вторгнення, чи то техногенна катастрофа, шляхи вирішення матимуть нестандартний характер.

Але держава не може розвиватися і виконувати завдання та функції щодо забезпечення безпеки своїх громадян без правового механізму забезпечення безпеки як окремої особи і суспільства в цілому, так і власної безпеки від різноманітних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру. У таких випадках, задля збереження загального блага, необхідні мобілізація зусиль всього населення, активізація діяльності силових структур, спрощення процедурних механізмів

перевірки особи, проникнення в житлові приміщення, проведення оглядів осіб та приміщень, в яких вони проживають чи працюють.

Саме тому в конституційному праві більшості суверенних держав прописані не лише права людини, а й чітко продумані правові механізми їх захисту у разі загрози масових порушень цих прав з метою припинення, ліквідації умов та наслідків різного роду катастроф, захисту від зовнішньої агресії, а тому необхідний арсенал принципово інших заходів, на відміну від звичайних, які забезпечують безпеку суспільства. Йдеться, насамперед, про умови запровадження виняткових правових режимів, таких як режим надзвичайного та військового стану.

Використання державою особливих правових методів регулювання суспільних відносин має багатовікову історію. Ще римські юристи зазначали, що: «особливе право - це те, яке введено владою, яка встановила його відхилення від точного змісту (загальних норм) для задоволення якоїсь потреби» [57, с. 121]. Тим часом, виникнення спеціальних правових режимів (наприклад, надзвичайного стану) в історії людства не має точної дати.

Однак перші парламентські акти, що регламентують цей правовий режим, у більшості європейських держав було прийнято лише у другій половині XIX ст. Досвід Франції успішно був поширений на всю Європу. 4 червня 1851 р. у Пруссії було прийнято закон, який регламентував правовий режим облогового (воєнного) стану, і передбачав застосування цієї виключної міри як: «у разі зовнішньої військової небезпеки, і у мирний час у разі повстання за крайньої небезпеки, що загрожує громадському спокою» з обов'язковим оповіщенням населення. У 1869 р. аналогічний закон було прийнято в Австро-Угорщині, в 1870 р. - в Іспанії.

Загальною рисою всіх особливих правових режимів на той час було, на думку В. Чайковської, «встановлення підвищеної відповідальності (зокрема, за законами воєнного часу) за непокору наказам і розпорядженням влади, і навіть

запровадження комплексу обмежень прав і свобод громадян, і визначення додаткових обов'язків різного характеру» [242, с. 90].

Невід'ємною рисою становлення конституційно-правових режимів було прагнення справедливості – необхідної умови як політичної стабільності суспільства та його успішного розвитку шляхом прогресу, так і реформування державності.

У ХІХ ст. введення особливих правових режимів передбачало, як зазначає С. Кузніченко: «1) перехід повноважень громадянської влади з охорони безпеки та порядку повністю до рук військової влади. Громадянська влада, проте, продовжувала здійснювати ті функції, які не забирала в неї військова влада; 2) наділення військової влади надзвичайними повноваженнями поліцейського характеру, обмеження різних громадянських прав і свобод; 3) передачу на розгляд військових судів злочинів і проступків проти безпеки республіки, проти конституції, а також порядку і суспільної злагоди, не беручи до уваги звання головних винуватців та співучасників» [104, с. 5].

У сучасних умовах можливість запровадження спеціальних правових режимів є важливим елементом державно-правових систем більшості країн світу. Подібна практика вважається цілком прийнятною у будь-якій демократичній державі. Свідченням цього є також міжнародні документи про права людини, які регулюють загальновизнані стандарти поведінки держави в ситуаціях надзвичайного стану.

У загальній формі це питання вирішено у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 4 якого встановлює: «головною обставиною, що лежить в основі введення особливого правового режиму в будь-якій державі, є виникнення ситуації, за якої життя нації знаходиться під загрозою, тому будь-яка держава має право використовувати цей правовий інститут для вирішення певних внутрішніх проблем» [120].

Стрімке протікання перетворення всіх сторін життя нашого суспільства вимагає нової якості правового регулювання, вдосконалення всього понятійного апарату юриспруденції. Разом із тим, практика застосування законодавцем юридичних термінів для позначення різних інститутів, засобів, механізмів не завжди однозначна. Одним із найяскравіших прикладів тому виступає категорія «правовий режим».

У законодавстві доволі часто використовуються такі терміни як «режим надзвичайного стану», «пільговий режим» або «режим найбільшого сприяння», «податковий режим», «валютний режим», «митний режим», «режим земель», «правовий режим майна», «правовий режим власності», «правовий режим майна подружжя», «правовий режим іноземців і осіб без громадянства», при цьому не надаючи чіткого визначення, що пояснює наявність різноманітних підходів до розуміння та визначення даного терміну.

Режим у широкому сенсі охоплює всю систему заходів, що використовуються задля досягнення поставлених їх цілей, а режим у вузькому значенні слова – сукупність правил поведінки. Хоча існує безліч альтернативних значень, ключовим уявленням про режим є його належність функції управління у контексті впорядкування суспільних відносин.

В основу другого напрямку покладено тезу про те, що: «правовий режим, відображаючи закономірності та цілепокладання державного управління, забезпечує нормативність засобів, що застосовується та визначає нормальний стан системи управління, характер, інтенсивність, зміст поточних процесів. У цьому сенсі поняття правового режиму може поширюватися не лише на механізм правового регулювання у надзвичайних ситуаціях, а й на врегулювання суспільних відносин щодо об'єктів права, які мають особливе соціальне значення» [223, с. 25].

За допомогою правил режиму держава встановлює порядок взаємодії в окремих сферах суспільних відносин, порушення якого може спричинити істотну шкоду його інтересам, інтересам суспільства, особистості.

Аналіз наукової літератури пострадянського періоду призводить до висновку, що: «у той час переважно мова йшла про державний (політичний) режим, який характеризувався як сукупність форм і методів здійснення державної (політичної) влади, тому й визнавався як важливий елемент правової політики держави» [95, с. 74, 82, 124; 79, с. 215.].

Останнім часом у вітчизняній юридичній літературі зроблені спроби здійснити загально-теоретичне осмислення досліджуваної категорії [126, с. 19].

Попередні наукові дослідження були спрямовані на дослідження особливостей правового регулювання певного виду діяльності, яка мала чітко визначений об'єкт із врахуванням правового режиму такого об'єкта або виду діяльності. Пізніше, коли науковцями було доведено, що кожна окрема галузь права має свій специфічний режим регулювання, змінився підхід і було визнано, що це поняття виражає визначальні сторони правової дійсності. Так, Т. Мінка зауважує, що: «своїм виникненням категорія «режим» зобов'язана політиці, державі та праву» [121, с. 49], а В. Настюк, В. Белєвцева наголошують: «поняття «режим» частіше розглядається як одна з найважливіших категорій юрисдикції» [126, с. 19].

В. Настюк, В. Белєвцева, аналізуючи інститут особливих правових режимів, підкреслюють: «правовий режим у структурно-функціональному сенсі – це: а) закріплена у законодавстві цільова сукупність прав, обов'язків та відповідальності; б) система заходів, яка використовується для досягнення поставлених цілей режимної спрямованості; в) система правових заходів, яка полягає у специфіці методів (прийомів) регулювання його механізму» [126, с. 17].

Окремо слід зауважити на важливий висновок, до якого дійшли вчені, стосовно практичного боку правового режиму, зауваживши, що: «у ньому діє

особливий юридичний порядок, характерний для кожної галузі права окремо» [126, с. 17]. Тому, підсумовуючи вищевказане, дослідники роблять висновок: «правовий режим ... є сукупністю юридичних засобів регулювання – галузевим юридичним інструментарієм, опосередкованих галузевим методом правової дії, яка базується на принципах, специфічних для даної галузі» [126, с. 17].

О. Родіонов та А. Малько висловлюють точку зору з огляду ролі держави у визначенні та встановленні певного правового режиму і зазначають: «правовий режим – це сукупність юридичних засобів, яку встановлює й забезпечує держава, регулюючи конкретні суспільні відносини, через обмеження одних і стимулювання інших сторін діяльності окремих суб'єктів права» [113, с. 18-21].

Правові режими спрямовані (переважно) на регулювання суб'єктних прав. У цьому контексті властивості об'єкта регулювання зумовлюють специфіку правового регулювання, опосередковано виражену у правосуб'єктності учасників суспільних відносин, характері та обсягах прав щодо предмета правовідносин.

Зміст особливих правових режимів визначається відповідним законодавством і включає комплекс економічних, політичних, адміністративних, військових, правових, ідеологічних та інших заходів, спрямованих на запобігання або ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, які загрожують особистості, суспільству та державі.

При всьому різноманітті різних правових режимів, що вводяться залежно від виду надзвичайної ситуації, характеру та ступеня загрози, у їхньому змісті можна виділити певні загальні елементи та основні риси, характерні саме для особливих конституційно-правових режимів. Саме ці елементи та риси відрізняють особливі правові режими від численних інших правових режимів та дозволяють виділити даний правовий інститут у державно-правовому механізмі держави.

По-перше, особливі правові режими вводяться у разі виникнення на території держави чи її частини певної ситуації екстраординарного характеру, що загрожує розвитку суспільства та держави і несе загрозу правам і свободам громадян.

Підставами їх встановлення є дві обов'язкові умови: фактична (надзвичайна ситуація певного виду) та юридична (наявність заздалегідь прийнятого конституційного закону).

По-друге, запровадження особливого правового режиму прямо чи опосередковано передбачається текстом Основного Закону і конкретизується в законодавстві, а порядок запровадження вимагає дотримання певної процедури як усередині країни, так й поза її територією. Конституція передбачає дотримання прав і свобод особи, зокрема під час запровадження особливого правового режиму.

По-третє, тривалість дії особливих правових режимів носить тимчасовий характер: фіксований (надзвичайний стан) або невизначений, але з обов'язковою вказівкою на необхідність усунення умов, що послужили підставою їх введення, та досягнення відновлення конституційного ладу, підписання акту про капітуляцію, ліквідацію безпосередньої загрози, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій тощо (воєнного стану, надзвичайного стану). Таким чином, запровадження особливого правового режиму на території держави або її частини є особливим заходом забезпечення безпеки держави, захисту прав та свобод її громадян.

Застосування особливого правового режиму відбувається у тих випадках, коли звичайних заходів для усунення наслідків надзвичайної ситуації, що виникла, криміногенного або природно-техногенного та екологічного характеру або для відсічі безпосередньої загрози суверенітету, територіальної цілісності держави виявляється недостатньо.

Введення особливого правового режиму, з одного боку, надає можливість органам державної влади та місцевого самоврядування ефективно діяти у різних соціальних ситуаціях, забезпечуючи реальне виконання покладених на них у цих непростих умовах функцій, з іншого – є найважливішим правовим засобом

забезпечення правосуб'єктності інших учасників цих суспільних відносин: громадян, підприємств, установ, організацій.

Саме запровадження особливого правового режиму робить «прозорими» заходи, що вживаються органами державної влади та місцевого самоврядування, які необхідні для ліквідації негативних наслідків різних екстраординарних ситуацій, у тому числі пов'язані з певними обмеженнями деяких прав і свобод. Усе це разом служить найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод громадян, які мешкають чи перебувають у зоні дії особливого правового режиму (чи то є режим надзвичайного стану, чи військового стану).

Свого часу вчені (П. Рабінович, В. Сухонос, А. Піголкін, Ю. Дмитрієв) пропонували класифікувати правові режими на загально-дозвільні та спеціально-дозвільні, які утворюються шляхом поєднання дозволів та заборон, є найбільш поширеними і такими, що часто використовуються [188, с. 152].

Як зазначає В. Сухонос: «в основу загально-дозвільного режиму покладений принцип «дозволено все, що прямо не заборонене законом», те, що прямо заборонено законом, або «все інше» повинне бути чітко і точно регламентоване нормативним актом. Для правового режиму дозвільного профілю характерним є те, що суб'єкти володіють тільки тими правами, які прямо закріплені в законі. В основі спеціально-дозвільного режиму покладено принцип «заборонено все, крім дозволеного» [218, с. 536].

Варто звернутись і до класифікації, запропонованої І. Гайдамакою, яка пропонує виділяти: «первинні і вторинні правові режими; загально-дозвільні та спеціально-дозвільні режими; загальні та спеціальні правові режими», зауважуючи, що «загальний правовий режим охоплює і загально-дозвільний, і дозвільний режими в цілому» [57, с. 123].

Цікавою є думка, яку висловили З. Кісіль та Р. Кісіль, запропонувавши класифікувати правові режими: «за масштабом волі громадян і організацій у використанні своїх можливостей для реалізації суб'єктивних прав – на пільгові та

обмежуючі режими; за глибиною змін у конституційному статусі громадян і організацій – на звичайні та надзвичайні режими; за часом дії – на постійні та короткочасні, ситуаційні режими; за територією дії – на ті, що діють на всій території України або в окремих її регіонах чи місцях; за окремими об'єктами – на режими заповідників, вогнепальної зброї, отрути тощо; за видами діяльності – на режими оперативно-розшукової діяльності, окремі види підприємницької діяльності та ін.» [93, с. 326].

Поділяємо думку І. Гайдамаки щодо того, що: «класифікація правових режимів за об'єктами правового регулювання не виправдовує виокремлення таких видів, як «спеціальний правовий режим», «пільговий правовий режим», «режим максимального сприяння» тощо, як і «галузевий правовий режим», оскільки вони не узгоджуються з наявною в загальній теорії права системою різновидів правових режимів, яка дозволяє визначити специфічні особливості кожного з них та характер взаємозв'язку між ними» [57, с. 123].

І. Соколова висуває думку щодо можливості класифікації правових режимів за функціональною спрямованістю на матеріальні й процесуальні: «адже залежно від особливостей предмета та метода правового регулювання, соціального призначення й функцій права систему права можна поділити на два великих масиви – матеріальне і процесуальне право» [212, с. 36].

Л. Заморська класифікує правові режими на: «– закріплені в законах та підзаконних нормативно-правових актах; – нормативні та договірні; – постійні та тимчасові; – режим, де ключову роль відіграє: а) дозвіл; б) заборона; в) позитивне зобов'язання; – режими, що розповсюджують свою дію на всю територію держави та на окремий регіон тощо» [86, с. 20].

Не зважаючи на те, що відсутній чіткий розподіл права на публічне й приватне, доволі поширеною є класифікація правових режимів на публічно-правові та приватно-правові, що відповідає особливостям предмета регулювання.

З огляду на доволі широкий підхід дослідників до питання класифікації правових режимів, все ж таки варто зазначити, що найбільшій підтримки та схвалення отримала класифікація правових режимів за галузевою ознакою (предметом правового регулювання).

Такий підхід, на нашу думку, є доцільним і ми підтримуємо думку В. Сухоноса, що: «поділ правових режимів на галузеві та внутрішньо-галузеві (інституційні) правові режими, які мають свої різновиди залежно від галузей права, можуть бути поділені на: конституційні, адміністративні, земельні (за предметом правового регулювання), на валютні, митні (залежно від змісту правового регулювання), на режим біженців, вимушених переселенців, осіб без громадянства (залежно від суб'єктів, стосовно яких встановлюється правовий режим) тощо» [218, с. 536].

Аналогічною є позиція І. Соколової, яка наголошує: «за таким критерієм, як особливості тієї чи іншої галузі (інституту) права виокремлюються галузеві й внутрішньо-галузеві (інституційні) правові режими. Галузеві відрізняються специфікою прийомів регулювання, дією власних принципів, характером виникнення, формування й реалізації галузевих прав і свобод, специфікою санкцій, інституційною ознакою – наявністю галузі законодавства на чолі з кодифікованим актом. Питання про інституційні правові режими постає, передусім, стосовно суб'єктивних прав. Так, залежно від суб'єктів, відносно яких режим устанавлюється, виокремлюють правовий режим біженців, переселенців, іноземців, осіб без громадянства тощо» [212, с. 34].

Із врахуванням вищезазначеного, погоджуємось із підходом, запропонованим Н. Харченко: «дослідження загально-теоретичних наукових праць у цій сфері дозволяє виокремити такі критерії та види правових режимів: 1) за галуззю права (конституційні, кримінальні, цивільно-правові, адміністративні тощо); 2) за суб'єктами, щодо яких встановлюється режим (режим біженців, режим осіб без громадянства, режим вимушених переселенців тощо); 3) за сферами діяльності

(податковий режим, митний режим, санітарний режим, екологічний режим тощо); 4) за об'єктами (режим фізичних та юридичних осіб); 5) залежно від змісту (валютний, митний, інформаційний, державної таємниці тощо); 6) залежно від функцій права (регулятивний та охоронний); 7) за формою визначення (нормативні, договірні); 8) за простором (загальнодержавні, регіональні, муніципальні та локальні); 9) за сферами застосування (внутрішньо-державні, міждержавні, транснаціональні); 10) за часом (постійні чи тимчасові); 11) за способом правого регулювання (дозвільні, забороняючі, зобов'язуючі); 12) за функціональною спрямованістю (матеріальні й процесуальні); 13) за структурою права (приватні та публічні) тощо» [240, с. 26].

Правовими засобами режиму є нормативні розпорядження, акти реалізації прав і обов'язків суб'єктів, правозастосовні акти, заходи заохочення та примусу, юридичні санкції, методи та прийоми відповідної діяльності. Кожен правовий режим залежно від цілей та завдань регулювання має свою власну сукупність правових засобів. При цьому слід враховувати загальну правову спрямованість регулювання — обмежувальну чи стимулюючу. Якщо правовий режим забезпечує безпеку, охорону, запобігання протиправним діям, то в основі його юридичного інструментарію лежать правові обмеження, заборони, запобіжні заходи, санкції. Якщо ж правовий режим покликаний стимулювати розвиток будь-якої діяльності, використовуються правові стимули — дозволи, пільги, заохочення.

Правила режиму є особливим поєднанням правових засобів, що створюють нормативну модель поведінки і регламентують порядок користування суб'єктивними правами, повноваженнями, обов'язками, обмеженнями. Правила режиму є серцевиною, його ядром, забезпечуючи відповідність діяльності учасників правовідносин оголошеним цілям та статусу носія режиму. Іноді правила режиму ототожнюють із самим правовим режимом, що вочевидь неправомірно. Без їхньої фактичної реалізації, щоденної право-виконавчої

діяльності, спрямованої на забезпечення їх виконання, навряд чи можна говорити про дію правового режиму.

Суб'єктами або учасниками правових режимів є фізичні та юридичні особи, пов'язані з носієм режиму (що проживають на режимній території, працюють з режимними документами або на режимному об'єкті) та зобов'язані дотримуватись встановлених правил. Як спеціальні суб'єкти виступають органи державної влади та місцевого самоврядування та їх посадові особи, які забезпечують дотримання встановлених правил. Правовий статус суб'єктів, які беруть участь у виконанні вимог режиму, — найважливіший його елемент. За його обсягом, ступенем самостійності, характером додаткових прав і обов'язків можна робити висновок про режим у цілому, його галузеву приналежність.

Система організаційно-юридичних гарантій – складова правового режиму. Вона відповідає за стійкість правил режиму, їхню фактичну здійсненність, усунення можливих порушень. У цю систему можуть входити, залежно від виду правового режиму, перелік певних органів та посадових осіб, наділених повноваженнями щодо забезпечення та підтримки режиму, сукупність юридичних санкцій за порушення вимог режиму, інші заходи захисту, організаційні заходи, пов'язані з встановленням режиму, інформаційно-технічні засоби і т.ін.

Отже, правовий режим проявляється трьома основними способами поведінки суб'єктів права, що саме й розкриває найважливішу властивість режиму. Вона полягає в тому, що правовий режим як системне явище поєднує в органічне ціле всі три названі способи одночасно. Іншими словами, правовий режим може існувати тільки як об'єднання всіх трьох первинних компонентів – дозволу, розпорядження, заборони, тобто як система, заснована на тісній їхній взаємодії та взаємозв'язку. Ані дозвіл, ані розпорядження, ані заборона неспроможні існувати ізольовано друг від друга. Тому, коли ми говоримо про те, що правовий режим проявляється за допомогою юридичних дозволів, розпоряджень, заборон, то маємо

на увазі їх сукупний вияв із переважанням якогось одного елемента, залежно від типу, що функціонує в тому чи іншому режимі.

Однотимчасне існування та дія дозволу, розпорядження та заборони як складових частин змісту правового режиму обумовлено характером його матеріальної основи, якою, як відомо, є певні групи правових норм, що закріплюють відповідні компоненти юридичного методу.

У межах кожного правового режиму завжди беруть участь усі методи правового регулювання, але в кожному режимі – і це багато в чому визначає його специфіку – один із способів, як правило, виступає як домінанта, що визначає весь його вигляд і якраз створює специфічну спрямованість, «клімат», «настрій» у регулюванні.

До прикладу, в умовах тоталітарних і авторитарних режимів головний акцент робиться на заборони, демократичних – дозволу. Більшість дій органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадян, пов'язаних із формуванням у країні демократичного державного режиму, здійснюється на основі закріплених за ними прав, тобто шляхом дозволу. В умовах демократичних режимів заборона як засіб юридичного впливу на поведінку людей має загалом порівняно меншу поширеність, оскільки застосовується лише до порівняно небагатьох варіантів поведінки, які суперечать інтересам суспільства.

Перехід прав і свобод людини із декларативності в реальність є їх забезпеченням і передбачає їх визнання і повагу, дотримання і гарантування, охорону і захист, проте, саме поняття «забезпеченості прав та свобод людини» тривалий час залишається одним із найбільш дискусійних категорій права.

Так, П. Рабінович зазначає: «забезпечення прав і свобод людини передбачає три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу формування їх загально-соціальних гарантій); 2) охорону прав і свобод (шляхом уживання заходів, зокрема юридичних, для профілактики

порушень прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності)» [189, с. 18].

Аналогічної думки дотримується й О. Черв'якова: «під забезпеченням прав людини розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з іншого – діяльність органів держави зі створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту і відновлення порушеного права» [244, с. 44].

М. Цвік, О Петришин зауважують: «це – система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціальних юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень» [82, с. 456].

О. Марцеляк пропонує визначити забезпечення прав та свобод людини, як: «здійснення певних дій, які спрямовані на: а) удосконалення національного законодавства країни і приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав людини; б) реалізацію громадянами своїх прав і свобод; в) охорону прав і свобод людини та громадянина; г) захист прав і свобод людини та громадянина» [115, с. 36].

Реалізація права на інформацію можлива у взаємозв'язку з нормами Основного Закону країни, що визначають обов'язки органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення права на інформацію. Так, згідно з ч. 3 ст. 32: «Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею»; відповідно до ч. 4 ст. 32: «Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації»; у разі звернення

особи до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, останні: «зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» (ст. 40) [98].

Право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України, що знайшло свій подальший розвиток у чинному законодавстві, зокрема, Законах України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації» та інших нормативно-правових актах.

Закон України «Про інформацію» визначає основні принципи інформаційних відносин, а саме: «гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя» (ст. 2) [167].

Цим Законом підкреслено: «кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб» (ст.5) [167].

Відповідно до вказаного Закону право на інформацію охороняється законом та держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації (ч.1 ст.7). Також ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію (ч.2 ст.7).

Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. ще раз підкреслює політичний характер права на інформацію, регулюючи його в

контексті регулювання: «практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів» [166].

Наступним Законом, яким врегульовано реалізацію та забезпечення прав людини на інформацію, є Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, яким закріплено: «порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес» [161].

Звернемо увагу на особливість вказаного Закону: «він не поширюється на відносини щодо отримання інформації суб'єктами владних повноважень при здійсненні ними своїх функцій, а також на відносини у сфері звернень громадян, які регулюються спеціальним законом» (ст.2) [161].

Під публічною інформацією розуміється: «відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом» (ст.1) [161].

Так, станом на кінець червня 2024 року згідно звіту Головного управління статистики у Вінницькій області щодо задоволення запитів на інформацію відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», кількість запитів склала 31 звернення [89].

Враховуючи потреби часу (наближення національного інформаційного законодавства до стандартів ЄС, упорядкування за європейськими стандартами взаємовідносин держави й учасників медіа-ринку) та появу новітніх технологій в

інформаційній сфері, постала необхідність оновлення так званого «інформаційного законодавства», тому зміни в законодавстві щодо реалізації, забезпечення, захисту й т.і. права на інформацію були неминучі.

Значний вплив ЗМІ, соцмереж, анонімних телеграм-каналів, підвищені вимоги споживачів, які намагаються якомога швидше отримати інформацію та ще й і в найзручніший спосіб, обумовили попит на користування новинними сайтами та соціальними мережами, а саме інтернетом, вимагали врегулювання їхньої діяльності. При цьому слід додати, що інтернет-медіа все ще лишаються поза зоною контролю, що є потенційною загрозою для «інформаційного суспільства» з огляду на одинадцятий рік протидії Україні збройній агресії з боку країни-агресора.

13 грудня 2022 року був прийнятий Закон України «Про медіа», яким визначено правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, засади державного управління, регулювання та нагляду (контролю) у цій сфері. У цілому він: «спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа...» [171] і містить чимало нововведень, нових правил для діючих ЗМІ, різноманітних адміністративних процедур (від реєстрації, встановлення прав та обов'язків всіх типів медіа до переліку заборон та санкцій у разі порушень).

Цим Законом визнано такими, що втратили чинність, низку нормативних актів, які в тій чи іншій мірі регулювали питання, пов'язані з правом на інформацію, зокрема, Закони: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; «Про телебачення та радіомовлення»; «Про порядок висвітлення

діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації».

Новий Закон вводить в обіг низку нових понять, необхідних для розуміння сутності права на інформацію, процедур його забезпечення та реалізації, а саме:

«користувачем медіа визнається будь-яка фізична або юридична особа, яка використовує, отримує чи споживає медіа-сервіси для задоволення власних інформаційних потреб (без мети отримання прибутку чи ведення відповідної господарської діяльності) (п.23 ст.1);

масова інформація - інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб (п.28 ст.1);

онлайн-медіа - медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа» (п.36 ст.1) [171].

У контексті нашого дослідження представляється важливим зазначити, що стаття 45 цього Закону регулює питання щодо поширення офіційних повідомлень про надзвичайні ситуації, а розділ IX містить норми, які закріплюють особливості правового регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії. Так, положення вказаного розділу: «діють з моменту визнання Верховною Радою України певної держави державою-агресором (державою-окупантом) та протягом п'яти років з дня прийняття Верховною Радою України рішення про скасування такого статусу. Протягом такого п'ятирічного строку Верховна Рада України зобов'язана щорічно переглядати необхідність застосування обмежень, передбачених цим розділом, та ухвалювати постанову про продовження дії чи скасування чинності положень цього розділу» [171].

У частині 1 статті 119 вищевказаного Закону йдеться про обмеження щодо змісту інформації у медіа, пов'язані зі збройною агресією та вказано, яку

інформацію заборонено поширювати суб'єктам у сфері аудіовізуальних, друкованих та онлайн-медіа:

«1) інформацію, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності;

2) недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності;

3) програми та матеріали (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних програм), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці;

4) музичні фонограми, відеограми, музичні кліпи, розповсюдження яких заборонено відповідно до частини другої статті 15 Закону України «Про культуру» [171].

Закон також встановив обмеження щодо структури власності та фінансування медіа під час збройної агресії; діяльності іноземних лінійних медіа; особливості регулювання діяльності у сфері медіа на територіях з особливим режимом мовлення та на тимчасово окупованих територіях; заборону поширення аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора на території України, а також інші обмеження щодо діяльності суб'єктів у сфері медіа під час збройної агресії (статті 120-124).

Реальність сьогодення у політичній та соціальній сферах в умовах повномасштабного вторгнення держави-агресорки на територію України свідчить про суттєві недоліки та низький рівень законопроектних та законотворчих робіт,

їх певну декларативність, суперечливість, узагальнення та формалізм, що безпосередньо впливає на порядок реалізації ними своїх повноважень, у тому числі й у сфері захисту прав і свобод людини.

Роль органів державної влади та місцевого самоврядування як складових механізму забезпечення ефективного функціонування публічної влади та обороноздатності держави не варто недооцінювати, що підтверджується їх діями в перші дні широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну, і сьогодні, коли всі органи публічної влади функціонують в особливому режимі та сприяють формуванню, функціонуванню і вдосконаленню системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина.

На відміну від попереднього Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», що втратив чинність, як було зазначено раніше, новий Закон «Про медіа», не містить окремого розділу чи навіть статей, які б регулювали компетенцію саме цих органів, що, на нашу думку, можна визначити як певний недолік, адже на ці інститути покладається велика маса завдань з метою забезпечення нормальних умов функціонування суспільства в сучасних реаліях. Не зважаючи на важкі умови воєнного стану, у країні підвищується взаємодія між органами державної влади, місцевим самоврядуванням, представниками громад та інститутами громадянського суспільства, що сприяє ефективному вирішенню проблем та оперативному реагуванню на події, і значення цих інститутів як у звичайному житті, так і під час дії воєнного стану, не варто недооцінювати, тому законодавче регулювання компетенції цих органів у період війни, зокрема стосовно висвітлення їх діяльності представниками медіа, потребує додаткового законодавчого регулювання.

Вважаємо доцільним доповнити Закон України «Про медіа» нормами стосовно порядку, алгоритму дій, діяльності органів державної влади та місцевого

самоврядування під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію.

Вимоги щодо прозорості та доступу до інформації визначаються також Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.: «Особам, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, а також особам, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, забороняється:

- 1) відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом;
- 2) надавати несвоєчасно, недостовірну чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону» (ч.1 ст.60) [162].

У Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р., який також втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону «Про медіа», надавалось визначення термінів, які є важливими для розуміння змісту права на інформацію. Зокрема:

«доведення до загального відома публіки - поширення об'єктів авторського права та/або суміжних прав шляхом (способами) публічного виконання (крім подання творів та/або виконань у живому виконанні), публічного демонстрування, публічного показу, публічного сповіщення, інтерактивного надання доступу, ретрансляції, кабельної ретрансляції (п.19);

оприлюднення (розкриття публіці) - будь-яка дія, що вперше робить твір чи об'єкт суміжних прав доступним для необмеженого кола осіб (п.32);

опублікування - поширення твору, фонограми, відеограми у будь-який спосіб розповсюдження або доведення до загального відома публіки. Опублікуванням

твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми (п.33);

публічне виконання - подання творів, виконань, фонограм, програм організацій мовлення у будь-який спосіб безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (крім передачі в ефір чи по кабелю) у місцях, в яких присутні чи можуть бути присутніми представники публіки, незалежно від того, присутні вони в одному місці і в один час чи в різних місцях і в різний час (п.45);

публічне демонстрування - одноразове чи багаторазове представлення публіці аудіовізуального твору чи відеограми (п.46);

публічне сповіщення - поширення в ефір для сприйняття публікою бездротовими засобами або за допомогою кабельної мережі чи супутника тощо об'єктів авторського права та/або суміжних прав (п.47);

публічний показ - будь-яка демонстрація оригіналу або копії твору, виконання, фонограми, відеограми, програми організації мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадру тощо (крім передачі в ефір чи по кабелю) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, в яких присутні чи можуть бути присутніми представники публіки, незалежно від того, присутні вони в одному місці і в один час чи в різних місцях і в різний час. Публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності (п.48);

розповсюдження - будь-яка дія, за допомогою якої оригінали або інші примірники об'єктів авторського права та/або суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці способом, у тому числі першого продажу чи іншого першого відчуження оригіналів або інших примірників об'єкта авторського права та/або суміжних прав (п.50)» [152], аналог яких також відсутній

у новому законі, що, ми вважаємо, дещо знижує розуміння змісту та сутності права на інформацію.

Окремі положення, зокрема щодо розповсюдження інформаційної продукції, знайшли відображення в Законі України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР (ст.9) [160].

Законом України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. визначено не лише поняття «обробка персональних даних» як: «будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем» (абз.1 ст. 2), так і загальні вимоги до їх обробки: «Не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч.6 ст.6) та поширення: «Поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та для проведення Всеукраїнського перепису населення» (ч.2 ст.14) [165].

Обмеження дії цього Закону: «може здійснюватися у випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб» (ч.1 ст.25).

Підсумовуючи, слід відмітити, що з прийняттям Законів та інших нормативно-правових актів, зазначених вище, значно підвищились гарантії кожній особі щодо відкритості, доступності інформації шляхом вільного її отримання

(через звернення чи через запит на інформацію) для забезпечення своїх потреб і законних інтересів, яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень.

Як слушно зазначають українські конституціоналісти, конституції часто за надзвичайних обставин передбачають можливість встановлення загальних і правових обмежень тих чи інших прав і свобод.

Термін «правові обмеження» стосовно загально-прийнятого поняття обмежень є спеціальним і конкретнішим.

Правові обмеження, як зазначає А. Мерник: «встановлені у праві кордону, у яких суб'єкти мають діяти, це стримування неправомірної поведінки, що створює умови задоволення інтересів контрагента (у сенсі слова) і громадських інтересів у охороні й захисті» [117, с. 209].

Ю. Разметаєва так визначає правові обмеження: «встановлені в праві кордону, в межах яких суб'єкти повинні діяти; це є стримування неправомірної поведінки, що створює умови для задоволення інтересів контрагента (в широкому сенсі слова) і суспільних інтересів в охороні і захисту» [192, с. 261].

Однак обмеження будь-яких прав і свобод громадян мають корелюватися з міжнародно-правовими нормами та здійснюватися у суворій відповідності до національного законодавства. Так, Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. (п. 2 ст. 29) закріплює: «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина має піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав інших та задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві» [78].

Запровадження особливого правового стану неможливо розглядати лише у негативному контексті обмеження прав і свобод, слід також враховувати і позитивний бік – захист прав і свобод і створення умов відновлення нормального правопорядку як важлива мета запровадження особливого правового стану.

Із урахуванням викладеного є вкрай важливим об'єктивне поєднання доцільності та розумної достатності заходів державного обмеження прав і свобод громадян, які при цьому не повинні суперечити нормам міжнародного права, встановленим у суспільстві, основам правопорядку та конституційним нормам, про що докладніше буде йти мова у підрозділі 3.1.

Забезпечення прав людини за умов, за яких є безпосередня загроза життю та безпеці людини, загроза насильницької зміни конституційного ладу країни, веде до застосування особливого блоку законодавства, умовно його можна назвати так званим «надзвичайним законодавством», до деяких обмежень прав і свобод громадян, а також захисту прав людини.

У цьому контексті, як зазначає І. Діордіца, можна виділити два напрями: «Перший напрям передбачає інтереси людини в період, коли її права та свободи стають найбільш уразливими (збройний заколот, масові заворушення, терористичні акти, блокування чи захоплення особливо важливих об'єктів чи окремих місцевостей, підготовка та діяльність незаконних збройних формувань, які супроводжуються насильницькими діями, що створюють безпосередню загрозу життю та безпеці громадян, нормальній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру). Другий напрям відображає інтереси держави щодо нормалізації обстановки всередині країни до прийняттого рівня законності та порядку (заходи щодо захисту життя та здоров'я громадян)» [70, с. 119].

Умовне «надзвичайне законодавство», відображаючи універсальний характер права, може бути не лише ефективним засобом захисту конституційних прав, а й потужною зброєю насильства у руках держави. Основна причина застосування надзвичайних заходів, що неминуче супроводжуються обмеженнями прав і свобод людини, полягає у необхідності відновлення правового, економічного чи політичного стану. Це дозволяє громадянину та суспільству реалізовувати свої права в тому обсязі і на тих умовах, які існували до виникнення надзвичайних

обставин, що стали підставою для застосування «надзвичайного законодавства», яке обмежує права та свободи громадянина.

При запровадженні такого «надзвичайного законодавства» в умовах дії особливого правового режиму, влада повинна керуватися низкою загальних принципів, сформованих практикою міжнародних організацій та міжнародних юрисдикційних органів:

«1. пропорційність: заходи щодо обмеження прав громадян повинні бути пропорційні тяжкості надзвичайної ситуації та не повинні перевищувати необхідних заходів для досягнення конкретних цілей;

2. скасованість: обмеження прав громадян мають бути тимчасовими та скасовуватися при відновленні нормальної ситуації;

3. правова визначеність: заходи щодо обмеження прав громадян мають бути передбачені законодавством та чітко визначені;

4. збереження прав і свобод: обмеження прав громадян не повинні порушувати основні права та свободи, гарантовані Конституцією та міжнародними стандартами прав людини;

5. повага до людської гідності: заходи щодо обмеження прав громадян не повинні суперечити принципу поваги до людської гідності;

6. участь суспільства: влада повинна забезпечувати участь суспільства у процесі прийняття рішень та моніторингу застосування заходів щодо обмеження прав громадян;

7. неприпустимість дискримінації: заходи щодо обмеження прав громадян не повинні суперечити принципу неприпустимості дискримінації за будь-якою ознакою» [69, с. 59].

Дотримання цих принципів дозволяє забезпечити баланс між забезпеченням безпеки та захистом прав та свобод громадян в надзвичайних умовах.

Як було зазначено раніше в нашій роботі, особливими правовими режимами в Україні, як визначено Основним Законом нашої держави, є, по-перше, правовий

режим надзвичайного стану, який визначається Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» і запроваджується терміном не більше 30 діб і не більше 60 діб, з можливим продовженням Президентом України, але не більше ніж на 30 днів, Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України (ч.1 ст. 5, ст. 7).

Головна відмінність надзвичайного стану від надзвичайної ситуації в тому, що під час надзвичайного стану функції управління всіма державними органами, усіма підприємствами переходять до відповідних органів. Також при введенні надзвичайного стану діють обмеження прав людини. За надзвичайної ситуації таких обмежень немає.

По-друге, правовий режим воєнного стану, який згідно Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [178] вводиться за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України Указом Президента України, що затверджується парламентом. У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [153]. У подальшому, воєнний стан в Україні було продовжено, зокрема, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», яким було затверджено Указ Президента України від 23 липня 2024 року №469/2024 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні».

Введення правового режиму воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на можливість кожної особи щодо реалізації права на інформацію, зокрема, у зв'язку з впровадженням контролю за змістом і поширенням інформації, інших обмежень, спрямованих на посилення захисту інформації в сфері оборони країни, оскільки в

умовах війни найголовнішим завданням є забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам.

Нові виклики при наданні або обмеженні доступу до інформації, обумовлені воєнними загрозами, на відміну від мирного часу, що суттєво підвищили відповідальність посадової особи розпорядника інформації, оскільки необґрунтоване обмеження в доступі тієї чи іншої інформації чи її бездумне розголошення, можуть загрожувати життю та здоров'ю людей, цілісності майна тощо.

У цьому контексті важливою є постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації», ч. 5 п. 6.4 якої визначено критерії, які підлягають врахуванню при оцінці певної інформації щодо наявності суспільного інтересу до неї, зокрема: «... захисту навколишнього середовища, виявленню завданої або можливої шкоди екології, обізнаності суспільства про дійсний стан довкілля та чинники, які на нього впливають; ... інформуванню про діяльність органів публічної влади (державних органів, органів місцевого самоврядування), про їхні внутрішні правила, організацію роботи тощо; інформуванню про діяльність та поведінку публічних осіб, тобто осіб, які обіймають посади публічної служби та/або користуються публічними ресурсами, а також, у ширшому значенні, осіб, які відіграють певну роль у громадському житті - в політиці, економіці, мистецтві, соціальній сфері, спорті чи у будь-якій іншій сфері; ... виявленню фактів введення громадськості в оману» [180].

Ч.6 п. 6.4 цього акту також рекомендує серед іншого враховувати:

«1) особу запитувача. Якщо інформацію запитує журналіст або особа, яка, користуючись сучасними засобами комунікації, створює площадку для суспільного обговорення важливих питань, систематично інформує суспільство

про суспільні події, представник громадської організації, це є додатковим аргументом на користь наявності суспільного інтересу до неї;

2) кількість осіб (фізичних чи юридичних), яких стосується запитувана інформація. Так, наприклад, інформація про структуру тарифу оплати комунальних послуг стосується кожного члена територіальної громади, на яку поширюється відповідне рішення. Тому чим більша кількість осіб, на чиї права, обов'язки та інтереси впливає запитувана інформація, тим більший суспільний інтерес до неї;

3) наявність суспільної дискусії на момент отримання розпорядником інформації запиту (стосується актуальної дискусії, яка ведеться, наприклад, у засобах масової інформації, парламенті чи місцевій раді);

4) час, який минув з моменту створення інформації/документа. Так, чим більше часу проходить з моменту створення інформації/документа, тим меншою, здебільшого, є потенційна шкода в розголошенні і, відповідно, тим більше перевага надається розкриттю інформації;

5) чим менша ймовірність завдання шкоди, тим більша перевага надається розкриттю інформації;

б) якщо інформація стосується публічного діяча або особи, яка претендує на зайняття публічної посади, то це додатковий аргумент на користь розкриття інформації, така інформація може бути обмежена в доступі лише через серйозні обставини та високу ймовірність завдання істотної шкоди. Публічними діячами у цьому контексті можуть вважатись особи, які обіймають посади публічної служби (посади в органах державної влади та місцевого самоврядування) або користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальній сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі). Чим вищою є посада публічної служби, яку займає особа або на яку претендує особа, тим меншою є можливість обмеження доступу до інформації про неї;

7) лише дуже серйозні доводи на користь суспільного інтересу в розголошенні інформації можуть переважити можливу шкоду інтересам захисту права на невтручання в особисте життя та захисту персональних даних, коли йдеться про так звані вразливі персональні дані (дані про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також дані, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних)» [180].

Аналіз чинного законодавства щодо питань правового режиму воєнного стану дозволяє виокремити заходи, які держава може запровадити щодо інформаційної безпеки:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;

- обмеження доступу інтернет-провайдерів до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України;

- врегульовувати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації та використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;

- заборонити роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі.

Висновки до Розділу 1

1. Правовий режим онтологічного пов'язаний із іншими елементами правової системи і як юридична категорія визначає порядок не державного, а правового регулювання суспільних відносин, і забезпечується певною сукупністю відповідних способів та методів регулювання.

2. У конституційному праві переважає загальний режим правового регулювання відносин загально-дозвільного типу, заснований на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а для забезпечення захисту загально-національних інтересів, державної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод людини можуть бути введені особливі правові режими, в яких переважно застосовується спеціально-дозвільний тип правового регулювання, заснований на принципі «заборонено все, крім того, що дозволено».

3. Особливі конституційні правові режими характеризуються наступним: 1) можливість їх запровадження прямо чи опосередковано передбачається Основним Законом і конкретизується в поточному законодавстві; 2) фактичною підставою їх введення є ситуація екстраординарного характеру, що загрожує нормальному існуванню, розвитку суспільства та держави і несе загрозу правам і свободам населення; юридичною – прийняття законодавчого акту про їх введення; 3) мають тимчасовий характер: безумовно визначений або умовно невизначений, з обов'язковою вказівкою на необхідність усунення умов, що послужили підставою їх введення; 4) метою їх запровадження є не обмеження прав і свобод людини, а їх охорона, захист, створення умов для відновлення правопорядку, нормалізації обстановки в країні.

4. Враховуючи причини, динаміку, швидкий розвиток та характер перебігу надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру, що вимагає оперативного реагування, представляється доцільним надання права введення

режиму надзвичайного стану на відповідних територіях обласним державним адміністраціям (військовим обласним адміністраціям).

5. Конституційне право на інформацію є сукупністю правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини.

6. За своєю природою конституційне право на інформацію є комплексним правом, яке є одночасно самостійним конституційним правом, складовою права на свободу думки і слова та вільного вираження своїх поглядів і переконань та підґрунтям реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина.

7. Конституційне право на інформацію доцільно розглядати у вузькому розумінні як право на отримання чи доступ до інформації та широкому розумінні як право на пошук, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону та захист будь-якого виду інформації.

8. Інформаційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути віднесені до традиційних трьох поколінь прав людини, базуючись на постійних змінах у суспільстві (перехід від індустріального до суспільства знань, першочергову роль у якому відіграє саме інформація, яка і є об'єктом права на інформацію, науково-технічний прогрес), вони мають специфічні ознаки і становлять окреме четверте покоління прав людини.

9. Задля вдосконалення порядку висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні представниками медіа, уточнення компетенції цих органів під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, вважаємо доцільним доповнити Закон України «Про медіа» нормами стосовно порядку, алгоритму дій органів державної влади та місцевого самоврядування

щодо їх взаємодії та співпраці з представниками медіа з метою всебічного і об'єктивного висвітлення їх діяльності, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

2.1. Право збирати та зберігати інформацію в умовах особливих правових режимів

Людина має право на інформаційну відкритість влади. Доступ до офіційної інформації – засіб, спрямований на забезпечення та захист інтересів всього суспільства та його окремих членів під час здійснення державної політики. Доступ до інформації не є панацеєю від усіх зловживань і можливих помилок, які виникають при реалізації завдань і функцій держави, але в той же час, доступ, що ефективно здійснюється, дозволяє інформувати громадян про державну політику.

В законодавстві України одночасно використовується декілька юридичних конструкцій, подібних до поняття «доступ до інформації»: «отримання можливості обробляти інформацію», «одержання, використання, поширення і зберігання інформації», «надання дозволу на ознайомлення з інформацією».

Міністерство юстиції України у своєму Роз'ясненні про право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи від 03.05.2012 року [177] співвідносить поняття «право на інформацію» та «право на доступ до інформації» та визначає його виходячи з правомочностей особи, які закріплені у ст. 34 Конституції України.

Підтримуємо думку В. Віткової, що право на інформацію і право на доступ до інформації необхідно розглядати як самостійні права людини, оскільки право на інформацію не завжди вимагає втручання держави (тобто можна з певним застереженням говорити про нього як про негативне право), тоді як право на доступ до інформації характеризується зовсім іншою правовою природою, яка вимагає активних дій передусім від держави задля його реалізації (отже, право на доступ до інформації тяжіє до позитивних прав) [144, с.15].

Як приклад, можемо навести Закон України «Про доступ до публічної інформації», який закріплює можливість особи отримати доступ до публічної інформації шляхом звернення із запитом до розпорядника у володінні якого знаходиться запитувана інформація, при цьому розпорядником може бути відмовлено в задоволенні запиту з підстав, передбачених ч. 1 ст. 22 даного Закону. Підтримуємо також і позицію щодо розгляду права на доступ до інформації як складової частини права на інформацію [234, с. 207].

Поняття «доступ до інформації» включає в себе можливість отримання певних відомостей як складової суб'єктивного права на інформацію, при чому воно не містить поняття «вільно одержувати», тобто мова йде про можливість одержувати будь-які відомості незалежно від режиму доступу до них та суб'єктів такого доступу [246, с.122].

Зазначимо, що чинна редакція ЗУ «Про інформацію» не містить поняття «доступу до інформації», хоча до редакції закону від 09.05.2011 р. № 2938-VI він містив статтю 28, яка визначала «режим доступу до інформації як передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації». Стаття 1 ЗУ «Про державну таємницю» від 21.09.1994 р. № 3855-XII визначає доступ до державної таємниці через «надання ... дозволу ... на ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної із державною таємницею, або ознайомлення з конкретною секретною інформацією та провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею ...».

На думку професора Р.А. Смолла, право на доступ до інформації, її отримання, хоча часто і асоціюється із запитом засобів масової інформації на отримання відомостей із урядових джерел, має інший зміст, не пов'язаний зі свободою преси, а заснований на інтересі народу знати про дії свого уряду.

О. Мохова розкриває зміст права на доступ до інформації через сукупність таких правомочностей: право на доступ до документів, інформаційних ресурсів, інформаційних систем; право запитувати, одержувати, відтворювати інформацію,

фіксувати її за допомогою технічних засобів; на доведення її до певних суб'єктів через опублікування та передачу через мережу даних, засоби масової інформації в режимі регулярних повідомлень; право отримувати консультаційну допомогу з питань доступу до інформації.

О. Нестеренко визначає це право як «гарантовану можливість кожного отримувати безпосередньо від органів публічної влади, їх установ та організацій інформацію про їх діяльність, від приватноправових юридичних осіб суспільно значущу інформацію про їх діяльність та можливість знайомитися з відомостями про себе» [130, с. 18].

Деякі автори дію цього права поширюють не тільки на органи державної влади і місцевого самоврядування також на підприємства, організації, що виконують специфічні задачі та/або отримують бюджетні кошти [205, с.174].

Узагальнюючи існуючі наукові позиції, О. Нестерпенко виокремлює чотири основні підходи щодо визначення змісту та обсягу права на доступ до інформації [129, с. 27]:

- класичний, коли це воно розглядається як право на одержання офіційних документів та інформації про діяльність органів виконавчої гілки влади або від усіх органів державної влади (характерний для західноєвропейської та американської наукових шкіл);

- розширений, який, додатково включає можливість отримання будь-якої інформації із засобів масової інформації, можливість ознайомлення з літературними, науковими працями, перегляду фільмів, спектаклів, свободу доступу до будь-яких інших джерел інформації.

В. Брижко пропонує виділяти активне право на доступ до інформації як можливість безпосереднього ознайомлення з інформацією та пасивний доступ через поширення інформації в засобах масової інформації, випуск спеціалізованих брошур і збірників, розміщення інформації в Інтернеті, розміщення інформації на

стендах офіційної інформації в приміщеннях, де розташовані органи виконавчої влади [45, с.51, 56].

Як представляється, до поняття доступ до інформації необхідно включати і можливість її збирати, вільно шукати інформацію будь-якими не забороненими законодавством способами; одержувати інформацію від фізичних та юридичних осіб, державних органів; вступати у договірні відносини з метою отримання інформації від інших суб'єктів.

Б. Гоголь виділяє пасивну (як можливість отримувати інформацію через створені органами влади канали комунікації або від фізичних та юридичних осіб) та активну (як можливість особи самостійно шукати інформацію) складову права збирати інформацію [60, с. 66].

Є. Волчинська, Л. Терещенко, М. Якушев теж виділяють активний та пасивний способи доступу до інформації, але розуміють їх інакше: активний як повідомлення інформації необмеженої кількості осіб незалежно від їх запитів на її отримання, що характерно для надзвичайних ситуацій, виборів та певних видів інформації (наприклад, нормативно-правової інформації), а пасивний – як надання інформації на інформаційний запит. В свою чергу, Є. Захаров, Г. Рапп, М. Демкова тлумачать їх в протилежний спосіб: пасивний спосіб – як отримання інформації через канали комунікації, а активний - як одержання інформації через інформаційний запит або через доступ до матеріалів [87, с.9].

Але загалом такий поділ є умовним, оскільки реалізація права на доступ до інформації неможлива без активних дій з боку особи, яка має намір отримати інформацію.

Широкі можливості для доступу до інформації в будь-якій формі, яка є у розпорядженні органів державної влади та місцевого самоврядування, визначили, обмежили систему винятків, закріпили механізм перевірки відповідності нормативно-правового акту громадським інтересам, процес оскарження відмови у праві доступу до інформації, включаючи розгляд скарги незалежним органом чи

судом заклала низка як обов'язкових, так і рекомендаційних міжнародних актів, зокрема, ст. 19 Загальної декларації прав людини ООН 1948 р., ст.ст. 6, 8, 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Орхуська конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р., Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108) 1981 р., Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів 2009 р., Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо свободи висловлювань та інформації, прийняту 29 квітня 1982 року, Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам №R(81)19 про доступ до інформації, що знаходиться в розпорядженні державних органів, Рекомендація №R(91)10 про передачу третім особам персональних даних, що знаходяться в розпорядженні державних органів, Рекомендація №R(97)18 про захист персональних даних, що збираються і обробляються в статистичних цілях, Рекомендація № R(2000)13 про європейську політику щодо доступу до архівів та Рекомендація Rec(2002)2 про доступ до офіційних документів.

Щодо зарубіжних країн, то, як правило, інформаційна відкритість державних органів закріплювалася відразу на найвищому, законодавчому рівні. Так, Парламент Швеції ще в 1766 році ухвалив закон «Про свободу преси», в якому закріпив принцип доступності документів державних установ для громадян, а у Великій Британії доступ до офіційної інформації було регламентовано не на законодавчому, а на організаційному рівні: у 1786 р. було створено спеціальний відділ офіційних документів при канцелярії її Величності, а процедурні аспекти доступу до таких документів на підзаконному рівні було закріплено в 1835 році.

Аналіз сучасного зарубіжного законодавства (США, Франції, Великої Британії, Польщі, Угорщини) у сфері інформаційних відносин свідчить про наступне: по-перше, доступ громадян до публічної інформації забезпечується на конституційному рівні; по-друге, вся публічна інформація, за незначним

винятком, є доступною для всіх суб'єктів; по-третє, перелік інформації, яка є таємною, визначається законом, відомча конкретизація секретних даних допускається у виняткових випадках за умови затвердження парламентом; по-четверте, передбачається обов'язок посадових осіб надавати інформацію про свою діяльність.

Ст. 40 Конституції України передбачено: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк». Забезпечення всебічного та повного розгляду звернень громадян, своєчасне вирішення порушених у них питань, захист законних прав та інтересів громадян залишаються одним із основних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

ЗУ «Про звернення громадян» передбачає, що «громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення» (ст.1).

Відповідно передбачає право на звернення громадянина через подання звернень, зауважень, пропозицій, заяв чи скарг, прохання чи вимоги, яке може бути усним (викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовим, надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного

законодавства. До того ж, звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).

Так, за інформацією Вінницької обласної Ради: «протягом 2023 року до обласної Ради надійшло 822 звернення, що на 190 звернень більше, ніж за відповідний період 2022 року (632 звернення). Із них звернень: повторних - 50 (6%), поштою – 714, що становить 87% від загальної кількості, анонімних – 6» [91].

Згідно до статті 20 аналізованого Закону: «звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, - невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення.

При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів. На обґрунтовану письмову вимогу громадянина термін розгляду може бути скорочено від встановленого цією статтею терміну. Звернення громадян, які мають встановлені законодавством пільги, розглядаються у першочерговому порядку».

На підставі аналізу діяльності Вінницького міського суду Вінницької області та Вінницького апеляційного суду можна виділити наступні проблеми, що виникають при реалізації права громадян на звернення.

По-перше, порушення вимог до форми звернення. Так, звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне) в письмовій формі державною мовою зі зазначенням прізвища, імені, по батькові, місця проживання громадянина, суті порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги. Звернення підписується заявником (заявниками) із зазначенням дати та надсилається поштою або

передається громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, повноваження якої оформлені відповідно до законодавства. Видом письмового звернення є електронне, в якому, окрім вищезазначених вимог, має бути вказано електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним, та надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку.

На практиці існують часті випадки відсутності у зверненні таких основних вимог як зазначення прізвища, ім'я, по батькові та місця проживання громадянина. Досить поширеним є і те, що громадяни не зазначають про суть порушеного питання, тобто звернення не містить зауважень, пропозицій, заяв чи скарг, прохань чи вимог, також відсутній підпис заявника (заявників) та дата звернення. Як наслідок, звернення оформлене без дотримання вимог, повертається заявнику з відповідними роз'ясненнями (за виключенням відсутності інформації про місце проживання або засобів електронного зв'язку особи).

По-друге, неналежне розуміння сутності звернення громадян. Законом під зверненнями громадян розуміють викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги, які повинні відповідати певним вимогам. Спостерігаються непоодинокі випадки звернень громадян у формі заяви, які по своїй суті підлягають розгляду відповідно до процесуального законодавства України, а не відповідно до ЗУ «Про звернення громадян» [230, с. 399].

Щодо вказаного треба зазначити, що на сьогоднішній день законодавство України в цій частині не відповідає положенням Конвенції про доступ до офіційних документів 2009 р. [97], зокрема ст. 4 Конвенції «сторони можуть надати заявникам право залишатися анонімними, окрім випадків, коли розкриття особи є необхідним для опрацювання запиту».

Зазначимо також, що ратифікація у 2020 році Конвенції окреслила низку завдань щодо імплементації в національне законодавство положень, які здатні

вдосконалити систему доступу до публічної інформації. Утім, на кінець 2023 року жодного законопроекту про гармонізацію її положень із Законом України «Про доступ до публічної інформації» не зареєстровано [133, с. 442].

Треба зазначити ще одну не вирішену проблему - забезпечення реалізації конституційного права на звернення особами, які визнані судом недієздатними. За результатами конституційного подання Уповноваженого ВРУ з прав людини окремі положення частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» визнані неконституційними та втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення від 11 жовтня 2018 року N 8-р/2018 (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними) [197]. Зокрема, КСУ зазначив, що «системний розгляд положень статті 40 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями її статей 21, 23, частини другої її статті 24 дає підстави стверджувати, що визначене у названій статті право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів належить усім - кожній людині (будь-якому громадянину України, іноземцю, особі без громадянства) незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, у тому числі незалежно від стану здоров'я» (п. 3 абз. 2); «визнання фізичної особи судом недієздатною не означає автоматичного позбавлення її правоздатності - здатності мати права та обов'язки у відповідних сферах правовідносин, у тому числі передбаченого статтею 40 Конституції України права на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб» (п. 5 абз. 3).

У Верховній Раді зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо реалізації конституційного

права на звернення особами, які визнані судом недієздатними» (р. № 1186 від 29.08.2019 р.), але він досі залишається на розгляді, включений до порядку денного дванадцятої сесії ВРУ (Постанова ВРУ № 3939-ІХ від 03.09.2024 р.). Законопроектом пропонується виключити «з частини другої статті 8 положення, за яким не розглядаються «звернення осіб, визнаних судом недієздатними» та з частини четвертої статті 16 положення, яким надається право на звернення зі скаргою в інтересах недієздатних осіб лише їх законним представникам».

Щодо доступу до публічної інформації, то стаття 5 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [161] «доступу до інформації забезпечується шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації; 2) надання інформації за запитами на інформацію. Запитувачами публічної інформації відповідно до Закону України є фізичні, юридичні особи та об'єднання громадян без статусу юридичної особи. Громадянин має право звернутися до розпорядника інформації із індивідуальним або колективним запитом незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту, який може подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача.

Разом із цим, зазначеним Законом також передбачені виключні випадки відмови в задоволенні запиту розпорядниками інформації: «коли він не володіє інформацією і не зобов'язаний відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит, або коли інформація, що запитується, належить до категорії інформації з обмеженим доступом, або особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком, а також у разі недотримання вимог до запиту на інформацію» (ч. 1 ст.22). Крім того, Закон передбачає, що «відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації» (п.2 ч.1 ст. 22).

Варто зауважити, що право на звернення та право на доступ до публічної інформації тісно пов'язані між собою: право на звернення - це викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заява (клопотання) і скарги (ст. 3 ЗУ «Про звернення громадян») до суб'єктів владних повноважень, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації; а під запитом на інформацію слід розуміти прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні (ст. 19 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»).

Тому важливим є наступне - отримавши лист від громадянина, суб'єкт владних повноважень, об'єднання громадян, підприємства, установи мають, передусім, звернути увагу на питання, які порушуються у листі.

Також слід наголосити, що між зверненням і запитом є відмінності, зокрема, порядок оформлення, процедура реєстрації та обліку, а також порядок отримання інформації тощо.

До того ж ЗУ «Про доступ до публічної інформації» закріпив право кожної особи: «знати у період збирання інформації, але до початку її використання, які відомості про неї та з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються, передаються чи поширюються, крім випадків, встановлених законом; доступу до інформації про неї, яка збирається та зберігається; вимагати виправлення неточної, неповної, застарілої інформації про себе, знищення інформації про себе, збирання, використання чи зберігання якої здійснюється з порушенням вимог закону; на ознайомлення за рішенням суду з інформацією про інших осіб, якщо це необхідно для реалізації та захисту прав та законних інтересів; на відшкодування шкоди у разі розкриття інформації про цю особу з порушенням вимог, визначених законом» (ч.1 ст.10).

Слід відмітити, що для забезпечення збереження та доступу до публічної інформації документи, що знаходяться у суб'єктів владних повноважень, підлягають обов'язковій реєстрації в системі обліку.

Указ Президента України «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» від 5 травня 2011 р. № 547/2011 прийнятий: «З метою забезпечення безумовного виконання органами виконавчої влади Закону України «Про доступ до публічної інформації», реалізації конституційного права особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» [142], в якому передбачено перелік питань, які мали вирішити Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська, Севастопольська міські, районні державні адміністрації.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 583 «Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади» затверджена примірня форма запиту на інформацію та примірний порядок складення та подання запитів на інформацію та зазначено, що «у разі коли запит на інформацію стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, інформації щодо стану навколишнього природного середовища, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних ситуацій, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян, відповідь надається протягом 48 годин з дня отримання запиту» (п.6) [140].

У Постанові КМУ від 7 вересня 2011 р. № 938 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань доступу до інформації» містяться зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України з питань доступу до інформації, зокрема у Правилах забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2006 р. № 373 пункт 4 запропоновано викласти у такій редакції: «Захисту в системі підлягає:

- відкрита інформація, яка належить до державних інформаційних ресурсів, а також відкрита інформація про діяльність суб'єктів владних повноважень, військових формувань, яка оприлюднюється в Інтернеті, інших глобальних інформаційних мережах і системах або передається телекомунікаційними мережами (далі відкрита інформація);

- конфіденційна інформація, яка перебуває у володінні розпорядників інформації, визначених частиною першою статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі - конфіденційна інформація);

- службова інформація;

- інформація, яка становить державну або іншу передбачену законом таємницю;

- інформація, вимога щодо захисту якої встановлена законом» (п.7) [156].

У Постанові Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 р. № 1277 затверджено Положення про систему обліку публічної інформації, яке: «встановлює загальні вимоги щодо забезпечення збереження та доступу до публічної інформації шляхом створення, функціонування і ведення системи обліку публічної інформації, в якій реєструються документи, о перебувають у суб'єктів владних повноважень (п.1) [143].

Постановою КМУ «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. № 3 зазначено: «Відповідно до Указів Президента України від 31 липня 2000 р. № 928 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» та від 17 травня 2001 р. № 325 «Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади» з метою поліпшення умов для розвитку демократії, реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами і на вільний доступ до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності та

відкритості діяльності цих органів Кабінет Міністрів України прийнято Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, у п.1 якого вказано: «Оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади здійснюється з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності цих органів шляхом впровадження та використання сучасних інформаційних технологій для надання інформаційних та інших послуг громадськості, забезпечення її впливу на процеси, що відбуваються у державі» [176].

Постановою КМУ «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» від 21 жовтня 2015 р. № 835 відповідно до статті 10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» затверджено Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних та Порядок щорічної оцінки стану оприлюднення та оновлення відкритих даних розпорядниками інформації на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних, якими визначено: «процедуру проведення щорічної оцінки стану оприлюднення і оновлення відкритих даних (далі - оцінка) міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, розпорядниками інформації, визначеними у переліку наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, територію області, мм. Києва та Севастополя, міста обласного значення (далі - розпорядники інформації), як складової частини моніторингу стану оприлюднення та оновлення наборів даних на офіційних веб-сайтах державних органів та на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних» (п.1) [163].

Щодо доступу до окремих видів інформації зазначимо наступне.

Згідно ч. 2 статті 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Пункт «е» частини першої статті 9 ЗУ «Про охорону

навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII [175] серед екологічних прав громадян визначає «вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом». Серед міжнародних стандартів даного права зазначити Орхуську конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ратифіковану Україною в 1999 р., Директиву 2003/4/ЄС від 28 січня 2003 р. «Про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄС», до того ж статті 360-366 розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Стаття 2 Орхуської конвенції визначає екологічну інформацію як «будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про: а) стан таких складових навколишнього середовища, як повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими; б) фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища, зазначені вище в підпункті а), і аналізі затрат і результатів та інший економічний аналіз і припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища; с) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища або через ці складові, фактори, діяльність або заходи, зазначені вище в підпункті б)».

Відповідно до ч. 1 ст. 13 ЗУ «Про інформацію», інформація про стан довкілля (екологічна інформація) – «це відомості та/або дані про стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля; інші відомості та/або дані». Ч. 3 вказаної статті вказує, що інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом.

Стаття 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII [175] визначає, що інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – «це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про: стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів - землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей тощо».

Н. Бровко, М. Терещук визначають екологічну інформацію як «повні, достовірні, своєчасні та вичерпні дані, знання, навички або відомості про стан

навколишнього природного середовища, його компоненти та взаємодію між ними, екологічні загрози та небезпеки, заходи та засоби охорони, а також освітні заходи та пропаганда природоохоронного руху, відкритий доступ до яких має на меті забезпечення основоположних конституційних прав та інтересів людини та збереження середовища її існування» [46, с.25]. Серед юридичних ознак екологічної інформації Н. Кушаківа-Костицька, передусім, зазначає: 1) її соціально значущий характер; 2) вона є кінцевим продуктом управлінської діяльності держави; 3) значна її частина перебуває у складі державних інформаційних ресурсів, хоча вона має бути відкритою і доступною [108, с. 57].

Н. Бааджи, в свою чергу, наголошує, що екологічна інформація може бути використана як для захисту екологічних прав громадян, так і як підставу для перешкоджання незадовільній природоохоронній діяльності держави та інших структур [42, с. 620].

Екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом: а) підготовки, опублікування окремим виданням та розміщення в системі Інтернет щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні; «в) систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, управління відходами чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей; г) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації; г) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації; д) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах» (ст. 25-1 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Доступ до екологічної інформації здійснюється в порядку, передбаченому ЗУ «Про доступ до публічної інформації». Розпорядниками такої інформації є: суб'єкти владних повноважень (органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади АРК, суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання); суб'єкти господарювання, які володіють інформацією про стан довкілля, інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян (ч. 2, 4 ст. 13 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»). Зазначимо, що на запити щодо стану довкілля, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше 48 годин з дня отримання запиту. Корисним інструментом для отримання екологічної інформації та здійснення громадськістю контролю у сфері охорони довкілля є Інспекційний портал (inspections.gov.ua), що є пілотним модулем системи заходів державного нагляду (контролю) і містить відомості про заходи державного нагляду (контролю), їх результати, плани комплексних заходів державного контролю на майбутній період, документи інспекційного характеру.

Такі положення національного законодавства відповідають принципу доступу до екологічної інформації Орхуської конвенції, за якою важливо, щоб інформацію можна було отримати без обґрунтування інтересу до неї, у формі, у якій вона запитується, і якнайшвидше, але не пізніше чотирьох тижнів. У разі виникнення загрози навколишньому природному середовищу чи здоров'ю людей внаслідок його діяльності чи природних явищ необхідно негайно поширювати всю інформацію, яка може дати можливість громадськості вжити заходів щодо запобігання чи зменшення шкоди [96]. Аналогічно Директива 2003/4/ЄС передбачає, що держави-члени повинні гарантувати доступність та відкритість екологічної інформації, якою володіє державний орган або державний орган, для

будь-якої особи, яка запитує її без формулювання свого інтересу; забезпечують, щоб державні органи належним чином інформували громадськість про права, якими вони користуються згідно з цією Директивою, і надавали інформацію та поради з цього приводу. Зокрема, Директива 2003/4/ЄС передбачає, що, якщо запит сформульований дуже широко, державний орган просить особу роз'яснити запит і допомагає йому це зробити, надаючи інформацію про використання публічних реєстрів [25].

Серед інших нормативно-правових актів щодо збору, накопичення, поширення та доступу до екологічної інформації необхідно зазначити ЗУ «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ, який одним із основних засобів забезпечення права громадян на захист здоров'я від негативного впливу навколишнього природного середовища вказує право особи на достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я та здоров'я населення, у тому числі наявні або можливі фактори ризику та їх ступінь.

Згідно ст. 10 «Колективні переговори» Закону України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-ХІІ [168] сторони колективних переговорів зобов'язані надавати учасникам переговорів всю необхідну інформацію щодо змісту колективного договору, угоди, а у разі здійснення контролю сторони зобов'язані надавати необхідну для цього наявну інформацію. Учасники не мають права розголошувати дані, що є державною або комерційною таємницею і підписують відповідні зобов'язання. Стаття 15 «Контроль за виконанням колективного договору, угоди» зобов'язує сторони у разі здійснення контролю надавати необхідну для цього наявну інформацію.

Аналогічні положення містяться і в новому Законі України «Про колективні угоди та договори» від 23.02.2023 р. №2937-ІХ [169], який набирає чинності через шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану. Так, ч. 8 стаття 11 Закону передбачає, що «сторони колективних переговорів забезпечують обмін інформацією, необхідною для ведення переговорів, у визначені ними строки».

Стаття 19 «Контроль за виконанням колективної угоди» (ч. 2) та стаття 27 «Контроль за виконанням колективного договору» (ч. 3) містять подібні положення щодо обов'язку сторін під час здійснення контролю за виконанням колективної угоди / колективного договору надавати на безоплатній основі одна одній інформацію та необхідні документи з питань, що є предметом колективної угоди / договору, у порядку та строки, визначені угодою / договором. Сторона колективної угоди / колективного договору, яка надає інформацію, має право вимагати її нерозголошення відповідно до закону. Ч.1 статті 20 містить також обов'язок сторін щодо інформування роботодавців та працівників про укладення та виконання колективної угоди на офіційних веб-сайтах суб'єктів сторін; ч.1 статті 28 – обов'язок роботодавця «ознайомити працівника із текстом колективного договору до початку роботи за укладеним трудовим договором, а також у тижневий строк після укладення колективного договору, внесення до нього змін і доповнень, з забезпеченням постійного і безперешкодного доступу до нього. Суб'єкти сторін колективного договору надають копію договору на запити органів, які розглядають трудові спори, та в інших випадках, передбачених законом (ч. 2).

2.2. Право використовувати та поширювати інформацію в умовах особливих правових режимів

Активний доступ до інформації забезпечується не лише законодавчими, а й іншими способами, такими як відкриті дані та електронні уряди. Важливість такого права як умови верховенства права та забезпечення демократичних свобод, також стає очевидною в міжнародних договорах на регіональному рівні.

Необхідно відмітити, що правильно застосований режим права на інформацію є ефективним засобом розвитку інформаційних правовідносин, а

також наявність широкого доступу дозволяє підвищити прозорість роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, розширити участь суспільства в державних процесах, маючи більшу інформацію про діяльність та політику цих органів. Інформованість суспільства про причини рішень органів влади не лише зміцнює їх підтримку, а й зменшує нерозуміння та незадоволеність суспільства.

Цікавим є зауваження Новозеландського Наглядного комітету, який заявив: «не можна очікувати, що значна свобода інформації покінчить з усіма розбіжностями в думках усередині спільноти або вирішить глобальні політичні проблеми. Однак при її систематичному застосуванні, з належним дотриманням рівноваги у вирішенні різноспрямованих питань, зміни сприятимуть звууженню розбіжностей у думках, зростанню ефективності реалізованої політики та посиленню суспільної довіри до системи» [21]. Разом із тим, розширення доступу до публічної інформації дозволить покращити процеси ухвалення рішень, оскільки публічні рішення ґрунтуватимуться на об'єктивних логічних причинах, які також будуть оголошені публічно.

Довіра до органів державної влади та місцевого самоврядування зростає, якщо відомо, що їх рішення передбачуване. Так, в Австралії Комісія з реформування законодавства та Рада з адміністративного нагляду дійшли висновку, що: «Акт про свободу інформації помітно вплинув на те, як міністерства ухвалюють рішення та документують інформацію. Він зобов'язав чиновників, хто приймає рішення, ґрунтувати свої рішення на релевантних факторах та документувати процес прийняття рішень» [37]. Результатом збільшення доступу до інформації є також покращення поводження з державними документами, практики документообігу в органах державної влади та місцевого самоврядування на основі модифікації систем документообігу та раціоналізації процесів. Доступ до публічних даних дозволяє покращити ефективність внутрішньовідомчих потоків, на які впливає та реалізація права на інформацію.

Щодо стандартів ЄС в цій сфері, то зазначимо, що право на доступ до інформації регулюється статтею 15 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), ч.3 якої передбачає, що «кожна фізична або юридична особа, яка проживає або має юридичну адресу на території держави-члена, має право доступу до документів установ, органів, служб та агенцій Союзу, відтворених на будь-якому носієві». Треба зазначити, що три інституції Суд ЄС, Європейський центральний банк та Європейський інвестиційний банк зобов'язані розкривати свої документи лише тоді, коли вони виконують адміністративні функції. Також відповідно до статті 24 ДФЄС «кожен громадянин Союзу має право звернутися до Європейського Парламенту відповідно до статті 227 ... до Омбудсмана, посада якого створена відповідно до статті 228. Кожен громадянин Союзу може письмово звернутися до будь-якої установи, органу, служби або агенції, зазначених у цій статті або в статті 13 Договору про ЄС, однією з мов, зазначених у частині 1 статті 55 Договору про ЄС, та отримати відповідь цією ж мовою» [38, с.59].

Праву, передбаченому ст. 15 ДФЄС, відповідає ст. 42 Хартії основних прав ЄС, що аналогічно гарантує право доступу до документів установ, органів, офісів та агентств Європейського Союзу незалежно від їх носія, умови та межі здійснення якого повинні визначатися відповідно до ч. 2 ст. 52 Хартії на основі цього положення. В певних сферах інші основоположні права можуть породжувати кумулятивні права на доступ до документів (право на ознайомлення з матеріалами справи під час адміністративного провадження (п. b) ч. 2 ст. 41), право доступу до судової справи (ст. 47), право на ознайомлення з матеріалами справи в контексті права на захист (ст. 48), які є *lex specialis* по відношенню до статті 42 [38, с.1684].

Ключовим законодавчим актом у цій сфері є Регламентом (ЄС) № 1049/2001 про доступ громадськості до документів Європейського парламенту, Ради та Комісії [35], основною метою якого є зміцнення, наскільки це можливо, права громадськості на доступ до документів установ Союзу шляхом встановлення

конкретних принципів та умов, які дозволяють особам, що мають таке право, здійснювати його на практиці. Що важливо інституції зобов'язані розкривати документи, що знаходяться в їхньому володінні, як до тих, які вони створили, так і до документів третіх осіб, які вони отримали. І останні не можуть перешкоджати розкриттю документа. Органи влади лише консультуються з ними, щоб оцінити, чи підпадає документ під один із винятків щодо нерозголошення (ч. 4 ст. 4), держава-член, яка видала документ, також не може перешкодити його розкриттю, незважаючи на формулювання ч. 5 ст. 4, згідно з яким держава-член може попросити інституцію не розкривати такий документ без її попередньої згоди (Case C-64/05 P Sweden v Commission). В контексті нашого дослідження інтерес представляє перша група винятків, яка зобов'язує органи відмовити в доступі до документа без подальшої затримки, якщо його розкриття призведе до порушення захисту суспільних інтересів у сфері громадської безпеки, оборони та військових питань, міжнародних відносин, фінансової, монетарної чи економічної політики Союзу або держави-члена.

Суд ЄС з цього приводу зазначив, що коли суб'єкт (інституція) відмовляє в доступі до документа, він в принципі зобов'язаний пояснити, яким чином доступ до цього документа може «конкретно та суттєво поставити під загрозу інтерес», захищений виключенням, на яке посилається ця інституція. Хоча дозволяє в певних випадках інституціям використовувати загальні презумпції, що застосовуються до певних категорій документів, оскільки вважає, що аналогічні загальні міркування можуть бути застосовані до запитів на розкриття інформації, що стосуються документів однакового характеру (Case C-39/05 P and C-52/05 P Sweden and Turco v Council [5]).

Сприяє здійсненню права на доступ до документів і встановлена Регламентом ефективної процесуальної процедури, за допомогою якої особи, що мають таке право, можуть його здійснювати (Case C-28/08 P Commission v Bavarian Lager [6]).

Також необхідно вказати Директиву про повторне використання інформації державного сектора 2003/98/ЕС, що вимагає від країн-членів ЄС встановити «справедливі, пропорційні та недискримінаційні умови для повторного використання інформації», що надається державними органами як для економічних, так і для некомерційних цілей. Надалі Директива сприяла запуску ініціативи щодо створення системи відкритих даних на національному рівні [24].

У Постановах від 24 грудня 2021 року у справі № 757/9133/18-ц [150], від 05 січня 2024 року у справі № 761/16376/21 [149] КЦС ВС зазначає, що поширення інформації – «опублікування її у пресі, передання з використанням радіо, телебачення чи інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі. Поширенням інформації також є демонстрація в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, а так само поширення за допомогою електронних засобів».

Інформаційний елемент є невід'ємною складовою сучасних гібридних конфліктів, що характеризується спотворенням об'єктивності у поданні інформації; просування непевності та невизначеності, що спричиняє сумніви при сприйнятті інформації, її трактуванні, її сутності, дійсному розвитку подій; боротьбою за довіру; побудовою нової псевдореальності в уяві адресатів інформаційного впливу [34, с. 356].

Стаття 15 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» містить перелік інформації, яку розпорядники зобов'язані оприлюднювати на своїх офіційних веб-сайтах, у власних офіційних друкованих виданнях та/або у медіа на підставі договорів про висвітлення діяльності, укладених із суб'єктами у сфері медіа.

Ці положення відповідають статті 10 Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, яка передбачає, що «органам державної влади належить із

власної ініціативи і в тих випадках, коли це виправдано, вживати всіх необхідних заходів щодо опублікування офіційних документів, які перебувають в їхньому розпорядженні, в інтересах підвищення прозорості та ефективності органів державного управління та сприяння інформованому залученню громадськості у справи, які становлять суспільний інтерес» [97].

До того ж при поширенні інформації щодо державних посадовців, публічних осіб така інформація є суспільно важливою інформацією з огляду на необхідність громадського контролю за діяльністю державних органів та посадових осіб, обмеження щодо розповсюдження цієї інформації та межі критики та оцінки поведінки є більш ширшими, ніж межі критики та оцінки поведінки пересічного громадянина. Як зазначає Верховний Суд у Постанові від 22 травня 2019 року у справі № 757/22307/17-ц [147], аналізуючи поширену через «Facebook» інформацію щодо першого заступника голови Служби безпеки України, «публічна особа, державний службовець повинен бути готовим до підвищеного рівня критики, у тому числі у грубій формі, прискіпливої уваги суспільства і підвищеної зацікавленості суспільства його діяльністю та/або особистим життям тощо, адже вони, обираючи кар'єру публічної особи, погодились на таку увагу».

Така позиція відповідає статтям 3, 4, 6 Декларації, Резолюції № 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканність особистого життя: «оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодились «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції». А також позиції ЄСПЛ що, межі допустимої інформації щодо посадових та службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних громадян (рішення у

справах Газета «Україна-центр» проти України, Нікула проти Фінляндії, Яновський проти Польщі тощо).

У контексті нашого дослідження слід наголосити на особливості реалізації права на інформацію під час дії правового режиму надзвичайного стану - цим режимом запроваджується фактична заборона засобів масової інформації, у тому числі заборона на виготовлення та розповсюдження інформаційних матеріалів, які можуть дестабілізувати ситуацію. Сюди можна додати «особливі правила користування зв'язком і передачі через комп'ютерні мережі».

Оскільки чинним законодавством ступінь обмежень не визначено, це означає, що оперативні штаби влади та армії можуть заборонити доступ до інтернету, доступ до мобільного зв'язку та інших комунікацій.

Під час дії правового режиму воєнного стану, обсяг компетенції та повноважень окремих розпорядників з питань оприлюднення інформації та інформування громадян законодавством зазнає істотних змін щодо їх повноважень шляхом встановлення уповноваженими суб'єктами обмежень, відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», однак, такі обмеження не можуть стосуватись інформації щодо нормативно-правових актів про впровадження обмежень конституційних прав та свобод, а також інформації про стан довкілля та якість харчових продуктів.

Виходячи з існуючих обмежень, в умовах воєнного стану реалізація права на інформацію переважно здійснюється шляхом ознайомлення громадянами з інформацією у відкритих джерелах мережі Інтернет. З огляду на вказане, розпорядникам інформації рекомендовано максимально зосередити увагу над наповненням та оновленням інформації на офіційних веб-сайтах та на офіційних сторінках у соцмережах. Так, особа може реалізувати своє право на доступ до інформації, користуючись офіційними ресурсами державних та місцевих органів влади, та використання такої інформації, а останні забезпечити виконання свого обов'язку щодо оприлюднення певної інформації.

В науковій літературі використання інформації пов'язують з задоволенням індивідуальних інформаційних потреб особи як «усвідомленої необхідності в інформації для розв'язання поставленого завдання за розробленим планом» (Р. Гіляревський, О. Чорний), «акту усвідомлення недостатності наших знань для побудови психологічної моделі об'єкта, моделі, що відбиває рівень наших уявлень про даний об'єкт» (Д. Блюменау), «потреби знань, яка притаманна кожному суб'єкту, що відображає його індивідуальність і отримує конкретний вияв у формі інформаційних запитів» [135]. Т. Анан'єва, в свою чергу, тлумачить інформаційну потребу як «необхідність отримання інформації, що потрібна для вирішення конкретних завдань, що постають перед її користувачем» [65, с. 124].

Особливістю інформаційних потреб, як вказує А. Паніна, є те, що «першопричиною їх появи постає нестача знань, яка вимагає задоволення і представлена в інформаційному запиті та неможливість повного її задоволення, тобто виникає пертинентне відношення до інформації, що сприяє виникненню нових потреб» [138] та обумовлює «появу інформаційного бажання (інформації, яку певна особа чи організація хотіла б мати), яке реалізуються в інформаційні запити (у замовленні одиниці інформації, що розглядається як потрібна або бажана) [107, с. 59].

В умовах надзвичайного стану для контролю над інформацією та медіа може використовуватися і обмеження доступу до Інтернету, хоча подібні заходи держави застосовують і без введення надзвичайного стану. Цілком слушно з цього приводу Т. Попович відзначає, що «проблемність ситуації з доступом до Інтернету на сьогодні спостерігається у Китаї. Обмеження доступу в цій державі формувалось поступово» [145, с. 378].

З метою управління адресним простором українського сегмента мережі Інтернет, обслуговування та адміністрування системного реєстру та системи доменних імен домену верхнього рівня «.UA» Розпорядженням КМУ від 22 липня 2003 року № 447-р «Про адміністрування домену «.UA» було створено

Об'єднання підприємств «Український мережевий інформаційний центр», яке, в свою чергу, з метою сприяння захисту прав осіб від порушень у мережі Інтернет акредитувало та підтвердило компетентність «Центру компетенції» Консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес» у здійсненні відповідних функцій щодо українського сегменту мережі Інтернет (Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 742/3812/18 [148]. Відповідно 22 листопада 2017 року ОП «УМІЦ» затвердило Порядок надання послуг з проведення фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет з видачею експертних висновків, а також видачі довідок з відомостями про власників веб-сайтів або інформацією про їх встановлення.

Відповідальним за поширену інформацію в мережі Інтернет є «автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайту; якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту вільним, то це - власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації» (п. 6.5 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 904/4494/18 [146]).

Виконання вимог Угоди про асоціацію з ЄС вимагає від України вимагає від України в т.ч. і глобальних цифрових трансформацій, зокрема в сферу державного управління, ефективність яких опосередковується масштабом здійснення інноваційної діяльності системи органів публічно влади як відкритої системи [204, с. 105].

Нагадаємо, що ще Окінавською Хартією Глобального інформаційного суспільства передбачалась необхідність активного використання інформаційних технологій в державному секторі і запровадження надання послуг, необхідних для підвищення рівня доступності державних органів для громадян, в режимі

реального часу; а на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в Женеві в грудні 2003 року доступ до інформації і знань визначався як необхідна передумова створення інформаційного суспільства, відповідно зусилля держав мають бути направлені на забезпечення управління використанням мережі Інтернет для отримання інформації, універсального і недискримінаційного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій (Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті»). В Декларації зазначається, що інформація, яка є публічним надбанням, повинна бути легкодоступною і захищеною від незаконного привласнення.

Відповідно до Указу Президента України від 01.08.2002 р. № 683 «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади», на виконання Постанови КМУ від 29.08.2002 р. №1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» були затверджені Порядок інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади [164], відповідно до яких інформаційне наповнення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади здійснюється на засадах уніфікації в т.ч. інформаційного забезпечення функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади; інформаційне наповнення порталу здійснюється шляхом: «представлення органами виконавчої влади на власних веб-сайтах інформації з наступною її інтеграцією до Єдиного веб-порталу програмно-технічними засобами Єдиного веб-порталу; безпосереднього подання органами виконавчої влади інформації до Єдиного веб-порталу». Склад інформації, яка представляється органами виконавчої влади на власних веб-сайтах, її структура та оформлення визначаються в т.ч. вимогами Постанови КМУ від 04.01.2002р. №3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [176]. П. 17 зазначеного Порядку передбачається, що «інформація на офіційному веб-сайті (веб-порталі) повинна бути доступною для

користувачів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, мовлення та інтелектуального розвитку, а також з різними комбінаціями порушень».

Розпорядженням КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р була схвалена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [183], якою передбачалось впровадження ініціатив щодо цифровізації державних установ, зокрема через такі технологічні концепції, як:

- «багатоканальне інформування та залучення громадян», що передбачає перетворення діяльності «інформування» у діяльність «залучення»;

- «відкриті дані», згідно з якою «певні дані, передусім відкриті державні дані, повинні бути доступними для використання та розповсюдження будь-якою особою за умови дотримання правил атрибуції та/або подібної ліцензії (share-alike) через відкриті програмні інтерфейси. Відкриті дані публікуються як у вигляді неопрацьованих («похідних») даних, так і у вигляді структурованих даних з визначеними налаштуваннями», що відповідає статті 10-1 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», яка визначає, що «публічна інформація у формі відкритих даних - це публічна інформація у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання. Розпорядники інформації зобов'язані надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати і регулярно оновлювати її на єдиному державному веб-порталі відкритих даних та на своїх веб-сайтах». Відповідно, перелік наборів даних, вимоги до їх формату і структури, періодичність оновлення та порядок їх оприлюднення визначені Положенням про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженим Постановою КМУ від 21.10.2015 р. № 835 [163]. До того ж, «для забезпечення доступу до публічної інформації розпорядник інформації може здійснювати оприлюднення наборів даних, які не включені до переліку, якщо інше не передбачено Законом України «Про доступ до публічної інформації», у разі високого суспільного інтересу до таких даних (високої частоти їх запитування; за

результатами опитування громадської думки; наявності інших обставин) (п.5 Положення);

- «цифрові державні платформи», що передбачає «утворення державних органів, орієнтованих на одночасне поліпшення якості послуг, оптимізацію кількості державних службовців та зменшення витрат. Державні органи використовують «цифрові» платформи для спрощення та оптимізації внутрішніх процесів, поліпшення взаємодії з громадянами та зменшення витрат».

Єврокомісія визначає цифрову платформу як «підприємство, яке працює на двосторонніх та багатосторонніх ринках і яке використовує Інтернет для забезпечення взаємодії між двома та більше окремими, однак взаємозалежними групами користувачів» [27], Європарламент – як «технологічну основу для надання або агрегації послуг (контенту) від постачальників послуг (контенту) до кінцевих користувачів» [23]. Юридично цифрову платформу можна визначити як «програмні або програмно-технічні засоби, що забезпечують доступ третіх осіб до цифрового середовища, в якому відбувається взаємодія та інша діяльність таких осіб, здійснюється розробка або функціонує їх програмне забезпечення, або реалізуються їх товари, роботи або послуги» [208, с. 29]. С. Єсімов пропонує розглядати цифрову платформу для надання публічних послуг як «складний об'єкт, який включає сукупність інформаційних технологій та (або) інформаційних систем, та (або) програм для електронних обчислювальних машин, за допомогою якої здійснюється взаємодія різних учасників» [76, с. 356].

Особливістю останніх є саме платформний характер, що, по-перше, дає можливість спільного використання активів платформи через мережу Інтернет одночасно великою кількістю її учасників; по-друге, обумовлює їх здатність швидко зростати і множити цінність, використовуючи мережеві ефекти. Відповідно оператор платформи надає всім зацікавленим особам послуги онлайн комунікації, застосовуючи ранжування або індексацію контенту, товарів або

послуг, пропонованих або надаваних онлайн третіми особами; або об'єднання декількох осіб з метою обміну контентом, послугами [249, с. 2].

На виконання Концепції 04.12.2019 р. КМУ було затверджено Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг [141], визначивши мету, завдання, суб'єктний склад (користувачів, а саме суб'єкта звернення та суб'єкта розгляду звернень, держателя та технічного адміністратора) та функціональні можливості Порталу «Дія», технічним адміністратором якого є державне підприємство «ДІА» (належить до сфери управління Міністерства цифрової трансформації).

Під час дії воєнного стану була створена низка платформ, які орієнтовані на надання інформаційних послуг та задоволення інформаційних потреб громадян.

До кращих платформ, на думку Національного інституту стратегічних досліджень [75], належать:

«United24» (<https://u24.gov.ua/uk>) – єдиний сервіс для збору коштів на допомогу державі під час війни за трьома напрямками допомоги: оборона та розмінування; гуманітарна та медична допомога; відбудова України;

«ВзаємоДія», «КоордиНація» (<https://viyna.net/>) – платформа е-демократії, перепрофільована для швидкого та легкого пошуку інформації під час війни щодо того: чим можна допомогти як волонтер; як долучитися до інформаційної та кіберпідтримки України; як евакуюватися зі свого міста й де шукати підтримки за кордоном; де знайти притулок, медикаменти, продукти та підтримку волонтерів; гарячі лінії та екстрені контакти; як діяти в небезпечних ситуаціях під час війни; де знайти безплатну психологічну допомогу; де стежити за новинами, як перевіряти фейки та які є корисні чат-боти;

«СпівДія» (<https://spivdiia.org.ua/>) – офіційна платформа для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги цивільному населенню за напрямками: волонтерство; робота з дітьми; працевлаштування; поселення евакуйованих; підтримка підприємців;

«Potreba» – сервіс для швидкого пошуку та надання допомоги у різних сферах: житло; евакуація; перевезення; ліки; армія; тварини; продукти; дітям; одяг; волонтерство; медична допомога; за кордоном; психологічна допомога;

«ЄДопомога» (<https://social.edopomoga.gov.ua/uk/>) - об'єднує можливості країни, міжнародних неурядових організацій і волонтерів. На платформі є кілька варіантів допомоги — онлайн з можливістю переказати певну суму, допомога із рук в руки, можливість залишити заявку зі своїм запитом;

«Palyanytsya Info» - сервіс для пошуку допомоги в усіх регіонах України: гуманітарні штаби; допомога дітям; допомога переселенцям та розміщення; їжа та продукти; ліки; психологічна допомога та інші.

З метою інформування урядів країн-партнерів України та громадян про запроваджені після нападу росії на Україну санкції щодо осіб, які підтримують війну, у тому числі фінансово та інформаційно, за підтримки Міністерства закордонних справ та Національного агентства з питань запобігання корупції була створена база даних – web-портал «ВІЙНА & САНКЦІЇ» (<https://sanctions.nazk.gov.ua/>), який також дозволяє переглянути, які країни ще не застосували санкції на конкретну особу, не зважаючи на те, що вона вже є під санкціями в інших державах [225, с. 128].

За період воєнного стану було створено також чимало важливих мобільних додатків та чат-ботів. Легального поняття чат-боту в законодавстві не має, експерти визначають його як «програмний інструмент з визначеним контентом, що є об'єктом інтелектуальної власності», «інструмент комунікації, програма, яка виконує функцію співрозмовника або віртуального помічника та імітує спілкування з живою людиною, надсилаючи автоматичні відповіді користувачам у соцмережах, месенджерах та на відповідних сайтах», «інтерфейс», «сервіс, який взаємодіє з потенційними клієнтами компанії».

Чат-боти доступні в певних соціальних мережах чи месенджерах. Соціальні мережі, в свою чергу, так само можна визначити з технологічного підходу як

платформу чи сервіс, який забезпечує взаємозв'язки між учасниками або їх взаємних інтересах [61, с. 96]. З іншого боку, їх можна розглядати як «засіб масової інформації, який становить спеціальний канал медіакомунікації, організацію з широким аудиторним колом споживачів, необмежених кордонами, що функціонує тільки за допомогою мережі Інтернет та додаткових «засобів-приймачів» і є джерелом реалізації багатьох конституційних прав» [243, с. 127].

Одним із перших після введення воєнного стану з'явився чат-бот загальнонаціональної системи гуманітарної допомоги «Республіканський (Громадянський) штаб солідарності» @SolidarnistBot (Штаб солідарності), в якому можна знайти карту захисних споруд в кожному регіоні України, інструкції щодо поведінки в складних ситуаціях під час війни, подати запит на будь-яку адресну допомогу в Україні чи за кордоном; запропонувати різні послуги: консультацію лікаря чи юриста, послуги водія, допомогу в покупці продуктів; зробити благодійну пожертву; надати корисну інформацію, котра допоможе місцевому населенню чи вимушеним переселенцям. На початку квітня 2022 р. Міністерство економіки України запустило чат-бот @TrudEconBot, що акумулює інформацію про організацію трудових відносин під час війни, зокрема щодо особливостей надання відпусток, оплати праці, ведення документації тощо. Сервіси доступні у Telegram.

Більшість чат-ботів доступні у Telegram, зокрема:

- @ukraine_ombudsman_bot – офіційний бот Офісу Омбудсмана, містить інформацію у 17 категоріях щодо прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, родин з дітьми, осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території або примусово депортовані; щодо міграційних послуг; перетину кордону; доступу до публічної інформації тощо;

- @Hotovyi_do_vsioho_bot (Готовий до всього) – інформація про вступ до територіальної оборони, способи виживання для цивільного населення, дії в кризових ситуаціях;

- @FastAid_bot (Джгут 2.0. Перша допомога) – поради щодо алгоритмів дій при інфаркті, інсульті, зупинці серця, інші поради першої медичної допомоги. Аналогічний бот працює в Viber;

- @air_alert_ua (Повітряна тривога) - дублювання всіх сповіщень однойменного додатку;

- @saveua_bot (SaveUA) – пошук у своїй області волонтерів, пропозиції власної допомоги потребуючим, а саме: продукти харчування, одяг і речі, транспорт, паливо, ліки та медична допомога, житло та сховище, допомога тваринам, засоби самозахисту. Партнерами бота є Міністерство соціальної політики та Українська волонтерська служба. Аналогічний бот працює в Viber;

- @stop_russian_war_bot (STOP Russian War) – акумулювання інформації про пересування ворожої техніки;

- @ukraine_avanger_bot (Народний месник) - акумулювання інформації про ворожі мітки на дорогах країни та пересування збройних сил РФ;

- @stopdrugsbot (StopRussia) – використовується для блокування Telegram-каналів, YouTube-каналів, Facebook-груп, Instagram-профілів, які поширюють дезінформацію, інформацію щодо місць дислокацій ЗСУ;

- @nampodorozi_bot (Нам по дорозі) – допомога в перевезеннях;

- @shelter_for_ukrainians_bot (Прихисти українців) – допомога в пошуку людей, які можуть надати помешкання тим, хто його потребує;

- @turbotnyk_bot (Турботник) - допомога українським переселенцям в отриманні тимчасового прихистку та необхідних речей у ЦНАПах, що працюють як пункти турботи;

- @dytyna_ne_sama_bot (Дитина не сама) – допомога тим, хто бажає тимчасово прихистити дитину у своїй сім'ї, хто бажає всиновити дитину під час воєнного стану у кого дитина загубилася, хто знайшов самотню дитину, кому відомі міжнародні організації, які готові прихистити українських дітей або хто має інші питання стосовно дітей (гаряча лінія підтримки дітей, сімей та

соціальних працівників). Створений Офісом Президента України разом із ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики;

- @poshuk_znyklyh (Пошук зниклих) - оперативна інформація стосовно дорослих та дітей, які загубилися та дітей, яких знайшли; дорослих, зв'язок із якими було втрачено;

- @Family_Search_bot (Знайди рідних) - пошук родичів або друзів, з якими через війну та проблеми зі зв'язком втрачено контакт. Створений у взаємодії з ГО «Міжнародна асоціація кібербезпеки», «Центром Методик та Координації Криптографічного розвитку», міжнародного жіночого руху «За сімейні цінності» та за підтримки Уповноваженого Президента України з питань волонтерської діяльності;

- @perevir_bot (Перевірка) - розпізнавання фейкових новин, неперевіреної інформації, відвертої брехні та російської пропаганди, спрямованої проти України;

- @derzhspozhivsluzhba_bot (Е-споживач) - інформація про завищені ціни під час оренди помешкання чи користування будь-якими послугами;

- @EducationUaBot (EducationUaBot) - інформація щодо навчання та освітнього процесу в Україні та за кордоном за регіонами та рівнями — дошкільна, шкільна, професійно-технічна, вища та фахова передвища освіта. Створений МОН України за підтримки Швейцарії у партнерстві зі Швейцарсько-українським проектом DECIDEсн. Аналогічний бот працює в Viber;

- @SpytaiGrytsia_bot (Спитай Гриця) – забезпечення доступу до лікування і отримання препаратів за програмою «Доступні ліки» під час війни. За цією програмою можна безкоштовно або з невеликою доплатою отримати понад 350 препаратів для лікування серцево-судинних хвороб, профілактики інфарктів та інсультів, бронхіальної астми, цукрового діабету II типу, нецукрового діабету, розладів психіки та поведінки, епілепсії. Аналогічний бот працює в Viber;

- @voby2_bot («Воби2») - перевірка в ігровій формі знань дітей (віком від 9 років) про безпеку, навчання, як правильно діяти в умовах воєнного стану. Серед

основних тем чат-боту такі: евакуація; повітряна тривога; поведінка у випадку перебування поряд з місцем вуличних боїв, мінометного та артилерійського обстрілів; мінна (не)безпека; дії у випадку руйнування будинку та потрапляння під завали; перша домедична допомога при подряпинах, саднах, порізах, артеріальній та венозній кровотечах, термічних та хімічних опіках тощо; орієнтація у просторі й передача координат місцезнаходження тощо.

Благодійним фондом «Право на захист» був створений чат-бот «Юридичний порадник для ВПО» (<https://chatbot.r2p.org.ua/>, доступний у Viber, Telegram та Facebook) - це цілодобова безоплатна допомога для українців, які постраждали від війни, з трудових питань та ФОП; з питань оформлення, обміну та відновлення паспортів, карток платника податків, довідки про взяття на облік ВПО; пенсій та соціальної допомоги в умовах воєнного стану; укладення та розірвання шлюбу, прийому у дитсадок чи поновлення навчання у школі; варіантів помешкання та допомоги з поселенням.

Створюються і регіональні чат-боти, наприклад, @tviyDimKharkivBot (Харків — твій дім) - офіційний чат-бот Харківської міської ради, який дозволяє отримати інформацію про пошкодження помешкання у місті.

Серед судів чат-боти мають Окружний адміністративний суд м. Києва на базі Messenger і Telegram, до функцій якого належить розрахунок судового збору, формування квитанції на оплату збору, допомога в підготовці заяв тощо; Одеський апеляційний адміністративний суд як окремий канал комунікації, Сьомий апеляційний адміністративний суд у м. Вінниці на базі Telegram, який в автоматичному режимі надає відповіді на запитання і запити громадян про контактні дані суду, порядок подачі апеляційної скарги, дату та час слухання справи, банківські реквізити для сплати судового збору тощо [216].

В умовах надзвичайних станів, пандемії COVID-19, воєнного стану, збройної агресії рф, пряму загрозу безпеці, життю людей створює дезінформація.

Кембриджський словник визначає дезінформацію як «неправдиву інформацію, яка поширюється з метою введення в оману людей». У Спільній декларації про свободу вираження думки, «фейкові новини», дезінформацію і пропаганду представники ООН, ОБСЄ та інших організацій зазначили, що найчастіше дезінформація спрямована на обман людей і перешкоджання знати, отримувати, шукати, поширювати інформацію [29]. Спеціальний доповідач ООН із заохочення і захисту права на свободу думки і її вільне вираження А. Хан у доповіді 13 квітня 2021 року наводить узагальнююче поняття дезінформації як «брехливої інформації, навмисне поширюваної з метою заподіяння серйозної соціальної шкоди» [64]. Єврокомісія визначає дезінформацію як неправдиву або таку, що вводить в оману, інформацію, що піддається перевірці, яка загалом створюється, представляється та поширюється з метою отримання економічної вигоди чи навмисного обману громадськості та може завдати суспільної шкоди [36]. Комісія з широкосмугового зв'язку в інтересах сталого розвитку розглядає дезінформацію як «хибний контент або контент, що вводить в оману, здатний викликати наслідки, незалежно від намірів чи поведінки, що лежать у його основі, у якому створюються і поширюються повідомлення» [2].

Найпоширенішою схемою дезінформування є фейки (англ. «fake» – фальшивка) – перекручені новини, події чи журналістські матеріали, замасковані під новини, які переважно поширюють через мас-медіа та соціальні мережі у формі постів, фото-світлин, оброблених в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію, відеоматеріалів, що містять підтвердження псевдофактів, з метою введення в оману, посіяння сумнівів, паніки.

Різновидом фейкової інформації є дїпфейк (англ. «deep» – глибокий і «fake» – фальшивка) – надзвичайно реалістичні відео- чи аудіозаписи, створені за допомогою штучного інтелекту, в яких заміна візуального і звукового контенту може створити ілюзію реальності, приписавши людям не їх слова тощо. Особливу небезпеку несуть дезінформаційні повідомлення з наративами, вигідними росії,

наприклад, інформаційний ресурс «Страна.ua» і телеканал «Наш» періодично поширюють маніпулятивну, спотворену або неправдиву інформацію з метою дискредитації України [119].

Найбільш поширеними способами розповсюдження фейків та діпфейків є телебачення та мережа Інтернет, соціальні мережі, які є найпопулярнішими способами отримання інформації, в яких відсутній редакційний контроль, будь-який користувач може створити і поширити інформацію швидко і безкоштовно. Так, за даними щорічного опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.», 52% українців використовують телебачення для отримання новин і 41% довіряє йому; 62% - отримують інформацію із соціальних мереж, 48% — з сайтів новин [254].

Експерти вказують, що аналізувати дезінформацію треба за критеріями, подібними критеріям аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН, який виділяє такі критерії: контекст, оратор, наміри, зміст та форма, ступінь публічності, ймовірність реалізації заклику до ворожнечі. Враховувати треба також і позицію ЄСПЛ щодо необхідності врахування під час оцінки органами влади висловлювань фактору соціальних та політичних обставин, за яких було вжито певні висловлювання (справа Дмитриєвський (Dmitriyevskiy) проти Росії [10]).

Відносно «відкритих даних». Можна навести приклад Державного земельного кадастру. Так, згідно абз. 2 ч. 1 статті 1, статті 2 ЗУ «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI [159] державний земельний кадастр як «єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами, про меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж» ведеться «з метою

інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб при регулюванні земельних відносин; управлінні земельними ресурсами; організації раціонального використання та охорони земель; здійсненні землеустрою; проведенні оцінки землі; формуванні та веденні містобудівного кадастру, кадастрів інших природних ресурсів; справлянні плати за землю». Ч. 1 статті 36 передбачає оприлюднення всіх відомостей Державного земельного кадастру, картографічної основи, індексних кадастрових карт (планів) на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, при цьому має забезпечуватися можливість анонімного безоплатного цілодобового без обмежень перегляду, копіювання та роздрукування інформації юридичними та фізичними особами через створені сервіси пошуку даних, перегляду (візуалізації) даних, аналітичні сервіси та сервіси для вивантаження даних та інтерфейси прикладного програмування для доступу до даних без права їх редагування (ч.3). Стаття 38 Закону визначає, що відомості кадастру є відкритими та загальнодоступними, крім випадків, передбачених цим Законом, та надаються у формі витягів, довідок, що містять узагальнену інформацію про землі (території), викопіювань з картографічної основи кадастру, кадастрової карти (плану); копій документів, що створюються під час ведення кадастру.

Аналогічно п. 3 ч. 1 статті 15 ЗУ «Про управління відходами» [184] встановлює, що громадяни України, іноземці та особи без громадянства у сфері управління відходами мають право на «одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про плани і програми управління відходами» і п. 15 ч. 1 статті 21 обов'язок повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління відходами надавати публічний доступ до узагальнених даних у сфері управління відходами та інформувати громадськість про управління відходами.

Одним з головних викликів сьогодення стала пандемія COVID-19, яка може бути підставою для введення надзвичайного стану. Прагнення унеможливити розповсюдження паніки серед населення одночасно породжує необхідність більш жорсткого обмеження розповсюдження неправдивої або неперевіреної інформації критику на офіційну відповідь на місцевому або національному рівні стосовно кризових явищ, які мають місце навколо. ЄСПЛ, розглядаючи журналістів, неурядових організацій як осіб, що несуть відповідальність за надання інформації (справи *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* 2016 р., *Radio France and Others v. France*» 2004 р.), покладає на них відповідальність за публікацію інформації, яка не була належним чином перевірена (справа *Sallusti v. Italy* 2013 р.), не обмежуючи їхньої свободи вираження поглядів із боку приватних осіб та інституцій, на захист якої спрямовані зокрема внутрішні статuti журналістів (справи *Fuentes Bobo v. Spain* 2000 р., *Dink v. Turkey* 2010 р.).

В цьому контексті А. Мельник наголошує, що свобода вираження поглядів включає в себе «право кожного не тільки одержувати і передавати інформацію, а й здійснювати аналіз та тлумачення цієї інформації» [116], а О. Нестеренко зазначає, що свобода вираження поглядів охоплює свободу інформації та право на доступ до інформації [128, с. 148].

Документ міжнародної неурядової організації «Amnesty International» POL 30/1967/2020 «Відповіді на COVID-19 і зобов'язання держав щодо прав людини: попередні спостереження» від 12 березня 2020 р. передбачає обов'язок держав забезпечити всім постраждалим особам і спільнотам доступ до чіткої, зрозумілої, своєчасної та змістовної інформації щодо природи та масштабів загрози здоров'ю; можливого застосування заходів зі зменшення ризиків; можливих наслідків і заходів з реагування на пандемію, що тривають. Якщо реакція держави на коронавірусну хворобу базується на обмеженні доступу до інформації, недостатній прозорості та цензурі, то влада ризикує підірвати право людини на

пошук, отримання й розповсюдження інформації та ідей будь-якого виду, а також право на доступ до інформації про здоров'я.

У цьому аспекті можна критично оцінити діяльність українських органів влади в умовах пандемії. Карантин було скасовано в Україні з 1 липня 2023 року, але засоби масової інформації «оминали» тематику карантину, необхідності виконання карантинних вимог та вакцинації з часу повномасштабного вторгнення; «неактуальною» стала вимога відсторонення від роботи невакцинованих працівників, переповненості лікарень та ін.

В умовах надзвичайного та воєнного станів особливо значення набуває необхідність охорони такого виду інформації з обмеженим доступом як критична технологічна інформація, визначення якої міститься в статті 19-1 ЗУ «Про інформацію» («дані, що обробляються (приймаються, передаються, зберігаються) в системах управління технологічними процесами об'єктів критичної інфраструктури»). Аналогічне поняття міститься і у п. 10 статті 1 ЗУ «Про критичну інфраструктуру» [170]. Порядок доступу та надання інформації з Реєстру об'єктів критичної інфраструктури визначається Порядком ведення Реєстру об'єктів критичної інфраструктури, включення таких об'єктів до Реєстру, доступу та надання інформації з нього, затвердженим Постановою КМУ від 28 квітня 2023 р. № 415. Пункт 14 Порядку визначає, що «уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України забезпечує цілодобовий доступ до відкритої інформації на своєму офіційному веб-сайті».

Постановою від 14.02.2023 р. № 253 НКРЕКП замінила підпункт 6 пункту 1 постанови від 26.03.2022 року № 349 новими підпунктами 6 – 8, зокрема, зобов'язала операторів системи передачі та систем розподілу розміщувати «на власному офіційному вебсайті в мережі Інтернет інформації про час початку та закінчення перерви електроживлення об'єкта споживача із зазначенням назв населених пунктів, вулиць, будинків, корпусів тощо та назв перерв (планова, аварійна, застосування графіків обмеження споживачів) та актуалізацію зазначеної

інформації кожні 60 хвилин; ... актуальних графіків погодинного відключення об'єктів споживачів із зазначенням черг, годин відсутності електроживлення, назв населених пунктів, вулиць, будинків, корпусів тощо, що включені до кожної із черг; адресне повідомлення споживачів, які попередньо пройшли авторизацію на відповідних електронних сервісах, за їх запитом про актуальну інформацію щодо часу початку та очікуваного закінчення відповідної перерви в електроживленні, причини перерви електроживлення тощо через власні офіційні вебсайти в мережі Інтернет, а також за допомогою засобів зв'язку, електронних сервісів, месенджерів тощо» [158].

Висновки до Розділу 2

1. Право на доступ до інформації треба розглядати як складову права на інформацію та окреме право людини, що включає в себе гарантовану можливість вільно шукати, збирати інформацію у будь-який не заборонений законодавством спосіб, одержувати від інших суб'єктів інформацію, що отримана / створена ними в процесі реалізації передбачених законом повноважень та/або знаходиться у їх володінні, та зберігати її з можливістю використання її в подальшому.

2. Здійснення права на доступ до інформації включає можливість отримання (одержання) інформації особою: 1) з «відкритих даних»; 2) щодо себе; 3) щодо інших осіб чи фактів, що не стосуються особи, але на отримання яких вона має законне право.

3. Право на звернення та право на доступ до публічної інформації тісно пов'язані між собою, але між зверненням і запитом є відмінності, зокрема, в порядку оформлення, процедурі реєстрації та обліку, порядку отримання інформації.

4. В сучасних умовах соціальні мережі, є не тільки засобом комунікації, а й формою здійснення права на доступ до інформації, зокрема до офіційної, публічної інформації, способом поширення, використання та обміну інформаційними ресурсами з метою впливу на суспільну думку, процес прийняття важливих суспільно значущих рішень.

5. Цифрові платформи (багатопрфільні онлайн-сервіси) є програмними / програмно-технічними засобами, сукупністю інформаційних технологій та / або інформаційних систем, що забезпечують доступ до цифрового середовища та розміщеної в ньому інформації, можливість спільного використання їх активів через мережу Інтернет одночасно необмеженою кількістю осіб. Оператор платформи надає всім зацікавленим особам послуги онлайн комунікації, застосовуючи ранжування або індексацію контенту, товарів або послуг, пропонованих або надаваних онлайн третіми особами; або об'єднання декількох осіб з метою обміну контентом, послугами.

6. Чат-бот є програмним інструментом з визначеним контентом, що виконує функцію співрозмовника або віртуального помічника та імітує спілкування з живою людиною, надсилаючи автоматичні відповіді користувачам у соцмережах, месенджерах та на відповідних сайтах.

7. Одним із способів поширення дезінформації в умовах воєнного стану є розповсюдження фейків (перекручених новин, сфабрикованих журналістських матеріалів, замаскованих під новини, статті, аналітику тощо, які переважно поширюються через медіа та соціальні мережі у формі постів (зазвичай, від імені очевидців певної події), фото (світлин, що були оброблені в графічних редакторах таким чином, щоб викривити інформацію), відеоматеріалів, що містять підтвердження псевдофактів, з метою введення в оману, посіяння сумнівів, паніки) та дїпфейк як їх різновиду (реалістичних відео- чи аудіозаписів, створених за допомогою штучного інтелекту, в яких замінений візуальний і звуковий контент створює ілюзію реальності).

8. Дезінформацію пропонується оцінювати за аналогією з критеріями аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН 2012 року, зокрема, за контекстом, суб'єктом, який поширює дезінформацію, наміри поширення, зміст, форма, ступінь публічності та соціальних і політичних обставин, за яких було вжито такі висловлювання, ймовірність реалізації заклику до виправдовування, підтримки агресії, дії агресора тощо.

9. Щодо відповідності положень національного законодавства про доступ до інформації міжнародним стандартам, встановлена, по-перше, відповідність статті 15 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» статті 10 Конвенції про доступ до офіційних документів 2009 р., ратифікованої Україною у 2020 р. щодо обов'язку оприлюднення певних видів інформації, але невідповідність частини 5 статті 19 вказаного Закону положенням статті 4 Конвенції щодо права сторони «надати заявникам право залишатися анонімними, окрім випадків, коли розкриття особи є необхідним для опрацювання запиту». По-друге, відповідність частини 2, 4 статті 13 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», стаття 25-1 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» принципам доступу до екологічної інформації Орхуської конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р., за якою екологічну інформацію можна отримати без обґрунтування інтересу до неї, у формі, у якій вона запитується, і якнайшвидше, але не пізніше чотирьох тижнів; у разі виникнення загрози навколишньому природному середовищу чи здоров'ю людей внаслідок його діяльності чи природних явищ необхідно негайно поширювати всю інформацію, яка може дати можливість громадськості вжити заходів щодо запобігання чи зменшення шкоди.

РОЗДІЛ 3. ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

3.1. Обмеження здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів

Запровадження певних обмежень прав людини в умовах воєнного стану, з одного боку, першочергово зумовлено необхідністю швидкого здійснення відновлення порушених прав і інтересів держави, зокрема, територіальної цілісності, суверенітету держави, засад конституційного ладу, з іншого – може викликати непропорційне втручання в реалізацію конституційних прав та свобод людини і громадянина.

В умовах ведення проти України гібридної війни, повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну особливого значення набуває ефективна реалізація інформаційних прав, зокрема доступу до Інтернету і цифрових технологій, надійної комунікації, що може істотно вплинути на хід бойових дій, не тільки згуртовуючи і мотивуючи, а й сприяючи виявленню та знищенню сил супротивника, фіксації військових злочинів. Отже значення відповідності обмежень інформаційних прав людини принципам верховенства права в умовах воєнного стану не може ні ігноруватися, ні применшуватися.

В умовах режиму воєнного чи надзвичайного стану особливої актуальності набуває регулювання порядку доступу до публічної інформації, що спрямовано на охорону та захист життя та здоров'я людини, оскільки завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації, небезпечні умови перебування на відповідній території сприяє своєчасній евакуації населення, запобіганню гуманітарної катастрофи, вчиненню злочинів проти людяності, геноциду тощо, а також й забезпеченню національної безпеки.

Загальна декларація прав людини ООН 1948 року передбачає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (частина 2 статті 29) [78].

Пункт 3 статті 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. зазначає, що «права не можуть бути об'єктом жодних обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших, і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті»; аналогічно стаття 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. передбачає, що «держава може впроваджувати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише на стільки, на скільки це відповідає природі вказаних прав, і суто з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві».

У Сіракузьких принципах тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1984 р.) міститься ряд посилань на можливі межі обмежень. Наприклад, у ст. 6 документа сказано, що «ніякі обмеження нічого не повинні застосовуватися з іншою метою, ніж тією, для якої вони введені» [207], тобто межею обмежень виступає поставлена перед самими обмеженнями мета. У переліку інших меж вказується сумісність обмеження з іншими правами, питання національної безпеки.

Статтею 24 Документа Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ 1990 р. також передбачено, що «обмеження повинні мати характер винятків. Держави-учасниці повинні забезпечувати, щоб цими обмеженнями не зловживали та використовували не довільно, а лише для ефективного здійснення цих прав. Будь-яке обмеження прав і свобод у

демократичному суспільстві повинно бути суворо пропорційним щодо призначення цього закону».

Стаття 15 «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» Європейської конвенції з захисту прав і основоположних свобод 1950 року визначає, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірنا Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом».

ЄСПЛ у своїх роз'ясненнях щодо застосування статті 15 вказує, що належна увага приділяється таким факторам, як: 1) характер прав, що постраждали у зв'язку з відступом від зобов'язань; 2) обставини, що призводять до виникнення надзвичайної ситуації, 3) тривалість такої ситуації; 4) чи є поточне законодавство достатнім, щоб впоратись із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою; 5) чи є заходи виправданою реакцією на надзвичайну ситуацію; 6) чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані; 7) чи було передбачено гарантії проти зловживань (справа Бранніган і Макбрайд (Brannigan and McBride) проти Сполученого Королівства 1993 року [9], справа А. та інші (A. and Others) проти Сполученого Королівства 2009 р. [7]).

До того ж, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., які зокрема передбачають обов'язок держав, по-перше, негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цих актах, за допомогою Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Генерального секретаря Ради Європи про положення, від яких вони відступили, та про причини, що спонукали до такого рішення; по-друге, повідомлення через того ж посередника про ту дату, коли буде припинено такий відступ. Разом із тим, вимога про повідомлення про введення надзвичайного чи воєнного стану, на відміну від вимоги про його офіційне

оголошення, не є необхідною умовою для обґрунтування запровадження заходів надзвичайного характеру.

Також необхідно вказати статтю 17 Конвенції «Заборона зловживання правами», яка поширюється на всі випадки, коли державі дозволяється вдатись до дій, спрямованих на скасування прав чи свобод, визнаних Конвенцією, і метою якої є запобігання тому, щоб викладені в ЄКПЛ принципи могли сприяти заявникові в його діяльності, яка насправді спрямована на знищення саме цих принципів. У справі Лоулес (Lawless) проти Ірландії (рішення від 1 липня 1961 року) [15] Суд встановив чіткий зв'язок між статтею 17 та іншими статтями: «Зважаючи на те, що, на думку Суду, стаття 17, яка звернена як до груп осіб, так і до окремих осіб, має на меті унеможливити використання одного із прав Конвенції з тим, щоб надавати можливість займатись діяльністю або вдаватись до дій, які передбачають знищення прав і свобод, визначених Конвенцією; відповідно, ніхто не повинен бути наділений перевагами у використанні положень Конвенції з тим, щоб вдаватись до дій, спрямованих на знищення визначених у ній прав і свобод; ця стаття, яка вміщує заборону, не може витлумачуватись у протилежному сенсі як така, що позбавляє фізичну особу основних індивідуальних прав ...».

Як наголосив Суд, «поза всяким сумнівом, будь-яке висловлювання, що спрямоване проти основоположних цінностей Конвенції, статтею 17 позбавляється захисту, який пропонує стаття 10» (рішення у справі Сьоро проти Франції від 18 травня 2004 року) [18].

ЄСПЛ також керується тим, що, хоча свобода вираження думок може бути предметом винятків, «вони (думки) мають тлумачитися вузько» і «необхідність будь-яких обмежень має бути підтверджена переконливими доказами» (рішення у справі Observer і Guardian проти Сполученого Королівства від 26 листопада 1991 року) [16], держави мають вузькі межі оцінювання відповідно до ч. 2 статті 10 Конвенції для обмежень, які накладаються на політичні промови або на дискусії з

питань, які представляють інтерес громадськості (рішення у справі фон Ганновер (von Hannover) проти Німеччини від 24 червня 2004 року) [13].

Єдине обмеження щодо змісту, до якого вдався ЄСПЛ, стосується поширення ідей, що пропагандують расистську та нацистську ідеологію, підбурюють до ненависті та расової дискримінації. Так, на підставі статті 17 Європейська комісія вирішила, що свобода вираження поглядів не повинна використовуватися для того, щоб зменшувати права й свободи, гарантовані Конвенцією. У справі Фредрік Ней та Петер Сунде Колмісоппі (Fredrik Neij and Peter Sunde Kolmisoppi) проти Швеції 2012 р. [12] Суд вказує, що держава має забезпечити баланс між правом на свободу вираження та обґрунтованим втручанням держави з метою запобігання злочинам та для забезпечення інших інтересів суспільства (справа Önerüldiz проти Туреччини 1999 р. [17]), хоча межа дискреційності при оцінці необхідності такого втручання є доволі широкою (справа Ешбі Дональд та інші (Ashby Donald and Others) проти Франції 2008 р. [8]).

Загалом ЄСПЛ вказує, що під категорією «обмеження», зафіксованою у п. 2 ст. 11 Конвенції необхідно розуміти заходи, які застосовуються як до, так і під час зібрання, а також заходи покарання, що реалізуються після зібрання (рішення у справі Езелін (Ezelin) проти Франції [11]).

Зазначимо, що вперше на законодавчому рівні право введення обмежувальних заходів у надзвичайних ситуаціях закріплювалося в Конституції США 1787 року, згідно до ч. 2 статті 9 якої «права людей, встановлені Habeas Corpus Act не можуть бути обмежені чи порушені державою, за винятком випадків, коли це вимагається громадською безпекою в результаті вторгнення чи повстання» [22]. Перша ж реалізація зазначених положень у 1863 році спричинила виникнення конфлікту інтересів між Президентом США Абрахамом Лінкольном, за яким закріплювалось право обмежувати права людини у сфері судового захисту, згідно з яким особи, заарештовані цивільними чи військовими органами під час застосування Акта про обмеження дії Habeas Corpus, вважались такими, що

утримуються під владою Президента, та Конгресом, який залишав за собою виняткове право призупиняти дію окремих положень Habeas Corpus, що було підтримано Верховним судом (справа «Ex parte Merryman») [209, с. 69]. Неоднозначною була і судова практика. Так, у справі «Ex parte Milligan» (четверо чоловіків були засуджені за змову проти влади, допомозі противнику, підготовку заколоту) Верховний суд США дійшов висновку, що військовий суд не мав права виносити рішення щодо цивільних, якщо існували дійсні цивільні суди з юрисдикцією на тій же території; в той же час у справі «Ex parte Vallandigham» він відмовився визнавати свою юрисдикцію щодо рішень, винесених мілітарними судами. Щонайбільше, наголошувалось, що за умови відсутності на території безпосередніх бойових дій та продовження діяльності органів цивільного управління правовий режим воєнного стану виключається [118, с. 51].

На сьогоднішній день в майже усіх національних законодавствах передбачається можливість обмеження прав людини в умовах надзвичайного чи воєнного станів.

Так, наприклад, в Республіці Польща відповідно до закону, на території, де введено надзвичайний стан, усі фізичні особи, які там проживають або перебувають, навіть тимчасово, юридичні особи та організаційні підрозділи без статусу юридичної особи, які мають юридичну адресу або діють на території, на яку поширюється дія надзвичайного стану, підлягають обмеженню прав і свобод. Види обмежень свобод і прав людини, зазначені в нормативно-правових актах мають відповідати характеру та інтенсивності загроз, що стали підставою для введення надзвичайного стану, забезпечувати ефективне відновлення нормального функціонування держави [26].

Стаття 64 Конституції України визначає перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану задля захисту національної безпеки та територіальної цілісності України, до переліку яких відноситься і право на доступ до інформації. Це положення кореспондується з частиною 3 статті 34

Конституції України, частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

У пункті 4 мотивувальної частини Рішення від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 КСУ наголосив, що верховенство права необхідно розуміти, зокрема, як «механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади). З позиції Суду (Рішення у справі про постійне користування земельними ділянками від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005) [196] обмеженням прав і свобод є звуження їх змісту, тобто умов і засобів, що становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку, та обсягу – сутнісної властивості, вираженої кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним (п.п. 5.2 мотивувальної частини). У Рішенні від 29 червня 2010 року №17-рп/2010 [195] Конституційний Суд України зазначив, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями» (п.п. 3.1 мотивувальної частини).

Федеральний конституційний суд Німеччини наголошує на необхідності дотримання при обмеженні прав та свобод принципу пропорційності, що полягає у забороні надмірного впливу, вимагає, щоб таке втручання переслідувало легітимну мету, тобто мати конституційно-правові підстави, і виступало відповідним (таким, що слугує досягненню мети), необхідним (потрібним (найм'якший засіб)) і пропорційним засобом досягнення цієї мети (балансування тягаря втручання та переслідуваної мети). Вимога пропорційності вимагає, щоб тягар втручання в загальний баланс не був непропорційним до ваги причин, що виправдовують його [4].

В доктрині можна зустріти різні визначення поняття «обмеження прав людини». Зокрема, М. Савчин вважає, що обмеження прав людини полягають у

забезпеченні легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага, яке зокрема може бути наслідком нормотворчої діяльності міжнародних чи державних органів [203, с. 151]; аналогічно О. Косілова вважає, що сутність обмежень прав людини полягає у забезпеченні легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага [99, с. 32]. Ю. Римаренко під обмеженням прав людини вбачає діяльність владних суб'єктів, компетентних державних органів, по встановленню меж (обмежень) щодо здійснення прав людини [193]. Л. Васечко відмежовує це поняття від терміну «порушення прав людини» і пропонує його розуміти як «...звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод» [48, с. 4]. Аналогічно Х. Маркович розглядає обмеження основних прав і свобод людини як «правомірні, цілеспрямовані применшення потенційних можливостей особи, які мають законний, тимчасовий, суспільно необхідний характер», що не є їх порушенням [114, с. 98]. Ю. Фігель ж вважає, що обмеження прав людини - це «...заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права» [227, с. 223], хоча, як представляється, таке їх розуміння є доцільним лише в контексте обмежень позитивних прав, оскільки «заборона» представляє саме модель активної поведінки. Що стосується обмеження негативних прав, то треба погодитися з О. Тихомировим, що їх можна інтерпретувати як «збільшення можливостей щодо зовнішнього втручання з боку держави, що здійснюється не заборонами, спрямованими на встановлення рамок поведінки носія права, а розширенням повноважень, збільшенням кількості суб'єктів, уповноважених законом здійснювати діяльність, яка обмежує такі права людини» [221, с. 65].

Хоча можна зустріти і інші підходи до розуміння цього поняття. Так, Д. Гриньо пропонує «обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану розуміти як законне право на застосування публічними органами влади чітко

обраного державою примусу у реалізації прав і свобод людини за встановленим законом правовим регулюванням з легітимною метою та дотриманням пропорційності в період дії воєнного стану, за винятком державного примусу до прав і свобод, передбачених ст. 64 Конституції України» [62, с. 48].

До того ж треба відокремлювати обмеження прав людини від визначення юридичних меж певного права людини, що є ширшим поняттям і визначається такими чинниками, як «інтереси (потреби) людини, збалансовані з потребами суспільства; мораль, що домінує у відповідному суспільстві в певний час; мета певного права людини та відповідність їй правореалізаційної, правозабезпечувальної та правообмежувальної діяльності держави» [73, с. 13; 248, с. 40].

Щодо критеріїв легітимності встановлення обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод Конституційний Суд України повністю імплементував правові позиції ЄСПЛ, який одним з основних засобів забезпечення правомірності відносин «людина – держава», як зазначає професор П. Рабінович, вважає «перевірку та забезпечення справедливої збалансованості інтересів людини з інтересами (потребами) суспільства [190]. В тому числі, як наголошує Суд у справі *Young, James та Webster* проти Сполученого Королівства від 13 серпня 1981 року [214], якщо права і свободи інших осіб самі належать до тих, що гарантуються Конвенцією або протоколами до неї, тоді слід визнати, що необхідність забезпечення їх захисту може спонукати державу до обмеження інших прав і свобод, які так само закріплені в Конвенції. Саме такий пошук балансу між основними правами кожної людини виступає основною засадою демократичного суспільства.

Так, у Рішеннях від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 КСУ зазначив, що встановлення обмежень можливо відповідно до таких критеріїв: «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися

виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права».

До цього ж у Рішенні № 1-р(II)/2022 від 6 квітня 2022 року КСУ підкреслює, що «співвідношення між поставленою метою та засобами її досягнення має відповідати вимогам принципу домірності, який забезпечує справедливий баланс між вимогами захисту загального інтересу та потребою забезпечити індивідуальні права особи, відповідно до якого цілі обмежень прав людини мають бути істотними, а засоби їх досягнення - обґрунтованими та мінімально обтяжливими для осіб, чії права обмежено» [194].

У справі, що стосувалась введення карантинних обмежень у зв'язку з Covid-19, Куїмов (Kuimov) проти Російської Федерації 2009 р. ЄСПЛ вказав, що обмеження повинне бути «тимчасовим заходом, який необхідно припинити відразу після того, як це дозволять обставини», «суворі та постійні обмеження ..., які діють протягом тривалого часу, ймовірно, будуть непропорційними законним цілям, що переслідуються» (п. 96) [14], що можна тлумачити як формування однакового підходу до оцінювання прийнятності обмежень незалежно від конкретного права або свободи людини.

В доктрині на підставі аналізу законодавства виділяють певні правомірні обмеження. Так, І. Проць виділяє чотири категорії правомірних обмежень прав і свобод людини: обмеження прав і свобод у межах кримінального процесу; у виборчому процесі (наприклад, відсутність права голосу у недієздатних громадян); обмеження основних прав і свобод, що зумовлені спеціальним правовим статусом особи (наприклад, задля попередження «конфлікту інтересів»

при здійсненні повноважень посадовими та службовими особами), та обмеження прав і свобод в умовах особливих правових режимів. Такі обмеження допускається «в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя» [186, с. 381].

В свою чергу, С. Кузніченко виділяє два види правомірних обмежень прав людини: 1) обмеження прав людини, що стосуються значної кількості прав та свобод і застосовуються за особливих умов надзвичайного, воєнного стану; при цьому введення такого стану не призводить автоматично до таких обмежень, а навпаки висуває підвищені вимоги для останніх. Відповідно на такі обмеження поширюються загальні вимоги щодо заборони втручатися у сферу дії абсолютних прав; неможливості посягання на сутнісний зміст самого права та застосування трискладового тесту перевірки правомірності з обмеження прав і свобод; 2) обмеження окремих прав людини, що передбачаються Конституцією України чи окремими нормативно-правовими актами [105, с. 35, 36].

І. Ліщина до допустимих обмежень прав людини відносить: 1) обмеження, зумовлені рівнем економічного, соціального, духовного і культурного розвитку суспільства; 2) обмеження, пов'язані з економічними, фізичними та іншими особливостями конкретного суб'єкта прав; 3) обмеження, що випливають з формули «права людини обмежують права іншого власника прав»; 4) постійні чи тимчасові обмеження, що вводяться державою.

До того ж, як зазначає Ю. Фігель, треба розрізняти безпосередньо обмеження прав (як позбавлення власників частини прав або частини певного права) та обмеження у здійсненні прав (як повна або часткова неможливість

реалізації певних прав при збереженні усього обсягу прав(а) у носія прав(а)). Останні як раз можуть бути вимушеним, застосовуватися залежно від зовнішніх, здебільшого непередбачуваних, обставин, незалежних від волі окремого індивіда, бути наслідком введення надзвичайного чи воєнного стану [228, с. 359].

Інтерес представляє також пропозиція О. Тихомирова щодо виділення трьох «форматів» визначення обмежень у контексті положень основних міжнародних документів з прав людини: обмеження прав, що використовується всіма міжнародними актами з прав людини; відступ держав від зобов'язань та призупинення гарантій, що є схожими за способом і підставами встановлення обмежень прав людини, які передбачені для надзвичайних умов і переслідують мету збереження життя нації [220, с. 36]. До цього ж обмеження можуть мати, по-перше, потенційний характер, що виходить із змісту окремих прав за наявності підстав можливе застосування у звичайних умовах, визначених міжнародними актами з прав людини, по-друге, характер окремих обмежень, зумовлених наявними надзвичайними ситуаціями [221, с. 65].

А. Моца, В. Моца наголошують, що вдосконалення механізму охорони прав людини має ґрунтуватись, зокрема, на зниженні формалізованості процедур розгляду скарг, наданих громадянами щодо порушення їх прав і свобод, обмеження яких є неможливим навіть в умовах воєнного стану; підвищенні ефективності безоплатного надання допомоги, включаючи інформаційно-роз'яснювальних послуг [124, с. 288].

Не можна не погодитися з позицією судді КСУ В. Лемака, що міститься у збіжній окремій думці до Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою С.О. Поліщука, щодо бачення правозастосовної практики з цього питання, неприпустимості протиставлення «публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи». Суддя наголошує, що «під час війни найбільше має виявлятися сприйняття публічного інтересу

(наприклад, національна безпека), в якому акумулюються індивідуальні права і свободи людини», «обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму – воєнного стану – підстави для його виправдання є іншими ніж у мирний час» [132]. Публічний інтерес в такому контексті С. Онопрієнко розуміє як «сукупність цілей, прагнень, потреб, які виникають у фізичних та юридичних осіб у процесі їх діяльності (життєдіяльності), задоволення яких потребує здійснення суб'єктами публічного адміністрування юридично значущих дій». [136, с. 188].

Тобто в умовах воєнного стану на державу покладається посилений тягар встановлення раціонального зв'язку між встановленими обмеженнями прав і свобод людини та зусиллями держави щодо збереження і підвищення обороноздатності [43, с. 16]. Ті обмеження, що вводяться, мають бути пропорційними ситуації, яка має наслідком такі обмеження, і ліквідуватися після нормалізації обстановки і зміни причин, що їх викликали [125, с. 21]. До цього ж встановлені обмеження прав і свобод громадян не повинні перевищувати міру, необхідну для забезпечення національної безпеки, держава зобов'язана одночасно вживати спеціальних заходів для забезпечення соціального захисту населення, економічної стабільності і безпеки в умовах воєнного стану, та розробляти і впроваджувати стратегії та програми з підвищення обороноздатності та національної безпеки [66, с. 6]. Узагальнюючи, В. Панасюк, Ю. Поліюк, Л. Бут, І. Животовська, Р. Синицин зазначають, що оскільки «запровадження особливого правового режиму воєнного стану є потенційною загрозою для забезпечення та реалізації конституційних прав людини», «усі вищезазначені заходи мають здійснюватися відповідно до чинного законодавства та не можуть істотно обмежувати основні права людини. Крім того, при запровадженні обмежень необхідно звертати увагу на їх пропорційність цілям, заради яких вони запроваджуються» [33, с.77, 78]

Законом України «Про інформацію» межі права на інформацію юридично окреслюється через передбачення необхідності балансу в процесі реалізації цього права з правами і законними інтересами інших осіб; встановлення правомірних способів інформаційної діяльності; визначення можливостей вільного доступу до загальнодоступної інформації та встановлення режиму інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан передбачає, зокрема, тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Статтею 8 «Заходи правового режиму воєнного стану» цього Закону військовому командуванню та військовим адміністраціям (у разі їх утворення) надається повноваження запроваджувати низку заходів в межах допустимих тимчасових обмежень прав людини, зокрема інформаційних прав, закріплених ст. 31, 32, 34 Конституції України. Серед цих заходів є такі, що можуть обмежувати право людини на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань шляхом звуження можливостей і здійснення додаткового контролю інформаційної діяльності, а саме: упорядкування інформаційної діяльності різних суб'єктів відповідно до умов воєнного часу, зокрема щодо використання їх матеріально-технічних можливостей (місцевих радіостанцій, телевізійних центрів, друкарень) для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи, а також можливість заборони передавання інформації через комп'ютерні мережі та використання приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування (п. 12 ч. 1).

Як вже зазначалось, вперше воєнний стан було введено Указом Президента України № 393/2018 від 26.11.2018 року [154] з 26 листопада 2018 року до 26 грудня 2018 року «в Вінницькій, Луганській, Миколаївській, Одеській,

Сумській, Харківській, Чернігівській, а також Донецькій, Запорізькій, Херсонській областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії». Указ, хоча і передбачав, що «можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 45 Конституції України», але суттєвих обмежень прав людини не спричинив, йшлося переважно про можливість проведення часткової мобілізації при подальшій ескалації Росією збройної агресії проти України.

Аналогічно Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом № 2102-ІХ від 24.02.2022 р., передбачається можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених «статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно на період дії воєнного стану в Україні були встановлені обмеження в т.ч. і щодо реалізації права на інформацію.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року містить положення, що в Україні встановлено та діє презумпція відкритості інформації, тобто публічна інформація, яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, є відкритою, крім випадків, встановлених законом, коли доступ до інформації може бути обмежено шляхом її віднесення до публічної інформації з обмеженим доступом (ст.2).

Стаття 22 Закону «Про доступ до публічної інформації» передбачає, що запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення у разі настання обставин непереборної сили, визначення яких немає, за аналогією закону часто застосовують визначення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), яке сформовано у ч. 2 статті 14¹ Закону «Про торгово-промислові палати в

Україні» від 02.12.1997 р. №671/97-ВР, як надзвичайних та невідворотніх обставин, «що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо».

У рішенні від 15.07.2022 р. у справі № 380/7479/22 Львівський окружний адміністративний суд [198] зазначає, що «обставинами непереборної сили є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, зокрема: загроза війни, збройний конфлікт, ворожі атаки, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, введення комендантської години».

Х. Буртник [47, с. 23] вказує, що для цілей Закону «Про доступ до публічної інформації» обставинами непереборної сили можна вважати ті невідворотні та

надзвичайні обставини, що спричиняють технічну чи організаційну неспроможність надати запитувану публічну інформацію (знищення приміщення розпорядника, обладнання чи документів, які містять запитувану інформацію; мобілізація працівників, які відповідають за розгляд запитів на публічну інформацію, їх звільнення; відсутність доступу працівників до документів, системи документообігу, Інтернету чи технічного забезпечення; неможливість надати інформацію через здійснення заходів гарантування безпеки працівників розпорядника, наприклад, евакуацію, тимчасове припинення роботи).

Разом із тим, будь-яке обмеження в доступі до інформації має здійснюватися з дотриманням вимог, визначених у ч. 2 ст. 6 вищевказаного Закону: «1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні» [161].

Положення статті 6 Закону відповідають міжнародним та європейським стандартам у сфері доступу до інформації, які також передбачають можливість обмеження права на доступ до публічної інформації, відкритої за своїм характером, зокрема, Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, Рекомендація Ради Європи № R(81)19 про доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні державних органів, Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, Йоганнесбурзькі принципи: національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації; «Принципи законодавства про свободу інформації» тощо. Наприклад, Рекомендація Res (2002)2 Комітету

міністрів РС від 21 лютого 2002 року щодо доступу до офіційних документів передбачають право обмежити право доступу до офіційних документів з дотриманням загальних критеріїв: чітко встановлюватися законом, бути необхідними в умовах демократичного суспільства та пропорційними до мети захисту, зокрема національної безпеки, оборони та міжнародних відносин; громадської безпеки. У доступі до документу може бути відмовлено, якщо розголошення інформації, яка міститься в офіційному документі, завдасть або, ймовірно, завдасть шкоди захищеним інтересам, якщо тільки не переважає суспільний інтерес до розкриття інформації [226, с. 110].

При цьому вказаним вищевказаним Законом не передбачено прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо виконання обов'язків розпорядників з розгляду запитів чи оприлюднення публічної інформації. У зв'язку з цим, при вирішенні питання щодо обмеження чи надання доступу до тієї чи іншої інформації в умовах воєнного стану необхідним є дотримання загального правила, застосовного до всіх випадків обмеження доступу до інформації відповідно до частини 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», – так званого «трискладового тесту»: обмеження доступу до конкретної інформації допускається тільки за умови застосування розпорядником всієї сукупності вимог пунктів 1-3 частини 2 статті 6, тому відсутність позитивного висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав свідчить про те, що обмеження доступу до публічної інформації є необґрунтованим. Порядок застосування «тесту» деталізується Постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України № 10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» [180].

Аналогічна правова позиція викладена у Постанові Верховного Суду від 30.01.2020 р. у справі №806/1959/16 та Постанові Великої Палати Верховного Суду від 10.12.2019 р. у справі №9901/249/19.

В своїх Рекомендаціях щодо реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану Уповноважений з прав людини ВРУ [137] зазначає, що в умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені певні заходи інформаційної безпеки, зокрема:

«- впроваджено контроль за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;

- обмежено інтернет-провайдерами доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України тощо».

Щодо ж застосування «трискладового тесту» Уповноважений з прав людини також наголошує на певних особливостях в умовах воєнного стану. Так, при встановленні інтересу, який підлягатиме захисту, розпорядник повинен виходити з того, що «в умовах війни, звичайні аргументи на користь суспільного інтересу можуть відігравати набагато менш суттєву роль, порівняно з мирним часом», а суспільний інтерес до окремих категорій інформації, ймовірно матиме менше значення, ніж вжиття заходів щодо відсічі збройної агресії ворога, врятування життя населенню, майна. Але це не скасовує обов'язку розпорядника пояснити, в чому полягатиме істотна шкода такому інтересу, які «значні, негативні та, з високою ймовірністю, невідворотні наслідки для захищеного інтересу можуть бути спричинені наданням доступу до запитуваної інформації».

Щодо реалій, експерт у сфері доступу до публічної інформації О. Ващук-Огданська, проаналізувавши 50 рішень адміністративних судів щодо ненадання інформації у час війни, обмеження доступу до інформації, винесених після повномасштабного вторгнення, прийшла до невтішних висновків: лише в одній справі розпорядник інформації спробував застосувати трискладовий тест [102, с. 57].

Тобто, межі дискреції розпорядника є щодо встановлення обмеження в доступі до інформації є значно ширшими і за виняткових обставин, допустиме тимчасове обмеження доступу до таких категорій інформації, які в мирний час не підлягають обмеженню за будь-яких умов.

Наприклад, велика кількість злочинів, скоєних російськими військовими, може свідчити про наявну пряму загрозу життю та здоров'ю населення і відповідно може бути обмежено надання інформації щодо переліку посадових осіб розпорядника, відповідальних за організацію та проведення патріотичних заходів у прифронтових населених пунктах, у зв'язку з високою ймовірністю вчинення відносно них кримінальних правопорушень у випадку загрози окупації.

Ч. 10 статті 9 Закону «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що у період дії воєнного стану органи місцевого самоврядування, військово-цивільні адміністрації та інші можуть не оприлюднювати/оприлюднювати з порушенням строку: «перелік та умови отримання послуг, що надаються цими органами, форми і зразки документів, правила їх заповнення; проєкти нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування, розроблені відповідними розпорядниками; інформацію, яку розпорядники повинні оприлюднювати згідно з Законом «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Законом «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року [155] у пункті 10 статті 2 передбачає, що «у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги пункту 3 частини 1, частини 4 статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». При цьому цікаво, що обов'язок

оприлюднення таких проєктів, передбачений пунктом 2 частини першої статті 15 зберігається.

Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263 [67] надала на період дії воєнного стану міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, право зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є (п.1.4).

В результаті був закритий Єдиний державний веб-портал відкритих даних, доступ до якого було відновлено 01.08.2022 року, але залишився закритим доступ до таких наборів даних: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; Публічна кадастрова карта України; відомості Державного земельного кадастру; Реєстр містобудівних умов та обмежень та інші. В т.ч. в цілях запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу, для забезпечення безпеки щодо цілісності бази даних було обмежено загальний та повний доступ до судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень [231, с. 567]. Відповідно до Листа Державної судової адміністрації України від 29.03.2022 року № 15-2665/22 повний доступ до Реєстру може бути поновлений суддям, членам ВРП відповідно актуальних списків і доступ залишається обмеженим для працівників апарату судів, секретаріату ВРП та ВККС, а також для суддів тих судів, територіальна підсудність справ яких змінена.

Наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 № 73 року визначено перелік відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил

оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, а саме: заборонено самостійно поширювати, копіювати, робити репост інформації щодо найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельності особового складу військових частин (підрозділів); кількості озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання та інше [173].

Пунктом 3 цього Наказу також визначено чутливу інформацію, у т.ч. й секретну, розповсюдження якої в умовах воєнного стану може завдати шкоди національній безпеці держави та життю і здоров'ю її громадян і що підпадає під дію:

- Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом ЦУ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383;

- Переліку відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію, затвердженого наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 22.11.2017 р. № 408;

- Переліку інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.

В вересні 2022 року Мінцифри був сформований перелік даних, які планувалося «закрити» (не опубліковувати в загальному переліку) на період воєнного стану. При формуванні списку спиралось на два ключових критерії: наявність у наборі даних інформації про фізичних осіб (зокрема, інформація про ФОП, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях) та наявність інформації про точне місцезнаходження підприємств, які можна віднести до стратегічних об'єктів, про осіб, які займають керівні посади в таких підприємствах. Частина інформації включена до переліку за рекомендацією

силових структур, наприклад, дані щодо розташування дитячих юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ) та інших дитячих закладів, які можуть бути ціллю окупантів [139].

У Спільній заяві Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, оприлюдненій 27.04.2022 року [213], наголошується на необхідності встановлення балансу між доступом преси до подій і безпекою держави та неухильного дотримання вказаного Наказу № 73, яким встановлено також порядок допуску представників засобів масової інформації на військові об'єкти у районі ведення бойових дій на період воєнного стану. Зокрема, була досягнута домовленість, що задля дотримання всіх необхідних безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, але оприлюднення зроблених фото та відео щодо подій на місці ведення бойових дій дозволяється тільки по завершенню 12 годин для військових об'єктів та 3 годин – для цивільних об'єктів.

Як зауважив Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д. Лубинець на Міжнародній конференції «Баланс доступу до інформації та національної безпеки - уроки України під час збройних конфліктів» 10 жовтня 2024 року, результати всеукраїнського моніторингу дотримання права на доступ до інформації в умовах воєнного стану в Україні засвідчують стабільний прогрес у забезпеченні інформаційних прав, зокрема, на 26% покращилася ситуація з оприлюдненням розпорядниками на офіційних вебсайтах суспільно-необхідної інформації. Однак основними проблемами і перешкодами при реалізації права на інформацію залишаються «неоприлюднення інформації про контактні номери розпорядника, на які можна звернутись із запитом; постійно зайнята лінія (одноканальна лінія) або недійсний номер телефону розпорядника; відмова приймати та реєструвати усний запит, повідомляти реєстраційний номер; переадресування запитувача на інші номери» [111].

У зв'язку з введенням воєнного стану Державним агентством автомобільних доріг України було також тимчасово призупинено з 25.02.2022 р. надання в порядку ЗУ «Про звернення громадян» відповідей на звернення громадян, що не стосуються воєнного стану, військової діяльності, надання медичної допомоги, евакуації населення тощо. В подальшому після подання Уповноваженого з прав людини ВРУ до Державного агентства автомобільних доріг України щодо усунення виявлених конституційних порушень прав і свобод людини і громадянина та забезпечення подальшого її врахування у роботі в порядку статті 101 Конституції України, статей 13, 15, 16, 22 ЗУ «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», статі 10 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», статті 28 ЗУ «Про звернення громадян» це обмеження було скасовано.

Відповідно до частини 6 статті 22 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», якщо інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені Законом строки, через обставини непереборної сили, допускається відстрочка в задоволенні запиту на інформацію. Радою суддів України 25.03.2022 р. було прийнято рішення № 11 щодо тимчасового відстрочення судам України, Державній судовій адміністрації України, іншим установам системи правосуддя до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, які надійшли з початку введення воєнного стану в Україні – 24 лютого 2022 року [251]. Треба зазначити, що мова йде про значну кількість запитів, так, тільки до Вінницького міського суду Вінницької області за період з 24 лютого по 13 вересня 2022 року надійшло 30 запитів на отримання публічної інформації.

Фундація DEJURE звернулась до Ради суддів України з проханням змінити це рішення, але втім Рада тільки направила судам Лист № 9рс-126/2022 від 28.04.2022 року з рекомендаціями щодо дещо меншого обмеження доступу до публічної інформації під час дії режиму воєнного стану [110]. Зокрема, в ньому

значається, що «відсутність висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав «трискладового тесту» означає, що законних підстав для обмеження доступу до інформації немає, а відмова у доступі до публічної інформації є необґрунтованою ... запитувач інформації відповідно до чинного законодавства не зобов'язаний вказувати мету отримання інформації, спосіб її подальшого поширення та коло осіб, яким цю інформацію планується поширити. Однак, незазначення цих обставин під час дії воєнного стану з урахуванням вимог щодо застосування «трискладового тесту» може бути підставою для відмови у задоволенні відповідного запиту, а можливість застосування інструменту відстрочки у задоволенні запиту залежить від характеру запитуваної інформації та не може застосовуватись у всіх без винятку випадках».

Тривалість відстрочки у задоволенні запиту охоплює період існування наслідків обставин непереборної сили тією мірою, якою ці наслідки технічно унеможливають надання запитуваної інформації. Рішення про відстрочку доводиться до відома запитувача у письмовій формі з роз'ясненням порядку оскарження такого рішення.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїх Рекомендації з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації, коментуючи умови застосування відстрочки у задоволенні запиту, вказує, що «розпорядники публічної інформації у кожному конкретному випадку застосування відстрочки повинні не просто формально посилатися на наявність обмежувальних заходів, а обґрунтовувати, які саме наслідки обмежувальних заходів не дозволяють задовольнити запит вчасно, та повідомляти про орієнтовну дату надання інформації» [134, с. 143]. Тобто сам факт запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для відстрочки у задоволенні запиту.

Цікавим є також той факт, що хоча рішення Ради суддів адресоване безпосередньо судам та суддям, їм почали користуватися і інші розпорядники

публічної інформації та активно застосовувати тимчасову відстрочку у задоволенні запиту на інформацію, посилаючись на загальні підстави «через військову агресію російської федерації проти України...» та «запровадження воєнного стану», або відмовляти в наданні відповідної інформації, оскільки, як зазначено в Рішенні «збір відповідної інформації під час війни, може мати ознаки диверсійної діяльності, спрямованої проти України, а тому є необхідність ретельної перевірки осіб, які таку інформацію збирають та переслідуваної ними мети».

Аналіз судової практики свідчить, що найбільша кількість розглянутих справ стосується саме порушення права щодо необґрунтованого застосування відстрочки у задоволенні запитів.

Так, рішенням Львівського окружного адміністративного суду 20 червня 2022 року у справі за № 380/7189/22 встановлено, що «Особа звернувся до Львівського окружного адміністративного суду з адміністративним позовом до Печерського районного суду міста Києва, у якому просить: - визнати протиправною відстрочку відповідача у задоволенні запиту позивача на інформацію від 16.04.2022; - зобов'язати відповідача негайно (в порядку ч. 1 ст. 371, п. 1 ч. 1 ст. 263 КАС України) надати запитувані документи, а саме: електронні копії усіх рішень та протоколів Зборів суддів Печерського районного суду м. Києва, на яких починаючи з 01.01.2014 відбулось обрання голови Печерського районного суду м. Києва та/або припинення повноважень голови Печерського районного суду м. Києва» [112], який як розпорядник інформації відстрочив надання відповіді на запит на інформацію позивача до закінчення дії воєнного стану в Україні, обґрунтувавши відмову посиланням на п. 1 рішення Ради суддів України №11 від 25.03.2022 судам України, Державній судовій адміністрації України, іншим установам системи правосуддя, яким рекомендовано тимчасово відстрочити до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію, що надійшли з початку

ведення воєнного стану в Україні, і повідомив, що «Печерський районний суд міста Києва розташований в одній будівлі з декількома об'єктами критичної інфраструктури та неподалік від будівлі Служби безпеки України. Таке розташування, як зазначив відповідач, становить підвищену небезпеку в умовах військових повітряних атак з боку Російської Федерації, які протягом квітня 2022 року на місто Київ здійснювались до п'яти разів на добу й здійснюються і по даний час.... Крім того зазначив, що на думку відповідача, актуальність запитуваної позивачем інформації є сумнівною в період прямої військової агресії проти України» [112]. Відповідно, Львівський окружний адміністративний суд визнав дії Печерського районного суду міста Києва щодо встановлення відстрочки на надання відповіді на запит протиправними.

Сумський адміністративний суд, досліджуючи матеріали справи від 04 серпня 2022 року № 480/3676/22, установив, що позивач звернувся до відповідача з запитом на отримання публічної інформації і йому було повідомлено, що виконання його запиту буде відстрочено до закінчення дії воєнного стану та зняття інших обмежень та задоволення запиту тимчасово не можливо, оскільки, на його думку: «...Єдиною умовою такої відстрочки є настання обставин непереборної сили... Разом з тим щодо посилок відповідача на тимчасові обмеження у публічному оприлюдненні розпорядчих документів органів місцевого самоврядування та на блокування сайту селищної ради для уникнення збору інформації про діяльність громадян та її посадових осіб країною-агресором суд зазначає, що відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається в разі, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені цим Законом строки у разі настання обставин непереборної сили. Відтак суд доходить висновку, що у випадку відсутності таких обставин (відсутності ворожих авіаційних атак та бойових дій на території Степанівської селищної ради у певні періоди протягом робочого дня) відповідач, як розпорядник інформації, повинен виконати свій обов'язок та надати заявнику запитувану

інформацію. Суд також зазначає, що наведені вище обставини можуть вважатися поважними причинами пропуску строку розгляду запиту на інформацію» [217].

Щодо посилань відповідача у листі від 18.05.2022 р. на можливе передання позивачем запитуваної ним публічної інформації до ворога суд зазначає, що така підстава для відстрочки у наданні публічної інформації є його припущеннями та не передбачена відповідними нормами Закону України «Про доступ до публічної інформації». Крім того, надання цієї інформації не перешкоджає селищній раді в разі наявності обґрунтованих підозр щодо співпраці позивача з ворогом з метою дестабілізації ситуації в громаді, звернутися до правоохоронних органів для надання правової оцінки його діям та перевірки на причетність до такої співпраці. Відповідно, суд вирішив: «Визнати протиправними дії Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області щодо відстрочки задоволення запиту на публічну інформацію від 13.05.2022 року. Зобов'язати Степанівську селищну раду Сумського району Сумської області ... надати публічну інформацію на запит...» [217].

Івано-Франківський адміністративний суд у рішенні від 15 серпня 2022 року № 300/2353/22 зазначив, що «відповідач, посилаючись на приписи частини 2 статті 6, частини 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», тимчасового відстрочив надання відповіді на запит на отримання публічної інформації до закінчення строку дії воєнного стану в Україні, зазначивши, що через військову агресію російської федерації проти України публічна інформація щодо діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів та органів системи правосуддя, в т.ч. щодо комунальних підприємств, в даному випадку КП «Надвірнавводоканал», який відноситься до підприємств критичної інфраструктури, в період дії воєнного стану підлягає обмеженню в силу згаданих вимог Закону. Крім того, збір відповідної інформації під час війни, може мати ознаки диверсійної діяльності, спрямованої проти України» [90].

Своє рішення суд обґрунтував тим, що «можливість застосування відстрочки в задоволенні запиту на інформацію, передбаченої частиною 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» залежить від неможливості надання інформації в передбачені цим Законом строки в сукупності з настанням обставин непереборної сили» і зауважив: «у спірних правовідносинах відповідачем не доведено наявності обставини з неможливості надання інформації в передбачені цим Законом строки в сукупності з настанням обставин непереборної сили».

Оскільки, обмеження доступу до конкретної інформації допускається за умови застосування її розпорядником у сукупності вимог пунктів 1-3 частини 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», то відсутність висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з наведених вище трьох підстав означає, що обмеження доступу до публічної інформації є необґрунтованим. При цьому, таке обмеження доступу до інформації здійснюється шляхом відмови в задоволенні запиту відповідно до пункту 2 частини 1 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», однак не при відстрочці в задоволенні запиту. За таких обставин, відповідач безпідставно, посиляючись на приписи частини 2 статті 6, частини 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відстрочив задоволення запиту на інформацію від ... до закінчення строку дії воєнного стану в Україні...». Відповідно дії Комунального підприємства «Надвірнаводоканал» щодо відстрочки задоволення запиту Громадської організації «Громадська сила і контроль» були визнані протиправними.

Цікавим є рішення Одеського адміністративного суду України від 30 серпня 2022 року № 420/8581/22, відповідно якого: «...відповідач відстрочив надання відповіді на запит позивача до закінчення строку дії воєнного стану в Україні. Рішення про відстрочку мотивоване тим, що було припинено функціонування

державних реєстрів та баз даних, які адмініструються державою, зокрема і Публічної кадастрової карти України.

Позивач вважає, що відповідач незаконно відстрочив задоволення його запиту на інформацію з огляду на те, що сама наявність збройного конфлікту на території України, ворожих атак, загальної військової мобілізації, військових дій тощо не є достатніми підставами для того, аби будь-який суб'єкт права на всій території України не виконував свої обов'язки та покликався на обставини непереборної сили» [131].

Обґрунтуванням суду про застосування відстрочки було те, що «Єдиною умовою такої відстрочки є настання обставин непереборної сили, а щодо посилення відповідача на те, що з метою збереження цілісності та конфіденційності інформації, недопущення несанкціонованого втручання та спотворення даних, було припинено функціонування державних реєстрів та баз даних, які адмініструються державою, зокрема і Публічної кадастрової карти України суд зазначає, що вказана обставина не є непереборною силою, а відтак у силу вимог частини шостої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» не може бути підставою для відстрочки надання відповіді на запит. Суд зазначив, що запит позивача ... стосувався надання відомостей саме щодо надання дозволів на розробку проекту землеустрою..., із земель комунальної власності сільськогосподарського призначення на території ..., тобто в даному випадку відповідач є створювачем цієї інформації (щодо надання дозволів) та така інформація не міститься в Публічній кадастровій карті України», проте рішенням Одеського адміністративного суду України дії Окнянської селищної ради Подільського району, Одеської області, щодо відмови у наданні відомостей на запит були визнані протиправними.

Вінницький окружний адміністративний суд, розглядаючи справу від 01 вересня 2022 року № 120/4770/22, установив, що відповідачу розгляд запиту на публічну інформацію у обласній військовій адміністрації було відстрочено з

урахуванням: «неможливості надання інформації в передбачені Законом строки в сукупності з настанням обставин непереборної сили та у спірних правовідносинах відповідачем не доведено наявності обставини з неможливості надання інформації в передбачені Законом строки в сукупності з настанням обставин непереборної сили. Також не наведено підстав для обмеження права позивача на отримання публічної інформації за його запитом, а лише здійснено посилання на нормативно-правову базу, яка передбачає можливість відстрочити надання інформації» [54], проте Вінницький окружний адміністративний суд визнав протиправними дії Вінницької обласної військової державної адміністрації щодо відстрочки надання відповіді на колективний запит...і зобов'язав Вінницьку обласну військову державну адміністрацію розглянути колективний запит ... відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Цікаво, що Вища рада правосуддя у відповідь на запит Фундації DEJURE від 09.12.2022 р. щодо надання інформації щодо суддів (із зазначенням їх прізвищ та посад), стосовно яких Національним агентством з питань запобігання корупції складено протоколи про адміністративні, відмовивши в задоволенні запиту, зазначила, не згадуючи зазначене вище рішення Ради суддів України, що «висвітлення такої інформації в інформативному просторі може сприяти настанню негативних наслідків у зв'язку з використанням різними особами (колаборантами, диверсійними групами росії) з метою вчинення злочину у найближчому майбутньому (шантажування, здійснення тиску на суддів тощо). Через військову агресію російської федерації проти України публічна інформація щодо діяльності державних органів та їх службових осіб може становити загрозу їх життю та здоров'ю, спричинити вчинення злочинів у найкоротші строки та бути загрозою національній безпеці усїєї держави чи окремої її території. Тому на час введення воєнного стану в Україні визначення суспільного інтересу, що свідчить про майбутню користь, яку отримає суспільство від розкриття інформації, знівелюється наведеними вище обставинами» [53].

Порушенням права на доступ до інформації є також ненадання відповідей або ігнорування запитів, що надійшли до 24 лютого 2022 року, про що свідчить, наприклад, рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 8 грудня 2022 року № 600/3295/22-а [245], де зазначено, що «Особа звернулась із позовом до Державного підприємства «Путивльське лісове господарство» з такими позовними вимогами: визнати протиправною бездіяльністю відповідача щодо ненадання відповіді на запит на доступ до інформації № 1 від 31.08.2022; зобов'язати Державне підприємство «Путивльське лісове господарство» повторно розглянути та надати позивачу достовірну, точну та повну інформацію відносно державного підприємства по питаннях запиту на доступ до інформації № 1 від 31.08.2022 в порядку, визначеному законодавством України. В обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що звертався до Державного підприємства «Путивльське лісове господарство» із запитом, однак відповідачем жодної відповіді на вказаний запит не надано». У відзиві на позов представник держпідприємства запевняв, що запит стосувався інформації з обмеженим доступом, і загалом: «Для відповідача незрозумілим є необхідність надання позивачу списків працівників лісгоспу у період дії воєнного стану. Тому просив суд відмовити у задоволенні позовних вимог». Відповідно суд зобов'язав державне підприємство розглянути і надати відповідь на запит.

Неправомірна відмова в наданні інформації через «незазначення мети отримання запитуваної інформації, способу її поширення та кола осіб, яким цю інформацію планується поширити» або інші, подібні, не передбачені Законом причини можна проілюструвати на прикладі рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 09 грудня 2022 р. у справі №120/7481/22. Так, запитувач звернувся до Козятинського міськрайонного суду Вінницької області з інформаційним запитом щодо надання низки документів про вилучення документів та судових справ для знищення. Відповідач надіслав лист, де вказав: «...згідно з рішенням Ради суддів України №11 від 25.03.2022 року тимчасово

відстрочено до закінчення строку дії воєнного стану в Україні надання відповідей на усі запити про публічну інформацію». А також, що в поданому запиті: «не зазначено з якою метою буде використовуватись запитувана інформація, відтак, враховуючи умови воєнного стану та з урахуванням характеру запитуваної інформації, відповідачем застосовано інструмент відстрочки». Відповідач запевнив суд, що «...на виконання рішення Ради суддів України №11 від 25.03.2022 року вказаний запит направлений відповідачем до Управління Служби Безпеки України у Вінницькій області», а також повідомив позивача «... про обмеження доступу до частини інформації. Додатково вказав, що ... відповідачем не приймалось рішення про відмову у задоволенні запиту на інформацію». Вінницький окружний адміністративний суд: «наголошує, що можливість застосування інструменту відстрочки у задоволенні запиту залежить від характеру запитуваної інформації та не може застосуватися у всіх без винятку випадках. Відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається в разі, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені цим Законом строки у разі настання обставин непереборної сили. Відтак, у випадку відсутності таких обставин, розпорядник інформації повинен виконати свій обов'язок та надати заявнику запитувану інформацію.

Однак, у спірних правовідносинах відповідачем не доведено наявності обставини з неможливості надання інформації в передбачені цим Законом строки в сукупності з настанням обставин непереборної сили. Також, не наведено підстав для обмеження права позивача на отримання публічної інформації за його запитом, а лише здійснено посилання на нормативно - правову базу, яка передбачає можливість відстрочити надання інформації» [55], тож суд вирішив визнати протиправними дії Козятинського міськрайонного суду Вінницької області щодо встановлення відстрочки на надання відповіді на запит.

Також відомі випадки відмови у реєстрації та прийомі усних запитів. Наприклад, до Донецького окружного адміністративного суду надійшов позов до

Голови Скадовської міської ради Херсонської області про: «визнання протиправними дії, що виявились у відмові надати інформацію про усі земельні ділянки комунальної власності та державної форми власності, у межах Скадовської міської ради, не наданих у користування, що можуть бути використані для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд; зобов'язання надати відповідно до ст. 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації» протягом п'яти робочих днів із дня набрання чинності рішенням суду інформації про усі земельні ділянки комунальної та державної форми власності, у межах Скадовської міської ради, не наданих у користування, що можуть бути використані для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд». Позивач посилався на те, що звернувся до відповідача із запитом на інформацію за результатами розгляду якого було отримано відповідь, якою відмовлено у наданні інформації.

Суд зауважив, що безпідставно стверджувати, що розпорядник не володіє запитуваною інформацією. Здебільшого ця підстава використовується коли в органу місцевого самоврядування запитують інформацію про вільні земельні ділянки, які можна використати для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд, для реалізації права на безоплатне отримання у власність або для ведення фермерського чи особистого селянського господарства тощо, тому Донецький окружний адміністративний суд визнав: «протиправними дії Скадовської міської ради Херсонської області що виявились у відмові надати інформацію про усі земельні ділянки комунальної власності та державної форми власності, у межах Скадовської міської ради Херсонської області, не наданих у користування, що можуть бути використані для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд ... і зобов'язати Скадовську міську раду Херсонської надати повну та достовірну інформацію про усі земельні ділянки комунальної та державної форми власності, у

межах Скадовської міської ради Херсонської області, не наданих у користування, що можуть бути використані для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд» [72].

Певним втручанням в право на отримання публічної інформації, порушенням порядку її отримання можна вважати також положення, передбачене п.2 вказаного вище Рішення ради суддів України №11 від 25.03.2022 р., що передбачає негайного відправлення Службі безпеки України копії запитів щодо надання будь-якої публічної інформації щодо діяльності судів та установ системи правосуддя для ретельної перевірки осіб, які таку інформацію збирають. За даними Системи електронного документообігу підрозділів ЦУ СБ України у період з 25.03.2022 р. до 14.12.2022 р. СБУ отримала від судів, Державної судової адміністрації та Вищої ради правосуддя 40 таких запитів [47, с.8].

Також зазначимо, що віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, не є автоматичною підставою для відмови в її наданні, так ч. 3 статті 6 Закону «Про доступ до публічної інформації» передбачено, що інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо він правомірно оприлюднив її раніше. Такий підхід пояснюється тим, що «після широкого оприлюднення певної інформації обмеження доступу до неї буде суперечити здоровому глузду, оскільки розпорядник втрачає контроль над цією інформацією, що вже знаходиться у вільному обігу і будь-хто може продовжити її поширення. Таким чином, наступне розголошення вже не може завдати шкоди легітимним інтересам і обмеження доступу не пройде другого елементу «трискладового тесту»» [85, с. 95].

У зв'язку з введенням воєнного стану відповідно до ЗУ «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, ухвалила Постанову від 26.03.2022 р. №349 «Щодо захисту інформації, яка в умовах воєнного стану може бути віднесена до

інформації з обмеженим доступом, у тому числі щодо об'єктів критичної інфраструктури» [250], якою встановила, що «під час дії воєнного стану в Україні та до останнього дня місяця, наступного за місяцем припинення або скасування воєнного стану: ... на вебсайтах ліцензіатів повинен бути закритий доступ до інформації, яка в умовах воєнного стану може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом, зокрема щодо: місцезнаходження, стану та режимів роботи енергетичного обладнання виробників електричної та теплової енергії, системи передачі та розподілу електричної енергії, газотранспортної системи, газорозподільної системи, газосховищ, транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом, системи централізованого тепlopостачання, водopостачання та водовідведення» тощо (перелік наводиться в Постанові); «ліцензіати мають забезпечити: ... обмеження доступу та захист інформації про об'єкти споживачів, які забезпечують роботу: органів державної влади (Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, органи судової влади тощо); військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування; військових частин та територіальних центрів комплектування і соціальної підтримки (в тому числі об'єкти, що використовуються для територіальної громади в умовах воєнного стану); телекомунікацій та зв'язку; закладів охорони здоров'я державної або комунальної форми власності; об'єктів Державної служби України з надзвичайних ситуацій; об'єктів, що забезпечують тепло-, газо-, електро- та водopостачання; установ та органів юстиції; правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, органів прокуратури, Служби безпеки України); підприємств повітряного, водного, автомобільного та залізничного транспорту; інших об'єктів, визначених відповідною військовою адміністрацією».

Постановою від 20 квітня 2022 р. № 384 вказана Постанова була доповнена новим пунктом 5 «оператори системи розподілу не розміщують через засоби масової інформації та/або на офіційному вебсайті в мережі Інтернет інформацію,

передбачену пунктами 3.4.3, 3.4.9, 3.6.3 та 3.7.22 розділу III, пунктом 6.3.7 розділу VI, пунктом 7.6.1 розділу VII, пунктами 10.5.12 та 10.8.8 розділу X, пунктом 11.5.5, абзацом першим пункту 11.5.6 та пунктом 11.5.7 розділу XI Кодексу систем розподілу, затвердженого постановою НКРЕКП від 14 березня 2018 року № 310 та пунктом 4.5 глави 4 і пунктами 6.5 та 6.6 глави 6 Порядку складання, подання, погодження, оприлюднення програми відповідності оператора системи розподілу, звіту про її виконання та погодження уповноваженої особи з питань відповідності, затвердженого постановою НКРЕКП від 27 грудня 2017 року № 1406.» [157].

Розділом IX ЗУ «Про медіа» від 13.12.22 р. № 2849-IX [171] передбачені особливості правового регулювання діяльності медіа в умовах збройної агресії, зокрема, обмеження щодо змісту інформації у медіа, пов'язані зі збройною агресією (стаття 119, наприклад, забороняється поширення «інформації, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності»), заборона поширення аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора на території України (стаття 123).

Будь-яке обмеження права може допускатися лише як тимчасовий захід. В іншому випадку воно було б не чим іншим як скасуванням права, що є неприпустимим, тому чинне законодавство визначає та закріплює порядок обмеження прав і свобод в умовах особливих правових режимів, що є гарантією захищеності від неправомірних дій з боку органів влади та посадових осіб.

У жодному разі цей порядок не повинен вважати метою обмеження саме обмеження, а лише як запровадження тимчасових заходів для успішного врегулювання конфлікту без наявності людських жертв. Підставою обмеження прав і свобод громадян у період дії особливих правових режимів є виникнення загроз національним інтересам, безпосередня загроза агресії тощо.

У зв'язку з цим межі обмежень конституційних прав громадян можна визначити як основну гарантію обґрунтованого та пропорційного обмеження зазначених прав, а також як ефективний засіб від зловживання своїми правами органами державної влади та місцевого самоврядування та їх посадовими особами у разі введення особливих правових режимів.

3.2. Відповідальність за порушення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів

Закон № 964-IV від 19.06.2003 року «Про основи національної безпеки України» [174] серед пріоритетів національних інтересів захист інформаційної безпеки не зазначав, хоча серед загроз в інформаційній сфері виділяв «прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації» (ст. 7), а в абзаці шістдесят восьмому частини другої статті 8 одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України в інформаційній сфері – «забезпечення неухильного дотримання конституційних прав на свободу слова, доступ до інформації...».

Чинний на сьогодні Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [172] аналогічних положень не містить.

Головною метою першої Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» була затвердженої 12 лютого 2007 року [182] було

забезпечення «такого рівня національної безпеки, який би гарантував поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі», досягнення якої можливе зокрема і через забезпечення інформаційної безпеки. Серед проблем відзначалось негативний зовнішній вплив на інформаційний простір України, що посилюється і загрожує розмиванням суспільних цінностей і національної ідентичності, «критичний стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем в галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх та міжнародних комунікацій тощо».

Сучасна стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [181] має назву «Безпека людини - безпека країни» і визначає, що сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі (п.10), поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) виявило критичні проблеми в інформаційній сфері (п.11).

Однією з гарантій дотримання права на інформацію є встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Зокрема, відповідно до ст. 7 ЗУ «Про інформацію» право на інформацію охороняється законом, держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації; суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію. Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» право на доступ до публічної інформації, серед іншого, гарантується встановленням юридичної відповідальності за порушення законодавства про доступ до публічної інформації. Згідно з ч. 1 ст. 28 ЗУ «Про інформацію» передбачає, що порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України.

Підставами для притягнення винних осіб до відповідальності є вчинення таких порушень як: «1) ненадання відповіді на запит; 2) ненадання інформації на запит; 3) безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію; 4) неоприлюднення інформації відповідно до статті 15 цього Закону; 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; 6) несвоєчасне надання інформації; 7) необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; 8) нездійснення реєстрації документів; 9) навмисне приховування або знищення інформації чи документів. (ст. 24 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»). Особи, на думку яких їхні права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в порядку, визначеному законом.

Разом з тим, основним нормативно-правовим актом, який регулює адміністративну відповідальність за порушення права на інформацію в Україні є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Зокрема, ст. 41-3 КУпАП [94] передбачає адміністративну відповідальність осіб, які представляють власників або уповноважені ними органи чи профспілки або інші уповноважені трудовим колективом органи, представниками трудових колективів, за ненадання інформації, необхідної для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод. На період воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативою роботодавця. Відповідно, і відповідальність за порушення (невиконання) таких зупинених положень не може наставати.

Ст. 53-2 КУпАП передбачено відповідальність за перекручення даних державного земельного кадастру та приховування інформації про стан земель, розміри, кількість земельних ділянок, наявність земель запасу або резервного фонду. Зазначимо, що правопорушення має формальний склад, вчиняється спеціальним суб'єктом (посадовою особою) і характеризується наявністю вини у формі прямого або непрямого умислу.

Відповідальність за приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитам посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними, в тому числі про їх аварійні скиди та відповідні наслідки, передбачена у ст. 82-3 КУпАП.

Пункт «л» ч. 2 статті 68 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює відповідальність за відмову «від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення». Статтею 91-4 КУпАП передбачено відповідальність у разі відмови від надання або несвоєчасного надання за запитам повної й достовірної екологічної інформації.

Ст. 212-3 КУпАП передбачено, що неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень» та «Про засади запобігання і протидії корупції», або на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Підставою для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності є вчинення нею дій, передбачених ст. 212-3 КУпАП та складення протоколу про адміністративне правопорушення уповноваженими суб'єктами, якими відповідно до ст. 255 КУпАП є уповноважені особи секретаріату

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та голова ради адвокатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя або уповноважений радою член ради адвокатів (у частині, що стосується порушення права на інформацію відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

У свою чергу розгляд вищезазначених протоколів про адміністративне правопорушення здійснюють судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів (ст. 221 КУпАП). За наслідками розгляду вказаної категорії справ суди виносять одну з таких постанов: про накладення адміністративного стягнення; про застосування заходів впливу; про закриття справи.

Зазначимо, що практика притягнення до відповідальності не досить дієва, більшість проваджень у справах закрито у зв'язку із закінченням на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків накладення адміністративного стягнення. Так, наприклад, до Вінницького міського суду Вінницької області за період 2020-2021 рр. до суду надійшло лише 16 протоколів про адміністративне правопорушення за ст. 212-3 КУпАП [229, с. 164].

Ст. 23 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» встановлює право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації, зокрема можуть бути оскаржені: «відмова в задоволенні запиту на інформацію; відстрочка задоволення запиту на інформацію; ненадання відповіді на запит на інформацію; надання недостовірної або неповної інформації; несвоєчасне надання інформації; невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію; інші рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації, що порушили законні права та інтереси запитувача».

Ч.1 цієї статті вказує, що таке оскарження можливе до керівника розпорядника, вищого органу (через звернення до канцелярії або особистий

прийом вищою посадовою особою, поштою або електронною поштою) або суду в порядку адміністративного судочинства.

Але у особи не завжди є можливість використання всіх трьох варіантів. Так, по-перше, не всі розпорядники інформації є елементами ієрархічних структур і мають «вищі органи», зокрема, рішення, дії чи бездіяльність сільських, селищних, міських рад, міських, сільських, селищних голів, юридичних осіб приватного права підлягають оскарженню тільки в судовому порядку; по-друге, немає сенсу оскарження до керівника тих рішень, дій чи бездіяльності, які приймаються / здійснюються за його підписом.

За результатами розгляду скарги може бути: 1) скасоване або змінене оскаржуване рішення; 2) невідкладно вжито заходів до припинення неправомірних дій; 3) виявлено, усунуто причини та умови, які сприяли порушенням; 4) забезпечено поновлення порушених прав; 5) забезпечено реальне виконання прийнятих у зв'язку із заявою чи скаргою рішень; 6) вирішене питання про відповідальність осіб, з вини яких було допущено порушення, зокрема питання притягнення до дисциплінарної відповідальності; 7) вжито інших заходів для відновлення порушених прав.

Згідно статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Відповідно, у випадку порушення права на доступ до інформації Уповноважений ВРУ з прав людини сприяє його захисту у порядку, визначеному законом, доповнюючи і не відмінюючи існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до сфери застосування Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» можна звернутися до нього у письмовій формі протягом року, але не більше двох разів, після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина за захистом своїх прав.

Так, за даними Щорічних доповідей Уповноваженого з прав людини ВРУ про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні щорічно кількість звернень до нього з повідомленнями про порушення права на звернення та права на доступ до публічної інформації зменшується, так, у 2021 році до нього звернулося 19 642 особи, у 2022 році - 6204 особи, з них 1370 громадян щодо порушення права на доступ до публічної інформації [252], у 2023 році за результатами здійснення парламентського контролю надійшло 3957 звернень (5557 повідомлень) щодо порушень права на доступ до публічної інформації, 9938 звернень (13167 повідомлень) щодо недотримання суб'єктами владних повноважень конституційного права людини і громадянина на направлення звернення та отримання відповіді [253].

Моніторинг Уповноваженого ВРУ з прав людини, що здійснювався протягом 2022 року у межах парламентського контролю за додержанням конституційного права людини на інформацію та опрацювання відповідних звернень громадян, окреслив такі порушення права на інформацію: значна кількість розпорядників публічної інформації відмовляють у її наданні; обмежують доступ до інформації, розміщеної на офіційних вебсайтах; призупиняють розгляд запитів на інформацію, посилаючись на введення правового режиму воєнного стану; безпідставно застосовують інструмент відстрочки у задоволенні запитів на інформацію; відмовляють запитувачам у наданні інформації про заробітну плату працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема у місцях, де відсутні активні бойові дії, а також інформації про розподіл та отримання гуманітарної допомоги тощо.

За результатами загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року зафіксовано негативну тенденцію забезпечення та дотримання інформаційних прав порівняно з 2022 роком, зокрема щодо оприлюднення публічної інформації та якості розгляду інформаційних запитів [88].

За повідомленнями, які надійшли до Уповноваженого, відкрито 258 проваджень з метою здійснення заходів реагування та поновлення прав громадянина на доступ до інформації, а також складено 11 протоколів про адміністративні правопорушення та направлено на розгляд місцевих судів. Упродовж 2023 року за порушення права на інформацію, права на звернення та у сфері захисту персональних даних, а також невиконання законних вимог Уповноваженого або представників Уповноваженого складено 88 протоколів про адміністративні правопорушення, із них: 50 – за статтею 212-3 КУпАП [253].

З метою захисту національних інтересів України та української державності в умовах російської агресії в період дії воєнного стану в Україні були внесені зміни до Кримінального кодексу України, що встановили відповідальність за діяння, що в т.ч. порушують встановлені обмеження на здійснення інформаційної діяльності та права на інформацію в умовах збройної агресії.

Зокрема, Законом № 2108-ІХ від 03.03.2022 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) був доповнений статтею 111-1, яка встановила відповідальність за колабораціонізм як особливу форму державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [151].

Етимологічно термін «collaboration» походить від латинського (collaboratio, -onis), у французькій мові слово «collaboration» має три значення: 1) співпраця, участь у роботі з іншим, 2) політика активної співпраці з ворожим окупантом, 3) політика співпраці з Німеччиною уряду Віші [20]. В науковій літературі колабораціонізм, як правило, розглядається як «складне суспільно-психологічне або навіть етичне явище, що виникає в результаті як добровільної, так і вимушеної

співпраці цивільного населення з окупантами під час війни у політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній сферах життя [247, с. 8; 71, с. 18]. Я. Грицак інтерпретує його як вимушену або добровільну або індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою співпрацю населення завойованих держав з окупаційним режимом, а колаборанта - як зрадника своєї батьківщини, що співробітничав з окупантами [63, с. 114]. О. Заєць розрізняє колабораціонізм, який передбачає політичну згоду з окупантом, співпрацю з окупаційною владою в цивільних сферах, і колабораціонізм, який є спільною війною на боці окупаційних військ [84, с. 115]. А. Трофименко визначають часто це поняття занадто широко, трактуючи його як будь-яку форму допомоги ворогу, цілком добровільної та свідомої співпраці (на основі політичної згоди з окупантом, «співпраці» (залучення) у цивільних сферах конфлікту та «спільної війни» на боці ворога з окупантом на шкоду власній державі [224, с. 209].

Словник української мови тлумачить колабораціонізм як «зрадницьке співробітництво винятково з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни» [210], Великий тлумачний словник В.Т. Бусела надає аналогічне визначення, однак додає похідні слова – фемінітив «колабораціоністка» та прикметник «колабораціоністський» [50, с. 553].

Jochen Böhrer і J. Młynarczyk зазначають, що поняття «колаборація» (collaboration) треба розглядати як співпрацю з окупаційною силою, яка явно завдає шкоди інтересам підкореного населення чи держави [3, с. 236].

Підсумовуючи, М. Рубашенко зазначає, що «термін «колабораціонізм» має відволікати від особливих (приватних) ознак окремих форм співпраці з метою узагальнення її ознак і отримання цілісного знання про співпрацю як феномен, що включає в себе всі випадки (форми, типи) взаємодії з окупантом, які тягнуть за собою офіційний осуд – негативні правові наслідки» [201, с.147].

Щодо законодавчої та законотворчої діяльності в Україні, то формально перша згадка про «колаборацію» / «колабораційну діяльність» міститься в законопроектах «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України» № 4473 від 17.03.2014 р. № 4473-1 від 19.03.2014 р.; в контексте заборони колабораційної діяльності та спроби криміналізації такого діяння треба вказати законопроекти № 6170 від 09.03.2017 р., № 7425 від 20.12.2017 р., № 7426 від 20.12.2017 р., № 2549 від 06.12.2019 р., № 5135 від 23.02.2021 р., № 5144 від 24.02.2021 р.

Вже після введення до Кримінального кодексу України статті 111-1 продовжилися намагання вдосконалення цієї статті. В якості прикладу наведемо один з законопроектів. Для створення законодавчого підґрунтя для правильного розмежування правопорушень, передбачених ст. 111-1 та інших суміжних правопорушень, удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення був розроблений Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (р. № 7570 від 20.07.2022 р.), включений до порядку денного дванадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання (Постанова № 3939-ІХ від 03.09.2024 р.) [185], яким пропонується виключити зі статті 111-1 відповідальність за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, оскільки відповідальність за такі діяння передбачається статтею 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; але виділити види діяльності, які напряду заборонені та можуть кваліфікуватися як заборонені за статтею 111-1 КК України («публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави агресора чи до співпраці з нею, передача державі-агресору матеріальних ресурсів чи інших активів, організація або проведення незаконних виборів чи референдуму, обіймання посади, пов'язаної з виконанням функцій службової

особи в незаконному судовому, правоохоронному органі, органі державної безпеки чи розвідувальному органі держави-агресора, участь в незаконному збройному чи воєнізованому формуванні держави-агресора або в незаконному збройному чи воєнізованому формуванні тощо»).

Зазначимо, питання встановлення та реалізації відповідальності за колабораціонізм завжди мали політичне забарвлення, наприклад, закон про покарання «антинаціональної поведінки, в Південній Кореї, був ухвалений лише у 1948 році після закінчення військового управління США, а створений Спеціальний слідчий комітет був розпущений у 1949 році і корейський Верховний Суд під політичним тиском призупинив виконання всіх винесених вироків (78). І новий закон про розслідування антинаціональної поведінки в період правління Японської імперії був ухвалений лише у 2004 році, у 2008 році дослідниками на основі медіа та архівів був сформований список – «Енциклопедія колаборантів», з 4776 осіб, які співпрацювали з окупаційним урядом Японії [206]. Як зазначає В. Дзьобак «сприяння окупантам на землях східної Європи, зокрема в Україні або країнах Балтії, переважно характеризувалось своєю антиколоніальною спрямованістю та пов'язувалось із відновленням status quo, що існувало до включення їх до складу Радянського Союзу» [68, с. 265].

В аспекті досліджуваного об'єкту необхідно зазначити ч. 1 статті 111-1 КК України «Колабораційна діяльність», що встановлює відповідальність за «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України». В Примітці до цієї частини статті пояснюється, що публічним вважається

«поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації». Як зазначає М. Хавронюк, використане в примітці слово «зокрема» означає, що можуть бути й інші форми, наприклад, публічний виступ [237].

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «публічний» визначається як такий, що «відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний» [50, с.1187], а поняття «заклик» як: «звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло. Прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе» [50, с.395]; тобто при публічних закликах відповідний вплив спрямовується не на конкретну особу, а на невизначене коло осіб; особа намагається своїми діями справити відповідний вплив і добитися вчинення певних дій багатьма учасниками [127, с.768].

«Заперечення» академічним словником української мови [40, с. 250] означає: 1) дію за значенням заперечити; 2) заяву про незгоду з ким-, чим-небудь, доказ проти чогось; 3) спростування будь-чого; 4) невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь; 5) слово, яке заперечує зміст іншого слова або речення.

Треба визначити певну конкуренцію зазначеної норми з іншими нормами КК України. Так, публічні виступи на підтримку дій держави-агресора за певних обставин (наприклад, через різне трактування змісту промови) можуть бути кваліфіковані одночасно ще за ч. 2 статті 109 «публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади» та ч. 1 статті 110 «публічні заклики до зміни меж території або державного кордону України» КК України [233, с. 96].

Ч.4 цієї статті передбачає відповідальність в т.ч. за «публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території»; ч. 6 – в т.ч. «за здійснення інформаційної діяльності (тобто створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної

інформації) у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах».

Цікаво, що після Другої світової війни під справи по держзраді у Франції підпадали декілька основних груп людей і найбільша з них – представники медіа, які в своїх друкованих виданнях або ж трансляціях висловлювалися на підтримку Німеччини, уряду Віші або ж проти Союзників [28]. В Україні у період з 24.02.202 р. по 27.09.2023 р. кримінальне провадження за статтею 111-1 КК України здійснювалося у 6610 провадженнях, станом на 01.08.2023 року з 607 вироків за колабораціонізм 324 стосувалися саме публічного заперечення або публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави-агресора. Хоча, як вказує В. Гапончук, «реальний стан призначення судами покарань за вчинення публічних закликів визначити складно, оскільки на сьогодні відсутні статистичні дані стосовно фактів засудження за вчинення вказаних кримінальних правопорушень, а також призначення покарань за їх вчинення» [58, с. 188-189]

Зазначимо, що поняття «публічні заклики» широко використовується в кримінальному законодавстві європейських держав. На підставі проведених досліджень М. Рубащенко зазначає, що для кримінального законодавства пострадянських країн характерним є казусний підхід до криміналізації публічних закликів, виключно до окремих, нечисленних за обсягом видів діянь (типовими є публічні заклики до агресивної війни, терористичних злочинів, посягань на конституційний лад і територіальну цілісність держави, масових безпорядків та активної непокори представникам влади; хоча використовуються різні способи їх криміналізації попри наскрізну природу цього поняття, в багатьох випадках порушуються принципи єдності термінології та системної несуперечності [202, с. 100]), для законодавства ж країн західної Європи характерним є протилежний

підхід з виділенням універсального складу публічних закликів до вчинення кримінального правопорушення [199, с. 65].

Наприклад, стаття 122 Кримінального кодексу Литви 2000 р. передбачає відповідальність за публічні заклики («vieši raginimai») до всіх злочинів проти держави Литви (загалом 15 subsequent crimes) [30]; Кримінальний кодекс Латвії 1998 р. передбачає відповідальність за публічні заклики («publiski aicinājums») до: геноциду (ст. 71-1), агресивної війни чи військового конфлікту (ст. 77), тероризму (ст. 79-6), діяльності проти державної незалежності, суверенітету, територіальної єдності, державної влади або державного устрою Латвійської Республіки (ст. 81) [32]. Кримінальний кодекс Естонії 2001 р. встановлює відповідальність за розрізняються заклики / публічні заклики («üleskutse» / «avaliku üleskutse») до: вчинення злочинів проти іноземних держав та іноземних організацій (ст. 250), проти Естонської Республіки (ст. 236), теракту (ст. 237-2); а також за заклики до: розв'язання війни чи іншого застосування збройних сил (ст. 92), масових заворушень (ст. 238), до невиконання службових обов'язків (ст. 239), до участі в забороненому публічному зібранні (ст. 265) [31].

Ч. 6 статті 223 Кримінального кодексу Грузії 1999 р. передбачає відповідальність за публічні заклики («საჯგუფო მტროდობა») до створення незаконного формування, керівництво ним, участь у ньому, навчання в ньому чи його фінансування; стаття 239-1 - до насильницьких дій за дискримінуючими ознаками (стать, раса тощо), стаття 317 - до насильницької зміни конституційного ладу Грузії або повалення її державної влади, а так само розповсюдження матеріалів із такими закликами, стаття 330-1 – до терористичної діяльності чи розповсюдження відповідної інформації, але вже незалежно від того, чи містить він прямий заклик до вчинення злочину та чи представляє явну, пряму та істотну загрозу для терористичної діяльності; стаття 405 – до акту агресії [39].

Кримінальний кодекс Молдови 2002 р. встановлює відповідальність за публічні заклики («chemările publice») до повалення, насильницької зміни

конституційного ладу або порушення територіальної цілісності Республіки, а так само розповсюдження матеріалів відповідного змісту (ч. 1 ст. 341); за заклики до активного насильницького опору законним вимогам представників влади і до масових безпорядків, а так само до вчинення насильницьких дій щодо людей (ч. 3 ст. 285); за пропаганду війни (ст. 140) [19].

Як вказує О. Радутний, публічні заперечення або публічні заклики є діями з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні певної інформації шляхом її відображення в словесній (вербальній) формі, емодзі або мемах, малюнках або фотографіях, у впливі на свідомість інших людей, хоча це може проявлятися і у фізичних рухах (наприклад, знищенні офіційних повідомлень на публічних дошках оголошень у місцях масового перебування населення, підкріплення закликів власним прикладом «вчиняй як я») [191, с. 110]. Однак, на відміну від інших інформаційних дій, проголошений заклик має своєю ціллю не просто ознайомити адресата з певною інформацією, а спонукати його до вчинення певних діянь, які окремо вже й так криміналізовані, тобто які вже є злочинними самі собою [200, с. 161].

Треба зазначити, саме інформаційна діяльність у співпраці з державою-агресором (публічна підтримка агресії, поширення закликів до підтримки агресора та окупації, проведення референдумів на окупованих територіях тощо) є найпоширенішим видом колабораційної діяльності, що може бути підтверджено статистичними даними. Так, станом на кінець травня 2023 року більшість вироків (284 справи або 58,68 %) стосувалися саме дій, пов'язаних з публічним запереченням збройної агресії проти України або закликів до підтримки чи співпраці з Російською Федерацією [92].

До введення статті 111-1 КК України діяння кваліфікувалися за статтями 111 «Державна зрада», 114 «Шпигунство» КК України і далеко не завжди винуватість обвинувачених встановлювалась судом. Для порівняння можна згадати, по-перше, справу, яку розглядав Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області

в 2016 році, про обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 статті 111, ч. 1 статті 114-1 КК України, спеціального кореспондента каналу «112», який працював на сході України в зоні бойових дій, знімав сюжети про батальйон «Айдар». В своїх виступах журналіст наголошував на високій дисципліні та героїзмі протилежної сторони конфлікту, фактичній громадянській війні на цій території та звинувачував українських військових у знищенні мирного населення. Безпосередньо підставою для відкриття провадження стало розміщення журналістом в мережі інтернет у відеохостингу «YouTube» на особистій сторінці у січні 2015 року відеозвернення до Президента України з публічним закликом до «всіх адекватних людей» відмовитись від мобілізації як такої, що оголошена всупереч чинному законодавству та назвав бойові дії на території України громадянською війною. Зазначаючи, що російських військ на Сході України «майже не має», а з українською армією воюють місцеві ополченці. Ці заклики за висновком судово-лінгвістичної (авторознавчої) експертизи є однією з форм підривної діяльності проти України на шкоду її обороноздатності. Але Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області, не зважаючи на таке негативне для України забарвлення висловлювань і закликів журналіста, у своєму рішенні не вбачив у діях обвинуваченого ознак державної зради, оскільки вказані виступи «охоплюються правом на свободу слова та вираження поглядів, що не обмежене законом та діє незалежно від кордонів» [51], в результаті журналіст був виправданий за всіма епізодами діянь.

По-друге, справу, за результатом розгляду якої вироком Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13 листопада 2023 році особу було визнано винуватою у пред'явленому обвинуваченні за ч. 1 ст. 111-1 КК України і затверджено укладену між прокурором Хмельницької обласної прокуратури і обвинуваченою угоду про визнання її винуватості у вчиненні вказаного кримінального правопорушення. Суд встановив, що діючи з ідеологічних мотивів, з метою реалізації свого протиправного умислу, спрямованого на поширення

свого світогляду серед інших осіб, використовуючи особистий обліковий запис в соціально-орієнтованій мережі Інтернет «Однокласники» обвинувачена здійснювала розповсюдження відповідних текстів (дописів), фото- та відеоматеріалів: «шляхом репосту з емоцією «вважає класним» розмістила на своїй сторінці публікації з текстом щодо відкриття в Донецьку пам'ятнику хлопцю, що загинув в 13 років, рятуючи сестру; щодо власного бачення викривленої історії України; щодо схвалення дій російських солдат» [52].

Законом України від 03.03.2022 р. № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» КК України також було доповнено статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» визначено десять форм злочину, серед яких також виготовлення та наступне поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України чи тимчасової окупації частини території України, або глорифікація осіб, перелічених у підп. 8 статті.

Дана стаття є достатньо новаторською для кримінального законодавства через декілька моментів, зокрема через введення нового, раніше невідомого національному праву терміну «глорифікація» (від лат. *Glorificatio* - прославлення, розхвалення, звеличення; захоплена похвала; спів дифірамбів, славослів'я). Необхідність криміналізації героїзації загарбників, на думку В. Батиргарєєвої [44, с. 40, 45], обумовлена потужним негативним потенціалом таких дій у створенні відповідного інформаційного фону, на тлі якого відбуваються ці події; їх здатністю стати серйозним викликом єдності та консолідованості українського суспільства, каталізатором зміцнення серед населення України страхів, панічних настроїв, сумнівів щодо доцільності й можливості супротиву ворожій навалі.

На відміну від діяння, передбаченого статтею 436 КК, діяння, передбачене даною статтею, може вчинятися і не публічно, тому характеризується значним ступенем латентності. До того ж серед науковців існують навіть думки щодо сумнівності необхідності криміналізації таких дій. Наприклад, Р. Мовчан зазначає, що, «не заперечуючи того, що цим непублічним діям, безсумнівно, притаманна деяка суспільна небезпечність (шкідливість), водночас можна висунути гіпотезу, що ступінь цієї суспільної небезпеки не є достатнім для визнання їх злочинними, а тому криміналізація цих проявів виглядає недостатньо обґрунтованою» [123, с. 201].

Аналіз наявної судової практики свідчить, що найпоширенішим способом вчинення зазначеного кримінального правопорушення є поширення відповідних матеріалів у соціальних групах за допомогою Інтернет-ресурсів.

Так, наприклад, ВС ККС підтримав позицію Вінницького міського суду, вироком якого жінку було визнано винуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 436-2 КК України та ч. 2 ст. 436-2 КК України та призначено їй покарання: за те, що жінка впродовж 24 лютого - 22 березня 2022 року, використовуючи власний обліковий запис Вконтакте, була учасником антиукраїнської групи - «Сводки ополчення Новоросії», публікувала, поширювала та вподобувала (через VPN) на забороненій соціально-орієнтованій мережі Вконтакте з вільним доступом до перегляду іншими користувачами тексти російською мовою, щодо виправдовування та визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України (справа № 127/12127/22, постанова від 18.05.2023 р.).

Аналогічно за поширення через репост Петропавлівським районним судом Дніпропетровської області (справа № 188/438/22, вирок від 31.05.2022 р.) було засуджено особу за ч.2 ст.436-2 КК України (зокрема, засуджений, використовуючи власний акаунт в «Однокласники», в березні 2022 року поширив з охопленням друзів загальною кількістю 107 осіб та переглядом 204 тисяч разів

пост спільноти «Південно-захід Росії», в якому знаходилась фотосвітлина з зображенням Ведмідя з георгіївською стрічкою та надписом «Vсем Здравсьте» з виділенням літер «V» та «Z», що використовуються окупаційними військами рф для позначення військової техніки та військових, які проводять бойові дії на території України; у квітні 2022 року він зробив репост зображення прапора «Новоросії» з стиснутим кулаком та написом «Я з Луганську» (російською мовою), що містить представлення збройної агресії рф проти України як внутрішнього громадянського конфлікту (4,7 тисяч переглядів, 141 коментар); поширив пост спільноти «Конфлікт та світова політика» з твердженнями, що Президент України повинен бути виданий владі РФ (512 переглядів, 245 коментарів); поширив пост спільноти із зображенням ватажка Чечні, мовляв він подав заявку в друзі та заголовком статті, що містить глорифікацію таких осіб (3,5 тисяч переглядів, 603 коментарі).

Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області (справа №742/1628/23, вирок від 05.09.2023 р.) визнав вину громадянки України у вчиненні дій, передбачених ч. 2 ст. 436-2 КК України, зокрема жінка похилого віку, маючи обліковий запис в соціальній мережі «Однокласники», шляхом використання функції «вподобати», яка автоматично розміщує дану публікацію на особистій сторінці користувача, розміщувала на своєму обліковому записі публікації, що ставали доступними в стрічці новин осіб зі списку друзів та необмеженій кількості користувачів соціальної мережі «Однокласники». Згодом лінгвістичними експертизами ці дописи були визнаними такими, що містили виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України [232, с.160].

Для статистики згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення, який розміщений на офіційному веб-сайті Офісу генерального прокурора тільки за січень-квітень 2024 року [74], за цією статтею обліковано 427 кримінальних проваджень, з яких: у 178 – особам вручено повідомлення про підозру; 102 –

направлено до суду з обвинувальним вироком. Загалом станом на 1 травня 2024 року рішення про закінчення чи зупинення не прийнято щодо 304 справ.

При кваліфікації діянь особи може мати місце і множинність. Так, наприклад, в травні 2024 року за процесуальним керівництвом прокуратури АР Крим і м. Севастополя було повідомлено про підозру кримському блогеру - громадянину України, який протягом 2022 року публічно закликав до агресивної війни проти України, як «військовий експерт» неодноразово виступав у пропагандистських медіа, зокрема на телеканалах «Первый Севастопольский» та «Украина-ру», де закликав до «звільнення» Харкова, Слов'янська, Краматорська та інших українських міст, здійснення агресивно-наступальних дій російської армії на заводі «Азовсталь» у м. Маріуполі. Йому інкриміновані ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 6 ст. 111-1, ст. 436, ч. 3 ст. 436-2 КК України - публічні заклики до захоплення державної влади, публічні заклики з метою зміни меж території, державного кордону України, колабораційну діяльність, пропаганду війни, виправдовування, визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, з використанням медіа [187].

Законом України від 24 березня 2022 року № 2160-IX Кримінальний кодекс України був доповнений також статтею 114-2, що передбачає відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

На сьогодні ця стаття вже діє у зміненій редакції відповідно до Закону № 2178-IX від 01 квітня 2022 р., який набрав чинності 13 квітня 2022 р. Експерти вказують на складності кваліфікації діянь за даною статтею, що обумовлюється нечіткістю її диспозиції та відсутністю практики її застосування. Як вказує М. Хавронюк [238], не є злочином, передбаченим цією статтею, проте може містити ознаки іншого злочину, поширення інформації про направлення чи переміщення військової техніки, яка не є бойовою, тобто не містить на собі

озброєння; переміщення зброї, озброєння та бойових припасів із України; опис місця, куди влучила ракета, міна чи снаряд; розташування військових формувань країни-агресора; скупчення цивільних осіб.

О. Старко, проаналізувавши 112 обвинувальних вироків, постановлених у 2022-2023 рр. за даною статтею, вказує, що всього за ч. 1 ст. 114-2 засуджено 8 осіб через поширення інформації про військову техніку, боєприпаси без зазначення координат; за ч. 2 ст. 114-2 було засуджено 78 осіб (найчастіше (61 вирок) поширювалась інформація про переміщення, рух, розташування ЗСУ за можливості їх ідентифікації на місцевості, в великих містах (Київ, Одеса) - інформації про розташування та направлення систем ППО та результати ураження повітряних цілей (7 вироків); за ч. 3 ст. 114-2 КК України - 26 осіб (у переважній більшості випадків за передачу інформації представникам ФСБ РФ та представникам терористичних організацій ДНР та ЛНР (17 вироків). В 3 вироків йшлося певні наслідки від поширення інформації - нанесення ворогом ракетних ударів, внаслідок яких загинули військовослужбовці та мирне населення, заподіювалась шкода цивільній інфраструктурі. В більшості випадках поширення здійснено через мережу Інтернет (соцмережі: Telegram (61 вирок), Tik-tok (5 вироків), Однокласники (4 вироків), Instagram (3 вироків), Фейсбук, Spaces.im, YouTube (по 2 вироків), ВКонтакте (1 вирок)); через месенжери: Viber та WhatsApp (по 7 вироків); в 1 випадку інформація накопичувалась у хмарному середовищі комп'ютера, до якого мали доступ громадяни РФ [215, с.754-755].

Висновки до Розділу 3

1. Обмеження конституційних прав людини в умовах введення особливих правових режимів слід розглядати як гарантію та ефективний засіб захисту від зловживання з боку органів державної та місцевої влади, їх посадових осіб.

2. При встановленні обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного або воєнного стану повинні застосовуватися жорсткіші законодавчі вимоги щодо визначення їх підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень, відповідальності за їх порушення.

3. Запроваджені в умовах особливого правового стану обмеження прав і свобод людини і громадянина мають неперсоніфікований характер, поширюються на все населення відповідної території.

4. Обмеження права особи на інформацію в умовах особливих правових режимів встановлюється через пряму заборону певних дій, вилучення тієї чи іншої правомочності зі змісту даного права, визначення спеціального порядку реалізації права, за умови збереження його сутнісного змісту та з врахуванням принципу презумпції відкритості публічної інформації.

5. Інформаційна діяльність у співпраці з державою-агресором (публічна підтримка агресії, поширення закликів до підтримки агресора та окупації, проведення референдумів на окупованих територіях тощо) є найпоширенішим видом колабораційної діяльності (стаття 111-1 КК України); найпоширенішим способом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України, є поширення відповідних матеріалів у соціальних групах за допомогою Інтернет-ресурсів.

6. Публічні заперечення або публічні заклики є діями з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні, доведенні до відома невизначеного кола осіб певної інформації у будь-який спосіб та у будь-яких формах (через соціальні мережі, засоби масової інформації, публічні виступи, розповсюдження звернень, листівок тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних діянь.

7. Має місце конкуренція ч. 1 статті 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» з іншими нормами КК України, зокрема, публічні виступи на підтримку дій держави-агресора за певних обставин (зокрема, через різне трактування змісту промови) можуть бути кваліфіковані одночасно ще за ч. 2 статті 109 КК України «публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади» та ч. 1 статті 110 КК України «публічні заклики до зміни меж території або державного кордону України».

8. При кваліфікації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 та 6 статті 111-1 необхідним вбачається урахування положень статей 50, 51, 56 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та статті 63 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., в контексті обов'язку держави-окупанта підтримувати нормальні умови життя на окупованій території.

ВИСНОВКИ

Виділені основні риси конституційних правових режимів: 1) можливість їх запровадження прямо чи опосередковано передбачається Основним Законом і конкретизується в поточному законодавстві; 2) фактичною підставою їх введення є ситуація екстраординарного характеру, що загрожує нормальному існуванню, розвитку суспільства та держави і несе загрозу правам і свободам населення; юридичною – прийняття законодавчого акту про їх введення; 3) мають тимчасовий характер: безумовно визначений або умовно невизначений, з обов'язковою вказівкою на необхідність усунення умов, що послужили підставою їх введення; 4) метою їх запровадження є не обмеження прав і свобод людини, а їх охорона, захист, створення умов для відновлення правопорядку, нормалізації обстановки в країні.

Додатково доведено, що у конституційному праві переважає загальний режим правового регулювання відносин загально-дозвільного типу, заснований на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а для забезпечення захисту загальнонаціональних інтересів, державної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав і свобод людини можуть бути введені особливі правові режими, в яких переважно застосовується спеціально-дозвільний тип правового регулювання, заснований на принципі «заборонено все, крім того, що дозволено».

Уточнено поняття конституційного права на інформацію як сукупності правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини.

Визначено, що за своєю природою конституційне право на інформацію є комплексним правом, яке є одночасно самостійним конституційним правом, складовою права на свободу думки і слова та вільного вираження своїх поглядів і переконань та підґрунтям реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Запропоновано, враховуючи причини, динаміку, швидкий розвиток та характер перебігу надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру, що вимагає оперативного реагування, надати право введення режиму надзвичайного стану на відповідних територіях обласним державним адміністраціям (військовим обласним адміністраціям).

Уточнено поняття права на доступ до інформації як складової права на інформацію та окремого права людини, що включає в себе гарантовану можливість вільно шукати, збирати інформацію у будь-який не заборонений законодавством спосіб, одержувати від інших суб'єктів інформацію, що отримана / створена ними в процесі реалізації передбачених законом повноважень та/або знаходиться у їх володінні, та зберігати її з можливістю використання її в подальшому.

Виділені та охарактеризовані відмінності між правом на звернення та право на доступ до публічної інформації за порядком оформлення, процедурою реєстрації та обліку, порядком отримання інформації.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах соціальні мережі виступають не тільки засобом комунікації, а й формою здійснення права на доступ до інформації, зокрема до офіційної, публічної інформації, способом поширення, використання та обміну інформаційними ресурсами з метою впливу на суспільну думку, процес прийняття важливих суспільно значущих рішень.

Уточнено поняття цифрових платформ як програмних / програмно-технічних засобів, сукупності інформаційних технологій та / або інформаційних систем, що забезпечують доступ до цифрового середовища та розміщеної в ньому

інформації, можливість спільного використання їх активів через мережу Інтернет одночасно необмеженою кількістю осіб.

Уточнено поняття чат-боту як програмного інструменту з визначеним контентом, що виконує функцію співрозмовника або віртуального помічника та імітує спілкування з живою людиною, надсилаючи автоматичні відповіді користувачам у соцмережах, месенджерах та на відповідних сайтах.

Охарактеризовані специфічні способи поширення дезінформації в умовах воєнного стану, зокрема, розповсюдження фейків та діпфейків як їх різновиду з метою введення в оману, посіяння сумнівів, паніки.

Запропоновано оцінювати дезінформацію за аналогією з критеріями аналізу мови ворожнечі, визначених Рабатським планом дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті ООН 2012 року, за контекстом, суб'єктом, який поширює дезінформацію, наміри поширення, зміст, форма, ступінь публічності та соціальних і політичних обставин, за яких було вжито такі висловлювання, ймовірність реалізації заклику до виправдовування, підтримки агресії, дії агресора тощо.

Обґрунтовано, що при встановленні обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного або воєнного стану повинні застосовуватися жорсткіші законодавчі вимоги щодо визначення їх підстав, тимчасового характеру, дотримання процесуальної форми введення обмежень, відповідальності за їх порушення, відповідно обмеження права особи на інформацію можуть встановлюватися через пряму заборону певних дій, вилучення тієї чи іншої правомочності зі змісту даного права, визначення спеціального порядку реалізації права, за умови збереження його сутнісного змісту та з врахуванням принципу презумпції відкритості публічної інформації.

Доведено, що публічні заперечення або публічні заклики є діями з чітко вираженим інформаційним характером, основний зміст яких полягає у передачі, поширенні, доведенні до відома невизначеного кола осіб певної інформації у будь-

який спосіб та у будь-яких формах (через соціальні мережі, засоби масової інформації, публічні виступи, розповсюдження звернень, листівок тощо) з метою спонукання їх до вчинення певних діянь.

Додатково обґрунтовано, що при кваліфікації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 та 6 статті 111-1 необхідним вбачається урахування положень статей 50, 51, 56 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни 1949 р. та статті 63 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р., в контексті обов'язку держави-окупанта підтримувати нормальні умови життя на окупованій території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ackerman, John M. and Irma E. Sandoval Ballesteros. 2006. 'The Global Explosion of Freedom of Information Laws.' *Administrative Law Review*. 58(1): P.85-130.
2. Balancing Act: Countering Digital Disinformation While Respecting Freedom of Expression (International Telecommunication Union and United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, September 2020). URL: https://www.broadbandcommission.org/Documents/working-groups/FoE_Disinfo_Report.pdf.
3. Böhler, J., Młynarczyk, J. Collaboration and Resistance in Wartime Poland (1939–1945) – A Case for Differentiated Occupation Studies. *Journal of Modern European History*. 2018. Vol. 16. P. 225-246.
4. BVerfGE 118, 168. URL: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv118168.html>.
5. Case C-39/05 P and C-52/05 P Sweden and Turco v Council, EU:C:2008:374. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62005CJ0039>.
6. Case C-28/08 P Commission v Bavarian Lager, EU: C:C:2010:378. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62008CJ0028>.
7. Case of A. and Others v. The United Kingdom (Application № 3455/05). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>.
8. Case of Ashby Donald and Others v. France (Application № 36769/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115845>.
9. Case of Brannigan and McBride v. The United Kingdom (Application №№ 14553/89; 14554/89). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819>.
10. Case of Dmitriyevskiy v. Russia (Application № 42168/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177214>.

11. Case of Ezelin v. France (Application № 11800/85). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57675>.
12. Case of Fredrik Neij and Peter Sunde Kolmisoppi against Sweden (Application № 40397/12). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117513>.
13. Case of von Hannover v. Germany (Applications № 40660/08 and 60641/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029>.
14. Case of Kuimov v. Russia (Application № 32147/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80945>.
15. Case of Lawless v. Ireland (Application № 332/57). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57518>.
16. Case of Observer i Guardian v. the United Kingdom (Application № 13585/88). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57705>.
17. Case of Öneriyıldız v. Turkey (Application № 48939/99). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614>.
18. Case of Seurot v. France (Application № 57383/00). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/dtqzcg/pdf/>.
19. Codul penal al Republicii Moldova: cod Nr. 985 din 18-04-2002. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125325&lang=ro#.
20. Collaboration. LAROUSSE: Dictionnaire de Français. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/collaboration/17137>.
21. Committee on Official Information (Danks Committee), General Report, December 1980. URL: <https://www.ombudsman.parliament.nz/resources/towards-open-government-danks-report>.
22. Constitution of the United States, 1787. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm
23. Digital platforms: an analytical framework. European Parliament, Challenges for Competition in a Digitalised Economy, July 2015. URL: <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes>.

24. Directive 2003/98/EC of 17 November 2003 on the re-use of public sector information. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:345:0090:0096:en:PDF>.

25. Directive 2003/4/EEC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC. Official Journal. 2003. L 041. P. 26-32.

26. Dz.U.2017.0.1928 t. j. – Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-stanie-wyjatkowym/>.

27. European Commission Online Platforms and the Digital Single Market. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldeucom/129/129.pdf>.

28. Hoffmann S. Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History*. 1968. Vol. 40. №3. P. 375–395.

29. Joint declaration on freedom of expression and «fake news», disinformation and propaganda. Fom. GAL/3/17, 3 March 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>.

30. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000.09.26). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr>.

31. Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009?leiaKehtiv>.

32. Krimināllikums: Likums Saeimā pieņemts 1998.gada 17.jūnijā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

33. Panasiuk V., Poliuk Y., But I., Zhyvotovska I., Synytsyn P. Constitutional human rights under martial law: legal realities. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 76–83.

34. Razmetaeva Y. Hybrid war, information technologies and the legal vacuum in the digital world // 5th International Conference of PhD Students and Young Researchers «How deep is your law? Brexit. Technologies. Modern conflicts». Conference papers, 27 – 28 April 2017. Vilnius, Lithuania: Vilnius University Faculty

of Law, 2017. – P. 354-357. URL: <http://lawphd.net/wpcontent/uploads/2014/09/International-Conference-of-PhD-students-and-youngresearchers-2017.pdf#page=355>.

35. Regulation (EC) № 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. *Official Journal*. L 145. 31/05/2001. P. 0043 – 0048. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32001R1049>.

36. The 2022 Code of Practice on Disinformation. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>.

37. The Australian Law Reform Commission, Open government: a review of the federal Freedom of Information Act 1982, Report 77. 1995. URL: <https://www.alrc.gov.au/publication/open-government-a-review-of-the-federal-freedom-of-information-act-1982-alrc-report-77/>.

38. Tomášek M., Šmejkal V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024. 1780 с.

39. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი (22/07/1999, № 2287). URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=233>.

40. Академічний словник української мови: в 11 т. Т. 3. 1972. С. 250. URL: <http://sum.in.ua/s/zaperechennja>.

41. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: [монографія] / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. О.: Фенікс, 2012. 492 с.

42. Бааджи Н.А. Право на доступ до екологічної інформації в законодавстві ЄС та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С.618-621.

43. Бадида А. Ю. Захист прав людини в У країні в умовах воєнного стану: як знайти баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С.12-17.

44. Батиргарєєва В. С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. 2022. №4(43). С.37-49.

45. Брижко В.М. До питання про застосування у правотворчості понять «інформація» та «дані». *Правова інформатика*. 2005. №4(8). С.51-57.

46. Бровко Н.І., Терещук М.М. Право на екологічну інформацію як складова конституційного права людини на інформацію. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 23-26.

47. Буртник Х. Доступ до публічної інформації та виклики для судової влади в умовах війни. URL: <https://drive.google.com/file/d/1IJxcaMh36n-fyExi9ouE37-Ulf-tlRVo/view>.

48. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_3.

49. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

50. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СБ) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

51. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 травня 2016 року. Справа № 344/4742/15-к, Провадження № 1-кп/344/1/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57626315>.

52. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 13 листопада 2023 р. у справі № 686/27632/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114842243>.

53. Відповідь Вищої ради правосуддя (вих. № 6254/0/9-22 від 13.12.2024 р.) на запит від 09.12.2022 р. вх. № 120/1/16-22). URL: <https://drive.google.com/file/d/16wto0oWHsVv9kDvafq0ThMaGpw58Aq8X/view>.

54. Вінницький окружний адміністративний суд, справа № 120/4770/22 від 01 вересня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106012624>.

55. Вінницький окружний адміністративний суд, справа № 120/7481/22 від 09 грудня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107805481>.

56. Водянніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4 (21). С. 8-37.

57. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття та види *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Випуск 15. С.120-127.

58. Гапончук В.В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 272 с.

59. Гетьманцева Н. Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія / Н. Д. Гетьманцева. Чернівці: Технодрук, 2015. 592 с.

60. Гоголь Б. Зміст права на інформацію. *Юридична Україна*. 2008. №5. С.64-67.

61. Григорова З. В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. Вип. 3(57). С. 93–100.

62. Гриньо Д.Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. №2. С.45-48.

63. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ. 1996. 360 с.

64. Дезінформація та свобода думки та її вільне вираження: Доповідь Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту права на свободу думки та її вільне вираження Айрін Хан. ООН. 13.04.2021 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g21/085/66/pdf/g2108566.pdf>.

65. Дейнега О.В. Специфіка механізму задоволення інформаційних потреб промисловими підприємствами на ринку B2B. *Економічний форум*. 2019. №1(3). С. 120-128. URL: https://www.researchgate.net/publication/338029584_SPECIFIKA_MECHANIZMU_ZA_DOVOLENNA_INFORMACIJNIH_POTREB_PROMISLOVIMI_PIDPRIEMSTVAM_I_NA_RINKU_V2V.

66. Дем'янчук Ю., Новак Я., Сидоренко В., Добренька Н. Особливості правового регулювання суспільних відносин під час війни в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. №2(38). С.6-11.

67. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>.

68. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. *Суспільно-політичні та соціокультурні процеси воєнної доби. Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2008. Вип. 11. С. 253–274.*

69. Дзюбенко О. Л. Обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах встановлення правового режиму карантину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 57–64.

70. Діордіца І. Класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 116-122.

71. Долгорученко К.О. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. №56. С. 16-19.

72. Донецький окружний адміністративний суд, справа № 200/1082/22 від 08 грудня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107750003>.

73. Європейський Суд з прав людини : матеріали практики (2005–2006 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. Сер. II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 7. К.: Фенікс, 2007. 272 с.

74. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-квітень 2024 року. *Офіційний веб-сайт Офісу генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

75. Є-помічник! Кращі боти та застосунки під час війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/video/ye-pomichnyk-top-naykrashchyykh-zastosunkiv-pid-chas-viyny>.

76. Єсімов С.С. Цифрові платформи у контексті надання публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №8. С. 352-357. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/58.pdf>.

77. Жванко Ю. П. Поняття та сутність особливих правових режимів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 2. Т. 2. С. 43-49.

78. Загальна декларація прав людини ООН 1948 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

79. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 320 с.

80. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

81. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

82. Загальна теорія держави та права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

83. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

84. Заєць О.М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. V Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С.115-116.

85. Закон України «Про доступ до публічної інформації»: Науково-практичний коментар /За заг. ред .Д. Котляра. К., 2012. 195 с.

86. Заморська Л.І. Нормативність права як засіб оптимізації правового режиму: теоретичний аналіз. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 18–21.

87. Захаров Є.Ю. Порухення свободи вираження поглядів під час виборчої кампанії 2006 року. *Свобода висловлювань та приватність*. 2006. №1. С.7-12.

88. Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynikh-prav-v-umovakh-voyennoho->

stanu-2023-

roku?fbclid=IwAR1amjPjJrAhLWFVsTbr2b4dDA_AK7U9BVCnAUjXvbeoTY0p3G1SPnID1TM.

89. Звіт щодо задоволення запитів на інформацію відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», які надійшли до Головного управління статистики у Вінницькій області у 2024 році URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/dlya-hromadskosti/7729--2024.html>.

90. Івано-Франківський адміністративний суд, справа № 300/2353/22 від 15 серпня 2022 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105729624>.

91. Інформація про роботу із зверненнями громадян у Вінницькій обласній Раді протягом 1 кварталу 2023 року. *Вінницька обласна рада. Офіційний інформаційний сайт*. URL: <https://vinrada.gov.ua/zvit-za-2023-rik.htm>.

92. Калхун Н. Закон про колабораційну діяльність в Україні. *JastTalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zakon-pro-kolaboratsijnu-diyalnist-v-ukraini->

93. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навч. посібник. К., 2011. 696 с.

94. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

95. Колодій А. М. Теорія держави і права / Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л., Пастухов В. П., Сумін В. О., Тихомиров О. Д. К.: Юрінформ, 1995. 190 с.

96. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція): Міжнародний документ від 25.06.1998. URL: <http://www.unesc.org>.

97. Конвенція про доступ до офіційних документів 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text.

98. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

99. Косилова О.І. Теоретичні та практичні аспекти обмеження прав і свобод: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Інформація і право*. 2020. №3(34). С. 26-33.

100. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 25-29.

101. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. URL: <http://radnuk.info/statti/249-tioriuagov/3468-2010-01-20-23-17-44.html>.

102. Красноступ Г.М. Правове регулювання забезпечення доступу до публічної інформації під час правового режиму воєнного стану в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С.55-63.

103. Крупа Л. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим. *Господарське право*. 2001. № 2. С. 10-13.

104. Кузніченко С. О. Становлення та розвиток інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні: авторе. ... докт. юрид. наук 12.00.07. Харків, 2010. 37 с.

105. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С. 32-36.

106. Кузніченко С.О., Басов А.В. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: науково-практичний коментар. Харків: ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС, 2006. 380 с.

107. Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління [Текст]: навч. посіб. / С. П. Кулицький. К.: МАУП, 2002. 222 с.

108. Кушакова-Костицька Н. В. Право на інформацію в інформаційну епоху (порівняльне дослідження): монографія / наук. редактор М. В. Костицький. К. : Логос, 2018. 271с.

109. Ларін О. Є. Конституційне право на інформацію: поняття й сутність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. С. 63-67.

110. Лист Ради суддів України № 9рс-126/2022 від 28.04.2022 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/1hGe321tMOWSFawTkirp7lwWcpK6k9JWR/view>.

111. Лубенець Д. Право на доступ до інформації – критичний фактор довіри між державою та громадянами. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=3390869737887462&id=100008934065016&_rdr.

112. Львівський окружний адміністративний суд, справа № 380/7189/22 від 20 червня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104833382>.

113. Мальцев В.В. Особливості забезпечення правового режиму антитерористичної операції органами внутрішніх справ України. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. № 20. С. 266–270.

114. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №9. С.95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf>.

115. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмена: теорія і практика. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 206 с.

116. Мельник А. Свобода й обмеження вираження поглядів в умовах глобалізації та становлення інформаційного суспільства. URL: http://fis.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk03/articles/37.pdf.

117. Мерник А. М. Теоретико-правовий аспект обмеження прав людини і громадянина при здійсненні соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави»* (м.Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. 411 с.

118. Мерник А.М., Стоян Є.О., Артеменко К.С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С.49-52.

119. Миколайчук Б. Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як «вакцинуватися». Центр демократії та верховенства права. Аналітика. 22.07.2021 р. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi/>.

120. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р.) URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

121. Мінка Т. П. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення адміністративно-правових режимів: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т. П. Мінка. Дніпропетровськ: Дніпроп. у-т внутр. справ, 2001. 615 с.

122. Мінка Т.П. Онтологічна характеристика правового режиму *Право і суспільство*. 2012. № 3. С.123-127.

123. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. 2022. № 13(25). С. 197-204.

124. Моца А. А., Моца А. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. №4(22) 2022. С. 280-291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21)).

125. Назарчук О. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №2(30). С.19-23.

126. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія / В. Я. Настюк, В. В. Бєлєвцева. Х.: Право, 2009. 128 с.

127. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [за заг. ред. М. Г. Мельника, М. Г. Хавронюка]. 6-е вид., перероб. та доп. К.: Юрид. думка, 2009. 1236 с.

128. Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ: монографія. К.: Вид-во «Акта», 2012. 306 с.

129. Нестеренко О. Конституційне право на доступ до інформації: сутність, зміст та обсяг. *Юридична Україна*. 2008. №3. С.26-31.

130. Нестеренко О.В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

131. Одеський адміністративний суд України № 420/8581/22 від 30 серпня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105968459>.

132. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf.

133. Олексіюк Т. М. Розвиток законодавства про доступ до публічної інформації в Україні: міжнародні стандарти та перспективи. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 439–446. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/63.pdf.

134. Олексіюк Т., Опришко Л., Буртник Х., Барвіцький В., Кабанов О. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації. Рада Європи, грудень 2020 р. URL: <https://rm.coe.int/recomendationsfinal-10-02-21/1680a165f7>.

135. Олійник М. Задоволення інформаційних потреб споживачів друкованими ЗМІ на регіональному рівні. URL: <https://naub.oa.edu.ua/zadovolennya-informatsijnyh-potreb-spozhyvachiv-drukovanymu-zmi-na-rehionalnomu-rivni/>.

136. Онопрієнко С.Г. Інформаційна безпека, публічний інтерес та характер ризиків: співвідношення категорій. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 188-190.

137. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (роз'яснення підготовлені за сприяння експерта з доступу до інформації О. Кабанова (ГО «Центр доступу до інформації»). URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx>.

138. Паніна А. М. Інформаційна потреба як складова інформаційної культури особистості. URL: http://mdgu-kid.at.ua/publ/informacijna_potreba_jak_skladova_informacijnoji_kulturi_osobistosti/1-1-0-65.

139. Пилипів І. Майбутнє відкритих даних під питанням. До якої інформації хоче обмежити доступ держава. *Економічна правда*. 21.09.2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/21/691717/>.

140. Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 583. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2011-%D0%BF>.

141. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>.

142. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації: Указ Президента України від 5 травня 2011 року № 547/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547/2011#Text>.

143. Питання системи обліку публічної інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 року № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1277-2011-%D0%BF#Text>.

144. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.

145. Попович Т. Право на доступ до інтернету: зарубіжний досвід правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 64. С. 379. С. 377-380.

146. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 листопада 2019 року у справі № 904/4494/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86035198>.

147. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 757/22307/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261626>.

148. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 742/3812/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88016263>.

149. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 січня 2024 року у справі № 761/16376/21. URL: <http://tinyurl.com/kdk5jbtt>.

150. Постанова КЦС ВС від 24 грудня 2021 року у справі № 757/9133/18-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/102551141?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05&_ga=2.107416577.2006555412.1643622562-59143795.1632417812.

151. Пояснювальна записка до Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 5144 від 24.02.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25699>.

152. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.

153. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

154. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 393/2018 від 26 листопада 2018 року, затверджений Законом України № 2630-VIII від 26 листопада 2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 48. Ст. 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018#Text>.

155. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 42. Ст. 227.

156. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань доступу до інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 938. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-2011-%D0%BF#Text>.

157. Про внесення змін до постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 26 березня 2022 року № 349: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 20 квітня 2022 р. № 384. URL: <https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-nacionalnoyi-komisiyi-shcho-zdijsnyuye-derzhavne-regulyuvannya-u-sferah-energetiki-ta-komunalnih-poslug-vid-26-bereznya-2022-roku-349>.

158. Про внесення змін до постанови НКРЕКП від 26 березня 2022 року № 349: Постанова НКРЕКП від 14.02.2023 р. № 253. URL: <https://www.nerc.gov.ua/acts/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-nkrekp-vid-26-bereznya-2022-roku-349-2>.

159. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 8. Ст.61.

160. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

161. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

162. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

163. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015р. №835. *Офіційний вісник України*. 2015. №85. Ст.2850.

164. Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади: Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного

комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року №327/225. *Офіційний вісник України*. 2003. №2. Ст.49.

165. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

166. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

167. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

168. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1993. №36. Ст. 361.

169. Про колективні угоди та договори: Закон України від 23.02.2023 р. № 2937-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 60. Ст.194.

170. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 року № 1882-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 5. Ст.13.

171. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

172. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст.241.

173. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 року № 73. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1>.

174. Про основи національної безпеки України: Закон України від 21.12.2000 року № 2171-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст.351.

175. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №41. Ст.546.

176. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002р. №3. *Урядовий кур'єр*. 2002. №11. 18 січня.

177. Про право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи: роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.05.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12#Text>.

178. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

179. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

180. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України №10 від 29 вересня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#Text>.

181. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

182. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.07.2007 року № 105/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>.

183. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації:

Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

184. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 17. Ст.75.

185. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» р.№ 7570 від 20.07.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/40023>.

186. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381-384.

187. Публічні заклики до війни проти України – повідомлено про підозру «військовому експерту» з Криму. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/publicni-zakliki-do-viini-proti-ukrayini-povidomleno-pro-pidozru-viiskovomu-ekspertu-z-krimu>.

188. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави. К., 2001. 191 с.

189. Рабинович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Український часопис прав людини*. 1995. № 2. С. 16–23.

190. Рабинович П.М. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=31>.

191. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. 2022. №2(41). С.99-115.

192. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

193. Римаренко Ю. Приватне життя і поліція. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/68495-52-klasifikatsya-ta-mej-zdysnennya-prav-lyudini.html>.

194. Рішення Конституційного Суду України № 1-р(П)/2022 від 6 квітня 2022 року у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf.

195. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>.

196. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками). *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 5. С.19.

197. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення

частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-18#Text>.

198. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 15.07.2022 р. у справі № 380/7479/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105285005>.

199. Рубащенко М. А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в Україні та деяких європейських країнах. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2021. № 1(15). С. 51-75.

200. Рубащенко М. Особливості публічних закликів і розповсюдження матеріалів із закликами як суспільно небезпечних діянь. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2019. Decembrie. С.160-164.

201. Рубащенко М.А. «Колаборація», «колабораціонізм», «співпраця», «колабораційна діяльність»: історичний та кримінально-правовий виміри термінологічного плюралізму. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 131-156.

202. Рубащенко М.А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в пострадянських країнах (порівняльний аналіз). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С.99-121.

203. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

204. Сандул Я.М. Начасні етапи цифрового сценарію розвитку України. *Juris Europensis Scientia*. 2023. №1. С.104-108.

205. Серьогін В.О. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 1998. 187с.

206. Синюк О. Як карали за колабораціонізм різні держави та чому цей термін досі неоднозначний навіть в Україні. *LB.ua*. 23.08.2023 р. URL: https://lb.ua/blog/onysiia_syniuk/571430_yak_karali_kolaboratsionizm_rizni.html.

207. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Документ ООН E/CN.4/1985/4. URL: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>.

208. Січкаренко К.О. Цифрові платформи: підходи до класифікації та визначення ролі в економічному розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 35. С.26-37.

209. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 41. Том 2. С. 68-72.

210. Словник української мови: в 11 т. Т. 4. 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/kolaboracionizm>.

211. Соколова І.О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія правових та політичних учень». Х., 2011. 23 с.

212. Соколова І.О. Публічно-правовий режим як правова категорія: загальна характеристика, ознаки, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. Вип. 4 (83). С. 29–39.

213. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ (27.04.2022 року). URL: https://mkip.gov.ua/news/7086.html?fbclid=IwAR0_VWg7J7svKV_zm832QXVO91LL61DhB7HgSIp43iP6MmsfTKragNxBOIQ.

214. Справа Young, James та Webster проти Сполученого Королівства (Young, James та Webster v. the United Kingdom): Рішення Європейського суду з прав людини від 13 серпня 1981 р. (заява №7601/76; 7806/77). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57608>.

215. Старко О.Л. Аналіз практики застосування ст. 114-2 Кримінального кодексу України (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №5. С.752-756. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313165/304200>.

216. Стуліна О. На вимогу часу. *Судовий вісник*. 25.10.2019. №10. URL: <https://pravo.ua/articles/na-vimogu-chasu/>.

217. Сумський адміністративний суд, справа № 480/3676/22 від 04 серпня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105583888>.

218. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 544 с.

219. Тарасенко Р. Б. Інформаційне право. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 512 с.

220. Тихомиров О.О. Межі і обмеження інформаційних прав людини. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 31-39.

221. Тихомиров О.О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 6. С.62-67.

222. Ткачук Н.І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 17-30.

223. Томаш Л. В. Правовий режим: поняття та ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. № 282. С. 25-31.

224. Трофименко А. Поняття «колабораціонізм» в проектах Законів України. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового

політичного процесу: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Маріуполь, 28 травня 2021 р.) / під заг. ред. М. В. Трофименка. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 206-210.

225. Турченко О.Г. Санкції як інструмент захисту національних інтересів. *Саморозвиток у професійному становленні освітянина та науковця. Світові тренди та українські традиції*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 листопада - 17 грудня 2023 року. Львів - Торунь: Liha-Pres, 2023. С.127-129.

226. Турченко О.Г., Фурман В.В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №5. С.107-113. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/22.pdf>.

227. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 222-230.

228. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/c8be4e78-4584-4e68-9ac3-65f296fd10bb/content>.

229. Фурман В. В. Відповідальність за порушення права на інформацію. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «*Весняні юридичні читання – 2022*» *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки* (м. Вінниця, 28 квітня 2022 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 161-164.

230. Фурман В. В. Звернення громадян як реалізація права на інформацію: проблемні питання. *Права людини – пріоритет сучасної держави*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 грудня 2021 року) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА». Одеса, 2021. С. 398-400.

231. Фурман В. В. Обмеження щодо оприлюднення певних видів інформації в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів*:

36. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»: у 2 т. Одеса, 2022. - С. 565-570. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24522>.

232. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації як обмеження права на інформацію. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 26 травня 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.157-161.

233. Фурман В.В. Кримінальна відповідальність за поширення певних видів інформації в умовах режиму воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18: Право: зб. наук. праць* / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 41. С. 94-103. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/46114> <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.13>.

234. Фурман В.В. Поняття та зміст конституційного права на інформацію. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Весняні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки»*(м. Вінниця, 20 квітня 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 206-208.

235. Фурман В.В. Право на інформацію в системі конституційних прав людини і громадянина. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. №1. С. 100-110.

236. Фурман В.В. Право на інформацію в системі прав людини. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2023»* Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та

юридичної науки. (м. Вінниця, 23 листопада 2023 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С.228-231.

237. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. ЦППР. 28.04.2022 р. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>.

238. Хавронюк М. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poшыrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovyh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>.

239. Харитоновна О. І. Поділ права на приватне та публічне: теоретичне питання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 7–9.

240. Харченко Н. П. Види правових режимів: плюралізм наукових підходів *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1(22). С. 25-28.

241. Цибульська А. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 49-54.

242. Чайковська В. В. Про поняття «правовий режим» (на прикладі правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 2 (23). С. 87-94.

243. Чалабієва М. Поняття соціальних мереж як особливого виду електронних засобів масової інформації. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 125–129.

244. Черв'якова О.Б. Захист конституційних прав громадян засобами прокурорського нагляду (проблеми загальнонаглядової діяльності): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1992. 208 с.

245. Чернівецький окружний адміністративний суд, № 600/3295/22-а від 8 грудня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107755748>.

246. Чомахашвілі О. Право громадянина на інформацію. *Юридичний журнал*. 2005. №8(38). С.120-125.

247. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни: автореф. дис... д-ра іст. наук № 07.00.01 / В.О. Шайкан. Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2006. 40 с.

248. Щebetун І.С., Соляник К.Є. Право на мирні зібрання та його обмеження. *Право і суспільство*. 2021. №1. С.39-46 URL: <http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=159>.

249. Щеглюк С. Морфологія цифрової економіки: особливості розвитку та регулювання цифрових технологічних платформ (науково-аналітична записка). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20190301.pdf>.

250. Щодо захисту інформації, яка в умовах воєнного стану може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом, у тому числі щодо об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 26.03.2022 р. №349. URL: <https://www.nerc.gov.ua/acts/shchodo-zahistu-informaciyi-yaka-v-umovah-voyennogo-stanu-mozhe-buti-vidnesena-do-informaciyi-z-obmezhenim-dostupom-u-tomu-chisli-shchodo-obyektiv-kritichnoyi-infrastrukturi>.

251. Щодо надання публічної інформації про діяльність органів державної влади, їхніх працівників, в тому числі про діяльність судів та установ системи правосуддя: Рішення Ради суддів України від 3 лютого 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008414-23#Text>.

252. Щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини ВРУ про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Інформаційні права. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/informatsiini-prava>.

253. Щорічна доповідь Уповноваженого з прав людини ВРУ про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. Інформаційні права. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-9-informatsiini-prava>.

254. Щорічне опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.». URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/2020-Media-Consumption-Survey-FULL-FIN-Ukr-1.pdf>.

255. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П – С. 736 с.

256. Яковлев О. А. «Правовий режим»: підходи до визначення поняття. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 80-85.

**Проект вноситься
народними депутатами України**

ЗАКОН УКРАЇНИ

«ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 34 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ» (щодо права на інформацію)

Верховна Рада України **постановляє:**

I. Доповнити статтю 34 Конституції України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) новим абзацом такого змісту:

«Право на інформацію є сукупністю правомочностей з пошуку, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту будь-якого виду інформації у встановленому законом порядку з дотриманням вимог національної безпеки, інформаційної безпеки держави, суспільства та особи з метою забезпечення основоположних конституційних прав, свобод та інтересів людини».

II. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

ДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 34 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ» (щодо права на інформацію)

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Свобода вираження поглядів, свобода слова та свобода інформації є важливими умовами розвитку демократизму та дотримання принципу верховенства права.

Процес демократизації правової держави можливий лише в умовах відкритого суспільства, тому закріплення можливості вільного користування інформацією, вираження власних поглядів та позиції важливе як з точки зору природності цих прав, так і для можливості реалізації народовладдя.

Право на інформацію є складовою конституційно-правового статусу людини, а наявність дієвого механізму реалізації цього права свідчить про стан реальності проголошених принципів правової держави.

У сучасних умовах широкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій інститут свободи інформації та права на інформацію набуває актуальності, у зв'язку з чим постає питання щодо його сучасного бачення та перспективних напрямків розвитку.

Право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України, а саме, право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір, проте в тесті Основного Закону відсутнє визначення його змісту та сутності, що потребує додаткового унормування.

2. Мета та завдання прийняття законопроекту

Проект Закону розроблено з метою внесення змін до статті 34 Конституції України в частині визначення змісту права на інформацію.

3. Загальна характеристика й основні положення законопроекту

Пропонується внести зміни до статті 34 Конституції України шляхом її доповнення новою частиною щодо визначення змісту права на інформацію.

4. Стан нормативно-правової бази у зазначеній сфері правового регулювання

Дана сфера відносин регулюється Конституцією України, Законами України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про запобігання корупції», «Про авторське право і суміжні права», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів», «Про захист персональних даних» та іншими.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту не потребує додаткових витрат із Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту сприятиме регулюванню у сфері прав та свобод людини, їх гарантій та розвитку конституційного правопорядку в Україні.

Народні депутати України

**Проект вноситься
народними депутатами України**

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Закону України «Про медіа» (щодо обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

I. Внести зміни до Закону України «Про медіа» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №№ 47-50, ст.120):

1. Доповнити статтю 119 частиною 3 наступного змісту:

« 3. В умовах воєнного стану органи державної влади та місцевого самоврядування в частині оприлюднення тієї чи іншої публічної інформації зобов'язані:

- невідкладно оприлюднювати інформацію про факти, що загрожують життю, здоров'ю та/або майну осіб, а також про заходи, які запроваджуються;

- надавати достовірну та об'єктивну інформацію, яка є суспільно-необхідною в умовах воєнного стану;

- здійснити аудит інформації, яка міститься на офіційних веб-сайтах розпорядників та сторінках у соцмережах, з метою її віднесення до інформації з обмеженим доступом та тимчасового її обмеження в доступі або вилучення;

- інформувати громадян щодо впровадження тимчасових обмежень доступу до окремих категорій інформації на період дії правового режиму воєнного стану на офіційних веб-сайтах або сторінках у соцмережах розпорядника;

- створити окремий розділ на офіційному веб-сайті, де невідкладно надавати інформацію щодо обмеження прав та свобод громадян в межах їх територіальної юрисдикції;

- завчасно оприлюднювати накази начальника військової адміністрації, видані в межах повноважень місцевих рад, за виключенням тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

- забезпечити наповнення та оновлення інформації на офіційних веб-сайтах та на офіційних сторінках у соцмережах.

II. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Голова Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про медіа» (щодо обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію)

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

В умовах дії правового режиму воєнного стану право на інформацію має велике значення та є важливим правовим інструментом, завдяки якому можна врятувати та зберегти життя та здоров'я людини, оскільки своєчасне інформування про загрозу нападу, окупацію сприяє запобіганню гуманітарної катастрофи, вчиненню злочинів проти людяності та геноциду.

Через загрозу національній безпеці, відсутність реальної можливості нормальної роботи чимало державних сервісів призупинили роботу чи працюють з обмеженнями, проте якісний та оперативний доступ до інформації є запорукою належного функціонування правової системи. В умовах інформаційної війни, агресивних дій окупантів обґрунтоване обмеження доступу до інформації є важливим як для безпеки держави і суспільства, так і конкретних осіб, тому актуальним у цьому питанні є проблема забезпечення балансу.

Основними підставами для обмеження цього права є захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам.

Чинне законодавство не передбачає прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо розгляду запитів на інформацію, разом із тим, визначено, що у період дії воєнного стану на акти органів державної влади та місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги у частині оприлюднення проєктів актів, передбачені Законом України «Про доступ до публічної інформації», а також вимоги Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

13 грудня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про медіа», який містить норми щодо внесення змін до багатьох інших законів, які стосуються регулювання медійної діяльності, а також втрату чинності Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Закону

України «Про телебаченні і радіомовлення», Закону України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», Закону України «Про інформаційні агентства», Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» та Закону України «Про захист суспільної моралі». Разом із цим, в ньому не передбачено окремого розділу чи навіть статей, які б регулювали обов'язки саме органів державної влади та місцевого самоврядування, на які покладається велика маса завдань з метою забезпечення нормальних умов функціонування суспільства в сучасних реаліях.

У зв'язку з цим, важливим стає питання про визначення обов'язків зазначених органів під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію.

2. Мета та завдання прийняття законопроекту

Проект Закону розроблено з метою внесення змін до статті 119 Закону України «Про медіа» в частині визначення обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування під час оголошення воєнного стану на тимчасово окупованих територіях, у зоні розмежування та інших неокупованих територіях, всебічного і об'єктивного висвітлення представниками медіа, у тому числі питань щодо реалізації, забезпечення та охорони права на інформацію.

3. Загальна характеристика й основні положення законопроекту

Новели законопроекту передбачають перелік обов'язків органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо оприлюднення ними тієї чи іншої публічної інформації.

4. Стан нормативно-правової бази у зазначеній сфері правового регулювання

Нормативно-правовою базою у даній сфері правового регулювання є Конституція України, Закони України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про запобігання корупції», «Про авторське право і суміжні права», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів», «Про захист персональних даних» та інші.

Реалізація положень зазначеного законопроекту після його прийняття не потребує внесення змін до інших законопроектів.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту не потребує додаткових витрат із Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту покращить регулювання у сфері прав та свобод людини, їх гарантій, сприятиме розвитку конституційного правопорядку в Україні.

Народні депутати України

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

Сергій РАДІО

січня 2025 р.

АКТ № 03-25/12.0-24

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
ФУРМАНА Віталія Васильовича**

«Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів» (спеціальність 081 Право) у навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса

1. Комісія у складі:

Голова: Олена АРТЕМЕНКОВА, в.о. завідувача науковою частиною НДЧ

Члени комісії: Світлана КНИШ, завідувач навчального відділу;
Ганна ПЕТРЕНКО, завідувач відділу аспірантури та докторантури «Докторська школа».

у період з 26.12.2024 р. по 10.01.2025 р. розглянула матеріали впровадження результатів зазначеної дисертаційної роботи у навчальний процес.

2. Комісія встановила:

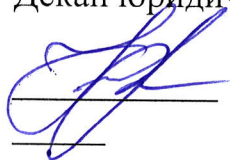
Результати дисертаційного дослідження ФУРМАНА Віталія Васильовича «Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів» було впроваджено у навчальний процес кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса шляхом використання викладачами кафедри основних положень дисертації (щодо здійснення і обмежень конституційного права на інформацію в умовах воєнного і надзвичайного режиму, особливостей притягнення до адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення права на інформацію в умовах воєнного стану), що сприяло більш ґрунтовному розумінню механізмів здійснення окремих прав і свобод людини в умовах воєнного і надзвичайного станів під час викладання наступних освітніх компонентів:

1. «Конституційне право України», тема 6 «Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні» (ОС «Бакалавр», ОПП Право, 1 курс, 2 години лекцій);

2. «Міжнародний захист прав людини», тема 6 «Практика ЄСПЛ щодо гарантованих Конвенцією 1950 р. прав» (ОС «Бакалавр», ОПП Право, 4 курс, 2 години лекцій).

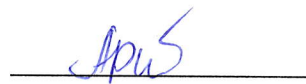
Позитивний вплив упровадження результатів дисертаційного дослідження Віталія ФУРМАНА «Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах особливих правових режимів» обговорено на засіданні кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права юридичного факультету (протокол № 5 від 13.12.2024 р.).

Декан юридичного факультету

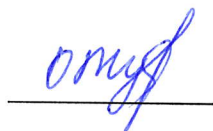
Ірина КОВАЛЬ

Голова комісії

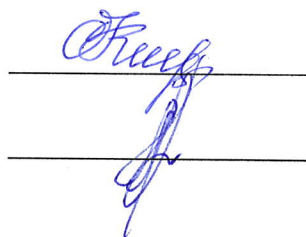
Олена
АРТЕМЕНКОВА

Завідувач кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права

Ольга ТУРЧЕНКО

Члени комісії:

Світлана КНИШ

Ганна ПЕТРЕНКО

ВІННИЦЬКИЙ МІСЬКИЙ СУД ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Грушевського, 17, м. Вінниця, 21050, тел. 0(432) 67-36-21,
e-mail: inbox@vnm.vn.court.gov.ua, сайт: vnm.vn.court.gov.ua

Код ЄДРПОУ 38328720

16.01.2025 01-21/5/2025

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Фурмана Віталія Васильовича

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

**«Правове забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах
особливих правових режимів»**

В дисертації Фурмана Віталія Васильовича проведено комплексне дослідження правового забезпечення здійснення конституційного права на інформацію в умовах надзвичайного і воєнного станів, зокрема, розроблені положення щодо вдосконалення механізму реалізації права на звернення та права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану.

Результати дисертаційного дослідження Фурмана Віталія Васильовича використовуються при підготовці та наданні методичної допомоги в проведенні навчань та оперативних нарад для суддів та працівників апарату суду, згідно Плану роботи Вінницького міського суду Вінницької області на 2024 рік, при здійсненні судочинства, а також при розробці пропозицій до проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на доступ до публічної інформації.

Ганна ГАЙДУ